

Elning dardi bilan kuysagina jon...

ILMIY MAQOLALAR

TO'PLAMI

НАМАНГАН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ПЕДАГОГИКА ФАКУЛЬТЕТИ

**ТАСВИРИЙ САНЪАТ ВА МУХАНДИСЛИК ГРАФИКАСИ
КАФЕДРАСИ**

**“Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва
технологияларни құллаб-кувватлаш йили”га бағишенгандан
“Элини дарди билан қуысағина жон, ўша жон зөгаси ҳақиқий
инсон” деб номленгандан
Фарғона водийси Олий ўқув юртлари турдош кафедралари
илемий анжумани**

(Илмий маколалар түплами)

УЎК:821-512-133-9

КБК:84(5Ўзб)7

Ж-7

Масъул: Тасвирий санъат ва муҳандислик графикаси кафедраси доценти Б.Ф.Жаббаров

Тахрир ҳайъати:

Ў.Абдуллаев - кафедра мудири, доцент

А.Амануллаев – п.ф.н., доцент

Д.Пўлатов - с.ф.н., доцент

Х.Ризаев - доцент

Х.Солиев - ўқитувчи

Ф.Мадаминов - ўқитувчи

ISBN:978-9943-5437-6-8

© “Наманган” нашриёти, 2018

СҮЗ БОШИ

Мустакиллик йилларida тасвирий санъат фанидан республикамизнинг етук олимлари томонидан жуда кўплаб ўкув кўлланманга дарсликлар яратилди. Жумладан, Р. Хасанов, Н. Абдуллаев, Б. Орипов, Б. Бойметов, С. Булатов, Н. Ойдинов, А. Сулаймонов, С. Абдирасилов, Н. Толипов, С. Абдуллаев, А. Махмудов ва шу каби кўплаб бошқа устозлар томонидан ўрта умумтаълим мактаблари ўкувчилири хамда касб - хунар коллажлари ва олий ўкув юртлари талабалари учун чоп килинган дарслик, ўкув кўлланмани мисол қилиб келтиришимиз мумкин.

Наманган давлат университети “Тасвирий санъат ва мухандислик графикаси” кафедраси профессор-ўқитувчилари ҳам бу борада ўз хиссаларини кўшиб келмоқдалар. “Тасвирий санъат ҳафталиги” муносабати билан Наманган давлат университетида анъанавий тарзда ташкил қилиб килинадиган ижодий ишлар кўргазмаси билан биргаликда тасвирий санъат ўқитишнинг долзарб масалаларига бағишлиланган илмий-анжуман ҳам ташкил қилиб қелинади ва унга Фарғона водийси турдош кафедралари ҳам таклиф қилиниши аньнага айланган. Орипов Бадриддин Нуриддинович саъий –харакати билан кафедрада мунтазам равища үтказиб қелинаётган илмий-назарий анжуман материаллари 5 йил давомида тўплам ҳолида нашр қилиниб келаган эди. Бирок, устоз нафақага чиққанларидан кейин бу иш икки йил давомида амалга оширилмай қолиб кетди.

Ушбу илмий маколалар тўплами 2018-йил “Фаол тадбиркорлик, инновацион гоялар ва технологияларни кўллаб-куватлаш йили”га бағишлиланган “Элни дарди билан куйсагина жон, ўша жон эгаси ҳақиқий инсон” деб номланган Фарғона водийси турдош олий ўкув юрти ихтисослик кафедралари илмий анжумани материали бўлиб, Орипов домла бошлаган эзгу ишнинг давоми саналади. Тўпламда нафақат Наманган давлат университети профессор-ўқитувчилари ва иқтидорли талабалари, балки Андижон давлат университети, Фарғона давлат университети, Қўқон

педагогика институти, Жиззах педагогика институти ҳамда Наманган мухандислик курилиш институти профессор-ұқитувчилари ва иқтидорлы талабаларининг ҳам илмий изланишлари жой олган.

Мазкур тұпламда профессор-ұқитувчилар билан бир қаторда иқтидорлы талаба-ёшларнинг мақолалари ҳам чоп килинаётгани кишини күвонтиради. Иқтидорлы талаба-ёшларнинг санъатта, илм-фанга бүлған интилишларини күллаб-куватлаш, уларга тұғри йүл күрсатиш биз устозларнинг бурчимиз хисобланади.

Жаббаров Ботиршер Гуломович.
Наманган давлат университети
Тасвирий санъат ва мухандислик
графикаси кафедрасы доценти, масъул
мухаррир.

XVIII АСР ФРАНЦИЯ САНЬЯТИ ВА УНДА ХАЙКАЛТАРОШЛИКНИНГ ТУТГАН ЎРНИ

Жаббаров Ботиршер Ғуломович
НамДУ ТСМГ кафедраси доценти

XVIII аср француз санъатининг тараккиёти одатда иккига ажратиб ўрганилади. Бу асрнинг биринчи ярми санъати бевосита сарой ахллари ва киборларният талаби ва диди билан боғлик ҳолда шаклланган бўлиб, унда кўнгил очиш учун мўлжалланган санъат асарлари, ишқ-муҳаббат мавзуси давр санъатида кент ўринни эгаллайди. Меъморлик ва амалий санъатда ҳам нағислик, жимжимадорликка интилиш якол сезилади. Санъатнинг бу хусусияти шу даврнинг асосий услуби “рококо” (ўйноки)да яккол сезилади.

XVIII асрнинг 20 - йилларида юзага келган рококо услуби 30 - 40-йилларга келиб ўзининг гуллаган даврини бошидан кечирди. Меъморлик ансамблларида жимжимадорликка эътибор кучайади. Рококо услубида курилган биноларда классицизмга хос бўлган аниқ симметрия ўринини ассимметрия, яъни “тартибсизлик” эгаллай бошлади. Биноларнинг ташки кўриниши жиддий ва сипо, лекин ички қисми эса уни акси бўлиб, хоналарни безашга эътибор ортди. Хона ички қисми енгил “пастель” рангида ишланган накши, афсоналардан олинган кичик-кичик суръатлар билан безатилган. Меъмор Жермен Боффорнинг (1667-1754) ижодида интеръерларни безатилишида ва характери жиҳатидан рококо услубини шу ўзига хос томони намоён бўлади.

Жан-Анж Габриэль (1669-1782)нинг дастлабки ижодида ҳам илк классицизмга хос жиҳатлар кўрина бошлайди. Унинг йирик асарларидан бири Париждаги “Муроса майдони” (1751-1769) бўлиб, унда меъморнинг наваторлиги намоён бўлади. Бу дастлабки очиқ майдонлардан бири бўлиб, Сена дарёси ёқасида жойлашаган катта бир ансамблни марказлазтириш ва ташкил этиш учун фойдаланилган. Габриэлнинг майдон қуриш услуби

кейинчалик ривожланган классицизм даврида ҳам мөймөлар томонидан кенг қўлланилган.

Мөймөлик интеръери билан боғлиқ бўлган жараёнлар тасвирий ва амалий санъатда ҳам ўз ифодасини топади. Жумладан, рангтасвир санъатида шаклланган рококо услуби декоратив ва дастгоҳли рагтасвир санъатида ўзини намойиш этади. Девор ва шифт тепасига ишланган суратлар, гобелен композициялари қўнгил очишга мўлжалланган мавзуулар билан тўлдирилган. Декоратив рангтасвирда одам комати декоратив унсурга айлана борди ва майинлик хислатларини ифодалашга бўйсундирилди. Рассомлар окиш, кулранг, пушти, товланувчан олтинсимон рангларнинг тусланишига эътибор бердилар. Ишқ-мухаббат, киборларнинг қўнгил очиш ва дам олишини тасвирловчи асарлар яратилди. Француз тасвирий санъатидаги ранг-баранглилик рассом ва ҳайкалтарошларни gox Антик дунё, gox Голланд, gox Венеция ижодкорлар ижодига мурожаат этишга даъват этади.

XVIII аср француз рангтасвир ва қаламтасвир санъати усталаридан бири бўлган Антуан Ватто (1684-1721) ўз асарларида нозик хистайгуларни, ҳиссий кечинмаларни шоирона руҳда тасвирлаган. Рассомнинг кейинги ижоди аристократлар ҳаётига, ишқ-мухаббат мавзусига бағишлиланган. Ватто ижодида бир томондан реалистик, иккинчи томондан бороккога хос хусусиятлар сезилса, бу даврнинг бошқа бир рассоми Франсуа Буш (1703-1770) ижодида эса рококо услуби етакчилик қиласи. Қиролнинг биринчи рассоми, академия директори, аристократия санъаткори бўлган Бушे китоб безаш, интеръерлар учун декоратив паннолар ишлаш йўналишида самарали ижод қиласи.

XVIII аср ўргаларидан бошлаб киборларнинг ҳаддан ортиқ нозиклашиб, ҳаётдан узоклаша борган санъати Дени Дидро бошчилигидаги буржуа танқидчилари томонидан кескин танқидга учрайди. Дидро бошчилигидаги танқидчиларнинг фикрича санъат чукур мазмунли бўлиши, кишиларнинг ҳаёт муаммоаларини билишга ҳамда

жамият ривожига хизмат килиши зуур эди. Дидронинг санъатга бу хилдаги қарашлари унинг Луврда бўлган кўргазмаларга атаб ёзилган мақолаларида ўз ифодасини топди.

Дидронинг хурматига сазоввор бўлган, ўз ижоди билан унинг қарашларига яқин рассомлардан бири Жан Батист Симоен Шарден (1699-1779) эди. Шарден рассомликдан тугал академик тарбия олмаган бўлишига қарамай, натурадан расм чизиш, хаётни синчилаб ўрганиш уни буюк француз реалист рассоми даражасига кўтарилишига олиб келди. Шарден бу асрда Франция санъатида шакллана бошлаган натюроморт жанрида самарали ижод килади. У табиат неъматларининг ранг-баранг шакли, фактураси, ҳажми, кўринишидан завқланиб, уларни ифодалашда Европа рассомлари ичida биринчи колорист рассом сифатида тан олинади. Шунингдек, Шарден француз санъатида реалистик портрет яратган дастлабки ижодкорлардан бири ҳисобланади.

XVIII аср реалистик санъатнинг ривожланиши портрет санъатига қизиқиш билан боғлиқ холда бўлди. Бу давр портрет санъатида икки йўналиш мавжуд бўлиб, бири киборлар диди ва хохиши асосида яратилган парад портретлар бўлса, иккинчиси воқеликни ўзида тўлаконли кўрсатишга қаратилган реалистик портретлар ҳисобланади. Шундай санъаткорлардан бири Морис Кантен Латур (1704-1788) бўлиб, у ўз замондошлирининг кўплаб портретларини яратади. Рассом портретларни асосан пастелда ишлаб, бу техникада катта муваффакиятга эришгани сабабли “пастел қироли” деган номга сазоввор бўлади.

Ҳайкалтарошлиқ ҳам кўпроқ интеръерларни безаш санъатига хос рококо услубига асосланади. Мифологик ва аллегорик сюжетларга қизикиш ортди. Бу мавзулар шу даврда кенг ёйила бошлаган майда пластикада кўп ишланди. Киборларнинг диди ва қарашларини ўзгариши билан давр ҳайкалтарошлигининг мавзу ва характеристи ҳам ўзгара бошлади. Ишланган ҳайкал композициясининг содда ва жиддий бўлиши, озрок деталлардан фойдаланиб асар яратишга бўлган интилиш сезиларли

даражада бўлди. Яратилган асарларда реалистик жиҳат кучая бошлади. Янги шаклланиб келаётган жараёнлар дастлаб портрет санъатида, кейичалик эса маҳобатли ҳайкалтарошлиқда кўрина бошлади. Ана шу изланишлар йирик француз ҳайкалтароши Этьен Морис Фальконе (1716-1791) ижодини интим-лирик пландаги ҳайкаллар ишлаши жараёни билан бошланди. Рассом чинни мануфактурасига бадий раҳбар бўлганидан (1757) кейин майда пластикада ижод килиб, француз чинни санъати ривожланишида катта роль ўйнади. Фальконе ижодида антик давр санъатига кизиқиш орта борди. У асар мазмунини чукурлаштириб, унинг бадий тили содда ва жиддий бўлишига эътибор бера бошлади. Бу эса ўз навбатида уни маҳобатли ҳайкалтарош устаси даражасига кўтарилишига асос бўлди. Унинг Петербургдаги “Мис чавондоз” (1766-1782) ҳайкали шундан далолат беради. Ҳайкалтарошнинг ушбу асари Петербургдаги Сенат майдонида Пётр I га атаб ўрнатилади. Санъаткорнинг таъбири билан айтилганда ушбу асарида “хар қандай кийинчиликни енга оладиган қаҳрамон” образини яратади.

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, бу давр француз ҳайкалтарошлиқ санъати тасвирий санъатнинг бошқа турлари ичida етакчи ўринлардан бирида бўлган ва у классицизм ҳамда рококко услубларининг ўзига хос қарама-каршиликлари асосида ривожланган. Ушбу давр француз ҳайкалтарошлиқ санъати ўзидан кейинги Европа ҳайкалтарошлиқ санъати ривожига улкан хисса қўшганланлиги билан ҳам алохида аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Н. Абдуллаев. Санъат тарихи. Икки жилдлик. Биринчи китоб. Т.; 2001
2. Г.Г. Арнасон. Скульптура Гудона. М.; 1982.
3. Авт. колл. Популярная художественная энциклопедия. -М., 1986

TASVIRIY SAN'AT MASHG'ULOTLARINING ZAMONAVIY TA'LIMI

Abdullayev O'ktamjon Ergashevich
NamDU TSMG kafedrasi mudiri, dotsent

*Yoshlarimizning madaniy saviyasini
yuksaltirish, ma'naviy olamini boyitish, san'at
va go'zallikka intilishini kuchaytirish lozim.*

Sh.Mirziyoyev

Bugungi kunda o'qituvchining vazifasi-o'quv jarayonini talabalarda faqat reproduktiv fikrlashni emas, balki, ijodiy fikrlashni ham shakllantiradigan yo'sinda tashkil qilishdir. Bunda o'qitishning muammoli usuli qo'l keladi. Muammoli ta'limgan o'quv materialini talaba ongida ilmiy izlanish asosida bilish vazifalari va muammolarini vujudga keltiradigan yo'sinda o'rgatish uslubidir. Talabaning fikrlash faoliyatida muammoli vaziyatlar vujudga keladi va ular bolani ob'ektiv ravishda izlanishga va mantiqiy to'g'ri ilmiy xulosalar chiqarishga dav'at etadi.

Muammo-ilmiy bilishni rivojlantirish zarurligini ifodalashning sub'ektiv shaklidir. U muammoli vaziyatda, ya'ni jamiyat rivojlanishi jarayonida bilish va bilmaslik o'rtaida ob'ektiv ravishda vujudga keladigan ziddiyat.

Muammoli vaziyat-talabaning ma'lum psixik holatidir. Bunday holat ma'lum topshiriqlarni bajarish (masala echish, savolga javob topish) jarayonida ziddiyatlarni anglash tufayli vujudga keladi. Ana shu ziddiyatni anglash talabalarda ishni bajarishning usuli yoki shartlari to'g'risidagi yangi bilimlarni izlash ehtiyojini uyg'otadi.

Muammoli vaziyat muammodan farqli ravishda unga talabani jalb etishdan iboratdir. Didaktika va psixologiyaga doir adabiyotlarda muammoli vaziyatlarning tiplarini tasniflash asosida ularning yaratishning eng muhim yo'llari va usllarini ishlab chiqilgan. M.Maxmutov muammoli vaziyat tiplarini ta'riflash bilan birgalikda ularning yaratishning qo'yidagi asosiy usollarini ifodalaydi.

1. Talabalarning nazariy tushunchalarini talab qiladigan hodisalarga, faktlarga, shuningdek, hodisalar o'rtasidagi tashqi nomuvofiqliklarga duch kelishi ularni ana shu nomuvofiqliklarni tushuntirishga intilishga undaydi va bu intilish bilimlarni faol o'zlashtirishga olib keladi.
2. Talabalar o'quv yurti uyida yoki ishlab chiqarishda amaliy topshiriqlarni bajarayotganda vujudga keladigan ta'limiylar va hayotiy vaziyatlardan foydalanish. Bunday holatda muammoli vaziyatlar talabaning o'z oldiga qo'yigan amaliy maqsadga mustaqil ravishda erishish uchun harakat qilishda muammoni o'zları vujudga keltiradilar.
3. Hodisani tushuntirishga yoki uni amalda qo'llash yo'llarini izlashga doir ta'limiylar va muammoli topshiriqlar qo'yish.
4. Talabani hayotiy tasavvurlar bilan faktlar va hodisalarni tahlil qilishga qiziqtirish.
5. Taxminlar, xulosalarni bayon qilish va ularni tajribalarda tekshirish.
6. Talabalarni faktlar, harakat va hodisalarni taqqoslashga hamda qarama-qarshi qo'yishga da'vat etish.
7. Talabalarni yangi faktlarni umumlashtirishga, taqqoslashga rag'batlantirish. Bunda, odatda muammoli vaziyat vujudga keladi, chunki taqqoslashda yangi faktlarning qandaydir alohida, tushuntirib bo'lmaydigan belgi va xususiyatlari aniqlanadi.
8. Fanlararo aloqalarni tashkil etish. Ko'pincha o'quv materiali muammoli vaziyatni vujudga keltirishni ta'minlaydi. Bunday holat boshqa o'quv fanlaridagi o'r ganilayotgan materialga bog'liq fakt va materiallardan foydalanish lozim.

Shunday ekan ta'lim jarayonini o'qituvchi va talaba hamkorligida ongli, ma'lum maqsadga yo'naltirilgan faoliyat deb qarash to'g'ridir. Uning tarkibiy qismlari: maqsadga yo'nalganlik, ehtiyoj-intilish, mazmun, faoliyat, jarayon, nazorat-tuzatish va natijalarni baholashdan iborat. Muammoli darsda yangi o'r ganilayotgan qonun-qoidaga oid faktlar to'plash, ularni taqqoslash va tahlil qilish, bilimlarni o'r ganish va mustahkamlash parallel ravishda olib boriladi.

Ta'lismizda faoliyat ko'rsatayotgan har bir o'qituvchi dars jarayonida muammoli ta'lismiz usulini qo'llash uchun, avvalo, quyidagi ketma-ketlikni aniq bilib olishi zarur:

- muammo qo'yish;
- muammoni xarakterlovchi sharoitni o'rganish;
- qo'yilgan muammoni hal qilish;
- topilgan echimning to'g'riligini asoslash;
- muammoning echimini izlash va hal qilish jarayonida paydo bo'lgan yangi bilimlarini anglash;
- muammoni tizimlash, motivlashtirish va umumlashtirish;
- muammo echimini o'rganish, uning yanada ixcham va qulay yo'llarini izlash.

Ta'lismiz texnologiyasi bo'yicha qilinadigan barcha ishlar o'ziga xos amaliy asosga ega. Ta'lismiz loyihasini tayyorlash o'qituvchi va o'quvchining kelajakda birgalikda amalga oshiradigan faoliyatini oldindan belgilaydi.

O'qituvchi ta'lismiz loyihasini amalga oshirishda, eng avvalo, talabaning fikrlash faoliyatida mantiqiy to'g'ri, ilmiy xulosalarni chiqarishga va o'zlashtirishga rag'batlantiradigan muammoli vaziyatlarni vujudga keltirishni nazarda tutmog'i lozim.

Aslida, har qanday ta'lismiz talaba uchun muammodir. Chunki ta'lismiz olish jarayonida talaba unga hozircha noma'lum bo'lgan narsa bilan tanishadi hamda ma'lum bir tushunchani egallaydi. Shunday ekan, o'qituvchi talabalarining fikrlash faoliyatida muammoli vaziyatlarni yaratish orqali ularda har narsani bilishga havas, mustaqillik, o'qishga qiziqish va ijod qilishga intilish kabi shaxsiy fazilatlarni tarbiyalab borishi lozim.

Muammoli vaziyatni vujudga keltirish, undan foydalanish usullarini yaratish, ta'lismiz tizimining har bir bosqichida o'rganilayotgan fanlar, ularning xususiyatlari, talabalarining yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda yaratiladi. Bir xil yoshdagagi talabalarining jismoniy va aqliy xususiyatlariga ko'ra tushunishi,

fikrashi, ishni bajarishi qobiliyati turlicha bo'ladi. SHuning uchun muammoli vaziyatni yaratishdan avvalo talabani ruhiy jihatdan puxta tayyorlash zarur.

Psixologlarning ta'kidlashicha, fikrash doimo muammo yoki savoldan, ajablanish yoki tushuna olmaslikdan va ziddiyatdan boshlanadi (S.O.Rubinshteyn). dars jarayonida muammoli vazifalarni hal etishda aniq vaziyatlarni tahlil qilish, baxolash va keyinchalik qaror qabul qilishga e'tibor berish lozim.

Muammoli vaziyatlarni hal qilish usullarida asosiy etakchi funksiyalar:

- o'rgatuvchi: bilimlarning dolzarbligini aniqlashga asoslanadi.
- rivojlantiruvchi: tahliliy tafakkurni, alohida faktlar orqali hodisa va qonuniylilikni ko'ra bilishni shakllantiradi.
- Tarbiyalovchi: kommunikativ ko'nikmalarni shakllantiradi.

Demak, muammoli vaziyat talabalarning mustaqil ishlarini takomillashtirishga asoslangan bo'lib, ularda ilmiy tushunchalarni, amaliy ko'nikmalar va malakalarni shakllantirish, boshqa materiallarni chuqur va mantiqiy tahlil qilishga asoslangandir. Agar, siz muammoli dars o'tishni istar ekansiz, avvalambor, muammoli vaziyatlarni yaratish yo'llarini bilishingiz kerak bo'ladi. Bunda quyidagilarga e'tibor bering.

- aniq savollar qo'yasiz: umumlashtirishga, isbotlashga, aniq mantiqiy fikr yuritishga undovchi;
- talabalarga fikrashga undovchi savollar berilib, uning echimini mustaqil ravishda o'zlariga topishni taklif etasiz;
- nazariy va amaliy topshiriqlar orqali talabalarni taqqoslashga, umumlashtirishga, xulosalar chiqarishga, berilgan faktlarni solishtirishga da'vat qilasiz;
- bir savolga turli nuqtai-nazardan qarash lozimligini tushuntirasiz va berilgan javoblarni asoslashga undaysiz;
- talabalarga hodisalarни turli vaziyat orqali ko'rib chiqishni taklif etasiz hamda amaliy ish jarayonida duch keladigan qarama-qarshiliklarni ma'lum qilasiz.

Shunday qilib, muammo hech qanday tayyorgarliksiz, to'g'ridan-to'g'ri qo'yilmaydi. U butun darsda bosh masala sifatida bayon qilinadi. Qo'yilgan muammolarning murakkabligi tabiiyki, talabalar saviyasiga mos bo'lishi kerak. Tanishtiriladigan materiallar uncha katta bo'lmasligi lozim. Materiallarning, xususan, masalalarni talabalarning o'zlari hal qila olsalargina, ularning hal qilishdagi salohiyati ortadi.

Muammoli darslarda mavzuga oid beriladigan savollar shunday tuzilishi lozimki, talaba savolga javob berishda kamchiliklarni to'ldirsing, noma'lumni aniqlasini, o'xshashlik va farqini topsin, fikrini ifodalasini. Muammoli vaziyatni hosil qilish tadqiqot, evrestik suhbatlar, namoyish etish, muammoli bayon qilish, reproduktiv metodlardan foydalangan holda tashkil etiladi.

Tadqiqot metodida talabalarni izlanishga, o'zlari uchun yangi muammoni hal qilishga yo'naltiriladi va u quyidagi bosqichlarda amalga oshiriladi:

1. Fakt va hodisalarни kuzatish va o'rganish;
2. Tushunarsiz hodisalarни oydinlashtirish;
3. Gipotezani olg'a surish;
4. Reja tuzish va uni amalga oshirish;
5. Echimni topish va uni tekshirish;
6. Bu metoddan og'zaki va matbuot so'zlari, ko'rsatmali vositalar, amaliy ishlar, yozma va grafik ishlar, laboratoriya mashg'ulotlarida foydalilanadi.

Evrestik metod o'zaro bog'liq bo'lган savollardan suhbatni tashkil etish yo'li bo'lib, unda talaba o'z bilimlaridan foydalanib, qolmay, balki izlanishlarni amalga oshirishi lozim.

Muammoli bayon etishning mohiyati talaba muammoni qo'yib, uni o'zi hal qilishi va yechimning ahamiyatini talabalarga tushunarli ziddiyatlar orqali ko'rsatishdan iborat.

Demak, muammoli topshiriqlar talabalarning mustaqil bilim olishlarini kuchaytiradi.

MUAMMOLI DARSNI TASHKIL ETISHNING TEXNOLOGIK

XARITASI

Ish bosqichlari tayyorlov bosqichi.	O'qituvchi faoliyati. Darsni tashkil etish mazmunini, qo'yiladigan muammoli vaziyatni hamda ushbu vaziyatning talabalar tomonidan hal qilinish yo'llarini, ta'limiy, rivojlantiruvchi, tarbiyalovchi maqsadni, kutilayotgan natijani va baholash mezonini belgilaydi.	Talaba faoliyati
Tashkil etish bosqichi, ya'ni muammo qo'yish, da'vat bosqichi	Dars maqsadini bayon qiladi, mavzuga oid muammoli vaziyat hosil qiladi (muammoli savollar qo'yadi) talabalarga qo'yilgan muammoni echishga doir ko'satmalar va yo'llanmalar beradi va ish natijalarini baholash mezonlari bilan tanishtiradi.	Dars maqsadini va belgilangan muammoni yozib oladilar. Muammoli vaziyat va muammobayon etilgan materiallar bilan tanishadilar va uni hal qil yo'llarini o'laydilar
Mustaqil ishslash jarayoni, muammoning echimini topish, anglash va fikrlash bosqichi	Qo'yilgan muammoni talabalarning to'g'ri tushunishlari, ularni muammoga yo'llash maqsadida munozara va aqliy hujum, klaster, kubik, zigzag usullaridan foydalanadi va yakka, ikkita hamda guruh bilan ishslashlarini tashkil etadi. Talabalarni faollashtirish maqsadida bir guruhdan ikkinchisiga o'tish yo'llarini amalgaloshiradi.	Talabalarni berilgan muammolarni yakka tartibda, ikkita bo'lib yoki guruhlarga bo'lingan holda echishning turli mikoniyatlarini muhokama qiladilar, tahlil qilib eng qulayliklarini topadilar va bir fikrga keladilar.
Natijalarni	Diqqat bilan tinglaydi, talabalarning	Natijalarni bayon

taqdim etish	fikrlarini, tushunchalarini aniqlashtiruvchi savollar beradi.	qiladilar va boshqa guruhlar taklif qilgan natijalar bo'yicha fikr yuritadilar va savollar berish orqali tushunchalarini mustahkamlaydilar.
Yakunlash va umumlashtirish bosqichi	Belgilangan muammoni echish usul va yunalishlarining eng asosiyalarini ko'rsatib, ko'pchilik fikriga mos kelganlarini alohida ta'kidlaydi. Talabalarni qanchalik muammolarini echishdagi intilishlari, fikrlashlari va echimini topishini inobatga olingan holda baholaydi.	O'qituvchining xulosalarini tinglaydi, yozib oladi. Guruhlar birbirlariga va o'z-o'zlariga baho qo'yishlari ham mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Abdullaev N. San'at tarixi. - T. 1991.
2. Azimova B, Rajabov R, Abdirasilov S. Tasviriy san'atga oid atashamarning izohli lug'ati T 1994.
3. Majidov J. Maktabda tasviriy san'at bo'yicha o'quv tarbiyaviy ishlarni tashkil etish. T.1995.
4. Oripov B.N. Tasviriy san'atni o'qitishning zamонавиј pedagogic texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi. T.; Ilm-Ziyo, 2013.
5. "Inson manfaatlari hamma narsadan ustun". O'zbekiston Respublikasi "Tasviriy oyna" ijodiy uyushmasi. T.; 2017.

ТАСВИРИЙ ВА АМАЛИЙ САНЬАТ МАШГУЛОТЛАРИДА ЎҚИТИШНИНГ ИННОВАЦИОН ПЕДАГОГИК УСЛУБЛАРИ

Амануллаев Абдунаби Абдимуминович,
НамДУ ТСМГ кафедраси доценти п.ф.н.
Абдимўниова Дилдора Абдунаби кизи
Намду 4-боскич талабаси

Ўзбекистон Реяубликаси ижтимоий иктисадий тараккиётининг барча соҳаларида рўй берадиган туб ўзгаришлар маънавий, маърифий, мағкуравий, касбий жихатдан мутлоко янги замон кишисини шаклантиришни талаб этади. Ҳозирги замон ёшларини миллий, шарқони, тарихий қадриятларни ҳисобга олган ҳолда, замонавий руҳда тарбиялаш ҳамда ижобий инсоний фазилатларга эга бўлган касб соҳибларни тайёрлаш муаммоси давр миқёсидаги долзарб масалалардан бири ҳисобланади. Бугунги кунда республика хукуматининг катор хужжатлари Ватанимизнинг ҳар томонлама андозлари талаблари асосида ривожланишига каратилмоқда. Жумладан, ёшларга таълимтарбия беришда маданият, қадрият, миллий санъат намуналаридан, отабоболаримиз томонидан яратилган ва бутун жаҳонга машҳур бўлган ажойиб санъат намуналаридан кенг фойдаланишга катта аҳамият берилмоқда.

Таълим ва тарбияни мақсадга мувофиқ амалга оширишининг энг самарали йўл ва услублар йигиндиси ўқитиш методикаси дейилади. Дарсларни тўғри ташкил этиш ўқитувчини ўз олдига қўйган мақсадига ҳам боғлик. Шу билан бирга дарсларни назарий ҳамда амалий коидаларига асосан ўтилса, ўқувчиларни ўзлаштириш даражаси юкори бўлади.

Методика сўзининг ўзи икки хил булиб, яъни умумий ва хусусий методика турларга бўлинади. Умумий методика касб-хунар коллажларида олдиб бориладиган барча таълим-тарбия ишларига, хусусий методика эса у ёки бу ўқув предметига наслабатан қўлланилади. Амалий санъат ўқитиш методикаси педагогика, психология, санъатшунослик, этика, эстетика, физиология соҳасидаги назарий хуносаларга асосланади. Педагогик

назарияда уч хил метод бўлиб, нуткий намойиш этиш ва амалий ишдан иборатдир. Ҳар бир ушбу методлар ҳам бир неча бўлак методларга бўлинади. Масалан нуткий методлар (тушунтириш, сұхбат, ҳикоя килиш, китоб билан ишлаш, савол жавоб каби методлар бор). Кўргазмали метод (кузатиш, намойиш каби методларга бўлинади), амалий ишларга (машқ, расм ишлаш, ижодий иш ўйин каби методлар бор) бўлинади. Ўқитувчилар фаолиятида “услуб” деган сўз ҳам ишлатилади. “Ўқитиш услуби” деб биз ўқитиш методларини айрим кирраларини тушунамиз. “Ўқитиш услубларидан” ўқитиш методи ташкил топади. Метод (юонча методосбилиш ёки тадқикот йўли, назария, таълимот) воқеаликни амалий ва назарий эгаллаш, ўзлаштириш, ўрганиш, билиш учун йўл-йўриклар, усуллар мажмуаси, фалсафий билимларни яратиш ва асослаш усули. Методнинг келиб чиқиши тарихи кишиларнинг амалий фаолиятига бориб тақалади. Бирор ишни бажариш методини эгаллаган киши шу ишни бошқаларга нисбатан осон, тез ва соз бажара олади. Методни эгалламаган инсон эса бу ишни бажариш учун кўп вакт ва куч сарифламайди. Метод ўз мазмунни жиҳатидан амалий ёки назарий шаклда бўлиши мумкин. Инсоннинг амалий фаолиятига оид методлар ҳам воқейликка мос бўдган конуниятларни англаб этиш билиб олишга бориб тақалади.

Методлар ҳақидаги таълимот фанда методология деб аталади. Инсон дастлаб атрофдаги нарса ва ходисаларни кузатиш, уларни бир-бирига таққослаш, ўхшатиш, фарқ килиш асосида воқейлик ҳақида билимларни тўплаб борган. Воқейлик ҳақидаги фанлар ривожланиши билан фанларда қўлланиладиган йўл-йўриклир. Методология (метод ва логия сўзларидан) – тадқиқотнинг назарий ва амалий фаолиятини ташкил этиш, тиклаш тамойиллари тизими ҳамда бундай тизим

Мавжуд методлаор (усуллар) асосан қуийдагилардир:

Адабиётларни ўрганиш методи.

Кузатиш методи.

Сұхбат методи.

Болаларни ижодини ўрганиш усули.

Мактаб хужжатларини таҳлил килиш методи.

Экспримент, тажриба- синов услуби.

Тест синовлари методи.

Статистик маълумотлари таҳлил килиш усули.

Математика ва кибернетика усуллари.

Социологик тадқиқот методи.

Шаклланган ҳар бир метод шаклан бир хил бўлсада, уни бир ўқитувчи, иккинчи ўқитувчидан ўрганиб, шундайлигича қўлларвермайди. Уни ҳар бир ўқитувчи ўз мактабидаги моддий-техникавий шарт-шароитлар болаларнинг билим ва малакаларининг савияси, дарс мавзуси унинг ўзига хос хусусиятлари ва бошқа шу кабиларни хисобга олиш лозим. Шунга қўра бошқа ўқитувчи қўллаётган ва яхши самара бераётган бир метод бошқа ўқитувчи фаолиятида яхши натижа бермаслиги ҳам мумкин. Шунинг учун мўлжалланган ҳар бир метод педагогик фаолияти давомида тажриба – синовидан ўтказилиши мақсадга мувофиқдир. Синов бир марта эмас, бир неча марта ўтказилиши лозим бўлади. Чунки, бир синфга мўлжалланган бир методика бошқа вактда юкорида қайд килинганидек, шаройитга қараб бошқа синфда бошқача натижа бериши мумкин. Танланган ва қўлланилиб келаётган ҳар бир метод шаклан ўзгармай қолса ҳам, мазмунан ўзгариши ҳам мумкин. Ўқитувчининг тұхтовсиз изланишлари, тажрибалари асосида унинг янгидан-янги кирралари очилаверади. Мутахассислар орасида тасвирий санъати ўқитилиши методларига турлича қарашлар мавжуд. Бир гурӯҳ мутахассислар ўқитилиши методлари ягона тизим, ягона талабларга жавоб бериши лозим деб хисоблайдилар. Уларнинг фикрларига қараганда, ҳар бир метод жамият тараққиёт давомида шаклланиб бўлган, уни ўзgartирмасдан шундайлигича қўллаш лозим. Бошқа гурӯҳ мутахассисларининг фикрларига қараганда ўқилиши методининг асосини ҳар бир ўқитувчининг шахсий иш тажрибаси ташкил этиши керак. Бизнингча, масалага бундай

ёндашиш түгри эмас. Таълим – тарбия соҳасида ўқитиш методлари, у доимо тараккий этади. Бунга ўқитувчининг тажрибаси албатта рол ўйнайди.

Шундай экан, педагогик амалиётда синфдаги шарт-шароитларни хисобга олиб, шаклланган методика асосида ҳам ўқитувчининг шахсий тажрибаси асосидан ҳам фойдалана билиши лозим. Ўқитувчи ўқитиш методикасини иш жараёнида ўз-ўзидан амаллайвермайди. У иш жараёнида изланиши, синов ишларини ўтказишни, кўп адабиётлар ўкиши, илғор тажрибаларни ўрганиши ҳамда улардан тегишли хуносалар чиқариши асосида пайдо бўлади.

Ўрта таълим мактабларида тасвирий санъат ўқитиш методларини такомиллаштиришда чет эл педагогларидан Жонн Локк, Жан Жак Руссо, Ёганни Ирих Бецалосси, Петр Шмидт, А.Сапожников, Г.Гиппиюс, Н.Крамскоилар ҳамда ўзбек олимларидан С.Булатов, Р.Ҳасанов, Б.Н.Орипов, Б.Бойметов, Н.Толипов, А.Иногомов, А.Сулаймонов, А.Тудалиевлар тасвирий санъат машгулотларини ўқитишида илмий тадқиқот ишлари олиб бориб ўз хиссаларини кўшган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдуллаев Н. Санъат тарихи. - Т. 1991.
2. Азимова Б., Ражабов Р, Абдурасилов С. Тасвирий санъатга оид атаманинг изоҳли луғати. Т.; 1994.
3. Орипов Б.Н. Тасвирий санъатни ўқитишнинг замонавий педагогик технологияси, дидактикаси ва методикаси. Т.; Ilm-Ziyo, 2013.

XX ASR O'ZBEKISTON HAYKALTAROSHLIGI

(Evropa ijodiy an'analarining kirib kelishi va milliy mактабнинг шаклланishi)

Pulatov Dilmurod Саймамутович

NamDU TSMG kafedrasи dotsenti,

san'atshunoslik fanlari nomzodi

O'zbekiston hududida qadimda rivojlangan haykaltaroshlik ijodi arablar istilosidan so'ng XIX-asrning oxirlariga qadar turg'unlik¹ davrini bosib o'tdi. Tasviriy san'atning mazkur turi XIX-asr oxiri XX-asr boshlarida rus mustabit tuzimi davridan kirib kela boshladi. XX-asr boshlarida O'zbekistonga bir necha rus rassomlari kelishgan, ular tasviriy san'atni mahalliy makonda rivojlantirish, badiiy ta'limini joriy etish borasida faoliyat yuritgan. San'atshunos olim R.Toqtoshning fikriga ko'ra, bu sohani mamlakatimizda rivojlanishi tasviriy san'atning rangtasvir va grafika sohasiga nisbatan ancha qiyin bo'lган. "1920 yillarda mahobatli va dastgohli haykaltaroshlikning rivojlanishi juda sekin kechgan, maqtovga arziydigan bironta asar bo'lмаган. Rassomchilik badiiy ta'lim maskanida yuqori malakali yosh haykaltaroshlarni tayyorlash masalasi yetarli darajada bo'lмаганини учун узоқ ваqtgacha tajribali haykaltaroshlar yetishib chiqmagan"². Shunday bo'lsada, Respublika haykaltaroshligining 1930-yillar ikkinchi yarmidagi rivojlanish ko'rsatkichi oldingi yillar ijodiga nisbatan o'sganligi ta'kidlanadi.

Ma'lumotlarga ko'ra, o'ttizinchi yillarda naturalizm uslubidagi haykaltaroshlik asarlari yaratilgan. Haykaltaroshlar G.Massons, O.Korjinskaya, Rusakova, N.Krasovskiyalar tomonidan istirohat bog'i va korhonalar uchun yaratilgan bunday asarlar puxta ashylardan ishlanmaganligi va joylarni o'zlashtirilishi bois bizgacha saqlanib qolmagan. 1930-yilning o'rtalarida O'zbekistonga kelgan V.Simonov, B.Ingal, D.Shvars, A.Lavinskiy kabi malakali haykaltaroshlarning ijodi sohada sezilarli o'zgarishlar yasadi. Biroq ijodiy siljishga bo'lган bu intilishlar ikkinchi jahon urushining boshlanishi tufayli ma'lum vaqtgacha cheklanib qoldi.

¹ Малъум вакттагача тўхтаб колиши маъносида ишлатилган.

² Кол. авт. Искусство советского Узбекистана 1917-1972. "Советский художник", М.: 1976., 69 с.

Aytish mumkinki, XIX-asrning oxiri XX-asrning 30-yillarigacha bo‘lgan davr O‘zbekistonga haykaltaroshlikni kirib kelishi bilan izohlanadi. Shunga ko‘ra bu davr ijodiy jarayonida badiiy saviyadorlikning sustligi bilan birga, haykaltaroshlikka tegishli uslubiy yondoshuvlar shakllanib ulgurmagan. Ba’zi ko‘rgazmalarda³ namoyish etilgan maishiy janrdagi haykallarda shu xususiyatlarni ko‘rish mumkin. Haykaltaroshlikni kirib kelganiga ancha vaqt bo‘lganiga qaramay, 1940-yillar oxirida ham mahalliy makonda o‘zlashtirilishi sust bo‘lgan. O‘sha davrlarga tegishli adabiyotlar kuzatilsa, 1950-yillar o‘rtalarida ham faqat Rossiyadan kelgan haykaltaroshlar ijodiga asoslanib fikr yuritiladi, mahalliy ijodkorlar bo‘yicha ma’lumotlar uchramaydi. Bu shundan dalolat beradiki, 1930-1940 yillar haykaltaroshligining tasviriy san’at doirasida milliy mavqeyi past bo‘lgan. Shu bois, 1940-yillar oxirigacha ko‘p sonli haykaltaroshlar ijod qilgan bo‘lishiga qaramay, uni tasviriy san’at miqyosida milliy rivojlanish darajasi faol ko‘rsatgichda bo‘lmagan. Zero, “XX asming birinchi yarmidan boshlab O‘zbekistonda bir necha haykaltaroshlar ijod qilgan bo‘lsa-da, jiddiy haykaltaroshlik maktabi hali shakllanmagan edi”⁴.

Mazkur san’at turini rus ijodkorlari vositasida olib kirilganligi bois uning badiiy-ijodiy yo‘nalishlari negizi yevropa tasviriy san’ati an’analari bilan mushtarak bo‘lsada, rivojlanishi uchun sarflangan ko‘p yillik davriy bosqichlar mobaynida bu hol milliy jihatdan sayqallanib, munosib ravishda o‘zlashtirib borildi. Mavjud manbalarda haykaltaroshlikning asosiy rivojlanish davri XX-asr ikkinchi yarmi, xususan 1960-80-yillariga xoslanadi. Birinchi yarimi esa R.X.Toqtosh fikri bilan aytganda ijodiy kuch va imkoniyatlar yig‘ish va shakllanish davri bo‘lgan⁵. “Mazkur davrlarning rivojiy asoslari – ijtimoiy o‘sish sur’atining farqi, ijtimoiy iste’mol ko‘lami, kadrlarning o‘sish dinamikasi, shuningdek, asosiy ijodkorlar guruhidagi (Toshkentlik, Samarqandlik, Farg‘onalik, Nukuslik va so‘ngi yillarda Urganchlik, Navoiylik, Buxorolik)

³ 1932-йилда Москвада Ўзбекистон рассомлари ижодига атаб ўтказилган кўргазма ва 1933-йилда Тошкентда ўтказилган кўргазмалар.

⁴ Р.Х.Такташ. Художественно-киритические этюды (пути и проблемы становления узбекского советского изобразительного искусства, Т., Фан., 1992., 107-108, 6.

⁵ Каранг. Искусство Советского Узбекистана 1917-1972 /Долинская В., Захидов П., Кадырова Т., и друг.; науч. ред. Ремпель Л. И. – Москва: Советский художник, 1976. С. 224.

haykaltaroshlararo o'sishda namoyon bo'ladi"⁶. 1970-yillarda ijodiy iste'mol ko'laming kengayishi hamda kadrlar muammosining yechilishi sohaning tasviriy san'at turlari orasidagi mavqe'ini oshirdi. Ijodiy imkoniyatlar doirasi ham kengaydi: zamonaviy binolar fasadi uchun bo'rtma tasvirlar bajarish, muassasa-tashkilotlarga figurali haykallar o'rnatish, boshqarma-idoralari inter'eriga byust yoki ish stollariga dastgohli asarlar qo'yish kabi iste'mol ko'laming ortishi ijodiy rivojlanish bosqichiga yo'l ochdi.

Ayni paytda F.Grishenko dastgohli haykaltaroshlikda bajargan "Yosh haykaltarosh" (gips, 1953), "T.Osmonqulov" (gips, 1956), "Kultimboeva" (gips, 1957), "O'zbek qizi" (gips, 1959), "Hosil" (gips, 1961), "Ishchi" (1962), "Qizcha" (kulolchilik ashyosi, 1962) asarlari bilan realizm yo'nalishi rivojiga xissa qo'shdi. Erkin ijod bilan birga, Toshkent rassomlik bilim yurtida va keyinroq Toshkent davlat teatr va rassomlik institutida o'nga yaqin haykaltaroshlarni tarbiyaladi.

P.Chelishev 1950-yillar oxiridan zamonaviy va milliy obrazlar bo'yicha e'tiborga sazovor portretlar bajardi. Shu o'rinda uning "Bolakay" (gips, 1959), "Alpinistka" (gips, 1962), "Alisher Navoiy" (gips, 1961-64) kabi buyustlarini misol keltirish mumkin. Bu ikki murabbiylar rahbarligida yetishib chiqqan ayrim haykaltaroshlar keyinchalik Rossiya badiiy oliygochlarda tahlil olib, kuchli amaliy ko'nikma bilan qaytishdi. Xususan, Leningraddagi I.Repin nomidagi Rangtasvir, haykaltaroshlik va me'morlik institutida – Gennadiy Xoliqov (1959), Anvar Ahmedov (1964), Robert Avakyan (1964), Abdumon'in Boymatov (1965), V.I.Muxina nomli Oliy badiiy sanoat bilim yurtida – Qodirbek Salohiddinov (1961), Yuriy Kiselev (1964), V.I.Surikov nomidagi Moskva rassomlik institutida - Ahmad Shaymurodov (1965) lar ta'lif olib, o'zbek haykaltaroshligining kuch va imkoniyat salmog'ini oshirdi. Ularning faoliyati bilan O'zbekistonda o'ziga xos haykaltaroshlik ijodi tezlashdi. "Bu jarayonning boshlanishi asosan Moskva va Leningrad badiiy oliygochlarda

⁶ Тактам Р. Станковая скульптура Узбекистана 1960-х, 1980-х годов. – Ташкент, 1989. – Фонд НИИ Искусствознания. – №1339. – 304 С. 46

ta'lim olgan birinchi mahalliy haykaltaroshlar ijodi bilan belgilanadi”⁷. Chunonchi, ularning ijodiy amaliyotida haykaltaroshlikni o'ziga xos kasbiy imkoniyatlarini chuqurroq o'rganish, jahon plastikasidagi yetakchi yo'nalishlarni o'zlashtirish katta ahamiyatga ega edi. Haykaltarosh A.Ahmedov o'zining “Orzu” (gips, 1967), “Zorenka” (gips, 1964), “Zorenka” (gips, 1965) nomli asarlari bilan kuchli akademik mahoratni namoyish etdi. Ijodida plastik ifodaviylik va anatomik aniqlik alohida e'tibor tortadi. U zamondoshlari ruhiy kayfiyatini ochishga intilar ekan, avvalo tasvirning realistik aniqligi va garmonik mufassalligiga puxta yondoshgan. Mazkur yo'nalishda yog'och bilan ishslash texnikasini mukammal o'zlashtirdi, shuningdek, boshqa ashyolar bo'yicha ham jiddiy malaka hosil qildi.

Ahmad Shaymurodov ijodida ham shu kabi xususiyatlar yetakchi o'rinni egallaydi. Hali o'qishni tugatmasdan burun haykaltaroshlik bo'yicha katta tajriba to'plab ulgurgan edi. Institutda unga mashhur haykaltarosh, professor Matvey Genrixovich Manizer ustozlik qilib, mahorat bilan ishslash sir-sinoatlarini o'rgatdi. Mazkur maktab uni mohir ijodkor sifatida kamol topishida muhim o'rinni egalladi. Tahsil olayotgan davridan boshlab milliy mavzular, tarixiy shaxslarga alohida e'tibor bera boshlagan Ahmad Shaymurodov butun ijodi davomida shu yo'nalishga sodiq qolib, bu borada ko'plab asarlar yaratdi.

1970-1980 – yillar ijodiy rivojlanishning muhim bosqichi sifatida izohlanadi. Zero, “1970-yilning o'rtalaridan Respublikada dastgohli haykaltaroshlik g'oyat faol yo'nalishdagi bosqichni boshidan kechirdi, uning o'ziga xos tomonlari mustaqil rivojlandi”⁸. Haykaltaroshlarning ijodiy ko'rgazmalari salmog'i ortdi, realistik san'at va jahon plastikasida yetakchilik qilayotgan asarlarni tushinish va o'zlashtirish jadallahashdi. Shu o'rinda aytish mumkinki, “O'rta Osiyo va Qozog'iston Respublikalarining 1983–yilni mart oyida o'tkazilgan Birinchi mintaqaviy haykaltaroshlik ko'rgazmasi muhim voqeа bo'ldi, unda 118 ta ijodkorlarning 365 ta dastgohli haykalari namoyish

⁷ Хакимов А. Современная декоративная пластика республик Средней Азии. – Ташкент: Фан, 1992. - 189 С.8.

⁸ Тахтап Р. Станковая скульптура Узбекистана 1960-х, 1980-х годов. – Ташкент, 1989. – Фонд НИИ Искусствознания. – №1339. – 304 С. 296

etildi”⁹. Haykaltaroshlar va san’atshunoslar ishtirokida konferensiya tashkil etilib, ko’rgazma eksponatlari muhokamasi o’tkazildi.

Dastgohli haykaltaroshlikning oldingi davrdagi mavzuli xususiyatlari endilikda murakkab kompozitsion tus ola boshladi. Pirovardida ijodiy jarayonda an’anaviy uslublardan farq qiluvchi yangi yondoshuvlar yetakchi o’ringa ko’tarildi. Nafaqat Rossiya badiiy maktabi namoyondalari, balki Toshkent badiiy ta’lim muassasalarini tamomlagan Damir Ro’ziboev, Ulug’bek Mardiev, To’lagan Tojixo’jaev, Ilhom Jabborovlar ham bu jarayon an’analarini puxta o’zlashtirdilar. “Mahoratli haykaltaroshlar tayyorlash ta’minotining doimiy ravishda iste’dodli haykaltaroshlar hisobiga samaradorligini ortishi O’zbekistonda bu sohani yuqori saviya darajasiga erishtirdi”¹⁰. Toshkent badiiy ta’lim muassasalarida ta’lim olgan – J.Mirtojiev, I.Jabborov, T.Tojixo’jaev, V.Rutchin, U.Mardiev, B.Shodieva, A.Xotamov, R.Ermatov, E.Qahhorov, E.Aliyev, N.Bandzeladze, V.Degtyarev kabi haykaltaroshlar ijodiy rivojlanish jarayonini yanada yuqori ko’tardilar. Tajribali kadrlarning ijodiy faoliyatlari tufayli 1970-80-yillar haykaltaroshlik san’atiga zamonaviy yangi uslubiy yondoshuvlar kirib keldi.

1980-yillardan O’zbekistonda mahoratli haykaltaroshlarning ko’payib borishi asarlar badiiy sifatini oshirish borasida yangi vazifalarni vujudga keltirdi. Chunki, mazkur davrda turli malakali haykaltaroshlararo kuchli ijodiy raqobat maydoni yuzaga kelgandi. Har bir ijodkor yangicha plastik talqin bilan o’z dashatini yaratishga intilishni oliy maqsad sifatida anglatdi. Natijada portetchilik yoki boshqa an’anaviy mezonlar tobelligidan qutilib, tasviriy ob’ekt doirasini kengaytirish ijodiy ommalashdi. Bu o’z navbatida mavzuli haykaltaroshlikni shakllanishiga olib keldi. Ijodda mavzular ko’lamining kengayishi esa uslubiy rang-baranglikni ta’minlab berdi. Mazkur holat 1960-yillardagi bir yoqlama rivojlanish tartibini buzilishi va yangi serharakat plastik rivojlanish bosqichiga yo’l ochilganligini yaqqol ifodalaydi. Bu bosqichda, ijtimoiy hayotning turli

⁹Хакимов А. Современная декоративная пластика республик Средней Азии. – Ташкент: Фан, 1992. - 189 С. 9.

¹⁰Ўша китоб. С.296

ko‘rinishlari, qishloq lavhalari, afsonaviy timsollar, zamonaviy syujetlarni keng doirada ijod qilinishi oqibatida milliy, zamonaviy va hajviy mavzularda izhil rivojlanish ro‘y berdi.

ҚАЛАМТАСВИРНИ ЎРГАНИШДА АСОСИЙ ҚОНУН – ҚОИДАЛАРИ

Ризаев Ҳакимжон Исмоилович
НамДУ ТСМГ кафедраси доценти.

Олий педагогика даргохларида бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиларини тайёрлашда қаламтасвир машғулотларининг амалий жихатларини ўргатиш билан бир қаторда, унинг назарий асосларини пухта ўқитилиши катта аҳамиятга эга. Шунинг учун қаламтасвир машғулотлари бир қатор аниқ предметлар асосида олиб борилиши эътиборга молик. Улардан асосийси перспектива ва пластик анатомиядир. Буларсиз талаба энг оддий вазифани ҳам тўғри бажариши мушкул. Перспектива конуниятларини билмай туриб, у буюмнинг фазовий ҳолатини аниқ топа олмайди ёки одам пластик анатомияси борасида аниқ билимларга эга бўлмасдан, бу инсон комати ва портретини чиза олмайди. Ёргу ва сояларнинг қонунини яхши тушуниб етмаган талаба, тасвирланаётган буюм тузи, ҳажми ва материаллик хусусиятларини аниқ тасвирлашнинг уддасидан чиқа олмайди.

Буюмларни тасвирлаш ҳам бошқа аниқ фанлар каби фикрлаб, чизилаётган нарсани чукур таҳлил этиб, уни сўз орқали эмас, турли тасвирлаш воситалари билан, образли қилиб яратишини тақозо этади.

Маълумки, тасвирий санъат атроф мухтни кенг ва атрофлича ўрганиш натижасида, аниқ фанлар каби, табиатни илмий жихатдан таҳлил этиш орқали ўрганилади. Шунинг учун бўлажак тасвирий санъат ўқитувчиси табиатни қанчалик кўп севса ва кузатиб ўрганса, у шунчалик тасвирлаш соҳасида юксак натижаларга эришиши мумкин.

Уйғониш даврининг буюк рассомлари табиатни илмий таҳлил килиб, уни асосли ўрганғанлар ва ўз асарларида ишонарли тасвирилаганлар. Масалан, Леонардо да Винчи инсон қомати ёки портретини тасвирилашдан олдин унинг тузилиш хусусиятларини худди анатомия соҳаси тадқикотчисидек асосли ўрганған ва ўзларининг бутун жаҳонга машхур санъат асарларини яратганлар.

Ўқув қаламтасвирининг илмий асослари деганда талабанинг у ёки бу ўқув машқ жараённида тасвирилашнинг қонун ва коидаларини аник бажаришни назарда тутилади. Масалан: бошланғич курслардаги гипсли геометрик шаклларни чизишка, талабадан ушбу буюмларни чизикли конструктив тузилиши ҳамда перспектива қонун-коидаларига амал қилишни талаб қиласиз. Инсон қоматини тасвирилашда эса (юқори курсларда) талабалар унинг анатомик тузилишини ўрганишлари шарт. Юқори курсларга бориб, талабаларда ҳар бирининг ўзига хос индивидуал тасвирилаш техник хусусиятлари ривожлана бошлайди.

Улар ҳар бир вазифани индивидуал техник жиҳатдан амалга ошириш билан бирга, қаламтасвирдаги мавжуд пластик анатомия қонунларига риоя қилишлари лозим (сүяқ ва мушакларнинг жойлашиши, бирлашиши, уларнинг нисбат ва тузилишлари, ёруғ, соя ва бошқалар).

Узок ўтмишданоқ қадимги мусаввирлар инсон қоматини тасвирилаш натижасида ҳамда уни илмий таҳлил этиб шундай хуносага келгандарки инсон қомати табиатнинг энг мураккаб, олий ва гўзал маҳсулидир.

Демак, талаба ўкув вазифасини тўғри бажариши учун биринчи навбатда тасвирий санъатда қўлланилиши лозим бўлган қонун ва қоидаларга амал қилиши керак. Улар орқали у ўқув академик вазифаларни бажариш жараённида тасвирдаги биринчи даражали буюмларни бўрттириб кўрсатиб, шаклнинг характерли хусусиятларини аник тасвирилаши ва иккинчи даражали буюмларни эса, умумий ва оддий кўзга унча ташланмайдиган қилиб бажариши лозим.

Тасвирий санъат соҳасидаги, хусусан, ўкув қаламтасвирида кўлланиладиган коидалар табиат қонунларидан келиб чикади. Ушбу конунлар тасвирий санъатга таъсир этиб унинг ривожланишида катта аҳамиятта эга. Тасвирлаш қонунлари талабада қаламтасвир ишлаш билимларини оширади ва малакаларни шакллантиради, ижодий қобилияtlарини ўстиради ҳамда уни бўлажак педагогик фаолиятга пухта тайёрлайди.

Буюмларни ўзига қараб борликдан тасвирлаш маликлари тасвирий санъатнинг асоси ҳисобланиб, у талабадан юкорида баён этилган қонун ва қоидалар асосида иш юритишини талаб этади. Шу боис, талаба ўкишнинг дастлабки боскичиданоқ расм чизишнинг асосий қонунлари билан тўла куролланган, ҳамда ўтмишда яшаб ижод этган буюк рассомларнинг ижодини ва тасвир ишлаш техникаларни чукур ўрганиши лозим.

Тасвирий санъат, борликдаги воеа ва ҳодисалар ҳамда буюмларнинг нафақат ташқи шаклини тасвирлашни, балки ушбу нарса ва буюмларнинг ички дунёсини, табиатдаги ҳодисаларни чукур таҳлил этишни такозо қилади. Бу борада буюк француз меъмори Ле Корбюзе шундай деган: "Тасвирлаш жараёнида, буюмларнинг қандай дунёга келишини, уларнинг қандай ривожланишини, ўсишини, гуллаб-яшнашини кўрасан. Бу борликни кузатиш орқали, авало, "ички" дунёсини, сўнгра "ташқарисини" ўрганиш натижасида амалга оширилади. Буюмнинг ҳақиқий гўзаллигини, аввало, ташқарисига эътибор бераб, сўнгра чизиш давомида уни синчилаб кузатиш, идрок этиш орқали, унинг юрагига йўл топишгача боришимиз мумкин. Тасвирлаш - бу кузатиш, яратиш, ихтиро қилиш демакдир".

Тасвирланаётган буюм шакли қанчалик мураккаб бўлса, чизувчи уни шунчалик кўп ўрганиши ва таҳлил этиши керак. Қаламтасвир ишлашда илмий ёндошиш, айникса, буюмнинг чизикли конструктив тузилиши ва перспектив ҳолатини аниқлашда катта аҳамият касб этади.

Қаламтасвирида етук малакага эришиш кўп жиҳатдан нарсанинг ўзига қараб тасвирлашга боғлиқ. Нарсанинг ўзига қараб тасвирлаш маҳорат

мактабини ўтмасдан ва ўкув машғулот жараёнини билмай туриб, бадий ривожланиш пиллапояларидан юқорига чикиш мумкин эмас. Бу борада кўплаб шогирдларни мустакил рассом бўлишда катта хисса қўшган рус рассоми ва мураббийи П.П.Чистяков шундай деган эди: "Аввало, чизилаётган буюмни синчилаб кузатиш зарур, сўнгра уни рассом ўзига бўйсундириши керак". Рассом қандай етукликка эришмасин, у нарсанинг ўзига караб тасвирлашдан воз кечмаслиги лозим. Бошқача қилиб айтганда, рассомнинг билими, хаёли уни ўраб турган борлик, табиат билан ҳар доим боғлиқ бўлиши лозим. Ижодкор-рассом хаёлан бирон-бир санъат асари устида ижод килишидан олдин, энг аввало кузатиб, эслаб қолган борлик образларини хаёлан тиклаб, тахлил қиласди, сўнгра уларни жуда кўп марта амалий машқлар бажариш орқали олган билим ва тажрибалари асосида бажаради.

Ўкув қаламтасвирини илмий жиҳатдан тахлил этиш натижасида биз ундаги бир неча асосий фанлар билан бевосита чамбарчас боғликларини кузатишимиш мумкин.

Буюмнинг фазовий холатини тўғри тасвирлаш учун унинг қонунларини тўғри бажаришга амал қилишимиз шарт. Машхур тасвирий санъат усталарининг бадий ижодлари шуни кўрсатадики, табиатда борликни ҳаққоний тасвирлаш учун, тасвирий санъатдаги мавжуд қонун - қоидаларга риоя қилиш мухимдир. Леонардо да Винчи ўзининг "Рангтасвир қонуниятлари" номли асарида, жумладан, шундай ёзган эди: "Ўкувчи, аввалим бор, перспектива қонунларини пухта билиши лозим; сўнгра нарсанинг ўлчамларини ўзлаштириши керак..."

Буюмларни конструктив тузилишларини ҳамда уларнинг турли вазиятлардаги перспектив қисқаришларини тўғри тасвирлаш талабалардан тинмай амалий машқлар бажаришни талаб этади. Машхур рассом мураббийлар ўзларининг ижодий фаолиятлари билан бир қаторда кўплаб маҳсус методик қўлланмалар ишлаб чикканлар. Жумладан, XIX асрининг биринчи ярмида ижод этган рус педагогларидан А.П.Сапожников

буюмларни тасвирилашда "синч"(каркас) усулини жорий этди. Гипсдан ишланган геометрик шаклларни тасвирилашда у маълум шаклнинг ёнига шу шаклнинг симдан ишланган нусхасини қўйиб, ёш рассомларга чизикли конструктив тузилиш, перспектива конун-коидаларини осонликча ўрганишларига ёрдам берган. Синч усули ёрдамида тасвирилаш турли геометрик ҳамда бошка шаклларни (куб, силиндр, конус, призма ва бошқ.) буюм текислигидаги таянч нуқталарини, перспектива асосларини ҳамда фазовий ҳолатларини аниқлашда катта ёрдам беради.

Уйғониш даври рассомлари ўзларининг илмий кузатишлари тасвирий амалиётга кенг тадбиқ этганлар. Улар пластик анатомия, перспектива, ёруғ ва соя қонунлари борасида кўплаб билимга эга бўлганлар ва ўзларининг буюк асарларини яратиб, уйғониш даври санъатини юқори чўккиларга олиб чикканлар.

Ўтмишда уста рассомлар табиатдаги ёруғ ва сояларнинг конунини изчил кузатганлар ва ўзларининг амалий ишларида муваффақият билан кўллай билганлар. Жумладан, машҳур Леонардо да Винчи шундай дейди: "Тўқ тусли буюмда хосил бўлувчи акс ёруғлик доимо очрок тусдагига нисбатан аниқ ва яққол кўринади".

Нарсанинг ўзига караб тасвирилашда сунъий ёруғлик манбаларидан фойдаланиш буюмларнинг ҳажми ва шаклини тұғри бажаришда муҳимдир. Талабалар доимо шуни ёдда тутишлари керакки, ўкиш жараёни, хусусан, қаламтасвир борасида, унинг ўзига хос илмий жиҳатларини мукаммал ўзлаштиришлари уларнинг кейинги ижодий фаолиятларида катта ахамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Boymetov.B. Qalamtasvir. Darslik.-T.;2006
2. Boymetov.B. Qalamtasvir. O'quv qo'llanma.-T.;1997
3. Тен.Н.Д. Гипс моделларнинг расми. - Т.;1994
4. Ростовцев Н.Н. Учебны рисунок. - М.; 1976
5. Леонардо да Винчи. Книга о живописи. - М.; 1985

МАКТАБ ТАСВИРИЙ САНЬАТ ЎҚИТУВЧИСИ ФАОЛИЯТИ

Орипов Бадиржон Нуриддинович
п.ф.н., доцент

Маълумки, мустакиллигимизгача Республикамиз мактабларида тасвирий санъат ўқитилишига ва ёшларни эстетик жихатдан тарбиялашга эътибор берилган бўлсада, тасвирий санъатни ўқитилиши талаблар даражасига кўтарила олмади. Чунки Ўзбекистонда тасвирий санъатни ўқитилиши бўйича дарслик, ўкув-методик қўлланмалар йўклиги, ўкув-дидактик ва қўргазма материалларни мутлоқ ишлаб чиқарилмас эди. Яна бу фанни ўқитиш учун етук- мутахассис – тасвирий санъат ўқитувчисини эшитмаслиги очик – ойдин кўриниб турарди.

Хатто, айрим туманларда мутахассис – тасвирий санъат ўқитувчиси топилмас эди. Бу фанни бошқа фан ўқитувчилари ўқитиб келишарди. Ёки уни ўрнига бошқа фанлар ўқитиларди.

Шунинг учун мустакиллигимизнинг дастлабки кунлариданоқ мактабдаги бошқа фанлар қатори тасвирий санъатни ҳам ўқитилишига жиддий эътибор берилиб, уни тубдан ислоҳ қилиш ва дунёнинг етакчи давлатлари мисолида такомиллаштириб ўқитишга киришилди.

Бу фанни талаби даражасида ўқитиш учун барча зарурий ўкув – дидактик материаллар тайёрлаш ва бошқа шарт –шароитларни тайёрлашга киришилди. Яна бу фан бўйича таълим – тарбия ва ўқитишга консепсияси стандарт ва янги ўкув дастурлари тузилди. Улар асосида Давлат таълим стандарти ва такомиллаштирилган, тўла маҳаллийлаштирилган, наъмунавий ўкув дас миллий дастурлари яратилди.

1997-йилдан Ўзбекистон Республикасида “Таълим тўғрисида ” конунни янги таҳрири яратилди ва “Кадрлар тайёрлаш дастури” ишлаб чиқилди. Бу меъёрий хужжатлар Ўзбекистонда мутлоқ янги таълим тизимини яратиб, узлуксиз таълим тизимига ҳам асос солди ва “Янги педагогик технология” мазмунида ўқитиш имкониятларини ҳам асослаб берди.

Натижада мактаб тасвирий санъатни ўкув фани бўйича янги дастурлар яратилиб, уларда ўкувчиларга берилаётган билим-малакаларни кўникмаларга айлантириш вазифаси куйилади. Бундай талаб ва таклифларни амалга оширувчи ва бажарувчи амалга оширувчи – тасвирий санъат ўқитувчиси бўлиб, уларни тайёрлаш ҳам ўта жиддий ва мураккаб вазифа булиб қолади.

Шу боисдан мамлакатимизда тасвирий санъат ўқитувчиси тайёрлашга алохила эътибор берилиб Республикадаги ўқитувчи – педагоглар тасвирий санъат ўқитувчини тайёрлайдиган барча Олий ўкув юртларида тасвирий санъат тайёрлайдиган “Бадиий - графика ” факультетлари ташкил этилди. Бу факултетда Ѣшиётган бўлажак тасвирий санъат ўқитувчилари “Санъат назарияси ва тарихи”, “Қаламтасвир” , “Рангтасвир”, “Кампозитсия”, “Ҳайкалтарошлиқ”, “Амалий санъат”, “Дизайн” каби тасвирий санъатнинг монументаль – академик ўкув фанлари билан бир қаторда тасвирий санъат ва фаолиятининг педагогик психологик асоаларини ва тасвирий санъатни ўқитишнинг педагогик технологияси , дидактикаси ва методикасини, ҳатто уларнинг инновацион йўл услубларидан ҳам академик билим ва кўникмалар оладилар.

Бир гап билан айтганда бу факультетни битириб чиқсан мутахассис етук педагог рассом, санъатшунос тадқикотчи, тасвирий санъатнинг ўргатиш сирларини биладиган устоз ўқитувчи , яна санъат ва маданият тарғиботчиси, барча турдаги таълим-тарбия муассасаларини эстетик ва этик фаолиятларини бошқарувчиси ва тасвирий фаолият ўқитувчиси бўлади.

Мактаб тасвирий санъат ўқитувчиси педагогик фаолиятини замон ва ДТС янги дастур талаблари даражасида бўлиши учун у мактаб остонасига кадам қўйиши билан мактабда замон талабидаги “тасвирий санъат” кабинетини ташкил этишга киришиши керак.

Бу кабинитга дастур материаллари асосида ўкув дидактик материалар (эстали ишланмалар, муляжлар, күшларнинг тулумлари, рўзгор

буюмлари) , зарурий дарсликлар, яна бошка ўкув фанлари (ботаника, меҳнат, адабиёт, тарих, география, физика каби)нинг ўкув қўлланмалари фўйилади. Булар тасвирий санъатнинг кўплаб дарсларида қўлланилади. Яна кабинет тўла электрлаштирилиб, техника воситларидан фойдаланишга шарт-шароит яратади.

Хозир курилаётган мактаб, литцей ва коллеж биноларида “тасвирий санъат” фани учун алоҳида 2 хонали, яна лабараторияси билан курилиб, уни тўла-тукис жихозлаб берилмоқда.

Мактаб тасвирий санъат дарсларини такомиллаштириш асосида дарслар ва таълим самарадорлигини ошириб борган холатда ўкувчиларга берилаётган билим – малакаларини кўникмаларга айлантириш борасида тасвирий санъат ўқитувчисининг меҳнат ижоди ва педагогик маҳорати алоҳида аҳамият касб этади.

Чунки, тасвирий санъат ўқитувчи ўзининг илми тафаккури, дикқат эътибори, ижодий фантазияси, истедоди, маҳорати, интизоми, бадиий диди ва зътиқоди, нутқ нотиқлиги, яна шижаати-жасорати билан ҳар қандай етук шахсдан устун туради. Рассом педагог кўрган, билан, сезган, англаган ва идрок этган нарса ходисаларни бошқалар англатмайди, курашмайди ҳам,

Шунинг учун мактабда бораётган тасвирий санъат ўқитувчи ўз олдига қўйиладиган вазифаларга маъсулятли фаолиятида яхшигина тайёргарлик кўриб олиши ҳам жуда зарур.

Чунки, мактабда тасвирий санъатдан дарс беришга ва бутун тасвирий фаолиятини ўз зиммасига иолиб борётган ўқитувчи зиммасига катор таълимий ва тарбиявий вазифалар қўйилади.

Улар:

I. дан Ўқитувчилик касбини барча касблар орасида энг юксак энг нозик маъсулятли, мураккаб ва шарафли касб эканини доимо ёдда тутиш.

II. –дан Тасвирий санъат ўқитувчисини ўз мамлакати, миллати ва жамиятини, уларнинг тарихий тараққиётини яхши билиши.

III.-дан Тасвирий санъат ўқитувчиси педагогик ва ўқитувчилик касбига етук, юксак истеъдодли бўлиши.

IV.-дан Тасвирий санъатни, назарий, амалий асослари тарихини унинг ижодкорларини яхши таниши ва санъат асарларини илмий асоада, тартибли тахлил кила олиши.

V.-дан Тасвирий санъат ўқитувчиси Синф дарссхемасини барча классик технологияси, дидактикасини ва матадологик асосларидан хабардор бўлиши.

VI.-дан тасвирий санъат ўқитувчиси истеъдодли ижодкор бўлиши билан бирга юксак эстетик дидли ва эстетика қонуниятларини яхши тушиниши ва унга амал қилиши.

VII.-дан Тасвирий санъат ўқитувчиси ўзининг дикқат эътибори, хотираси, хаёл фантазияси , тафаккур тассавури, нутқ маданияти, зеҳн эътибори ва бутун фаолияти тартибда ушлаши.

VIII.-дан Тасвирий санъат ўқитувчиси бошлаган ҳар бир фаолиятини шиддат шиҷоат билан бошлиши ға якунлаши.

IX.-дан Тасвирий санъат ўқитувчиси ўз фанини уни ўқитишиш дарслар самарадорлигини, уни такомиллаштирилганини мактаб ўқув фанлари санъат таълим мини янги концепсиясини, давлат таълим стандарти (ДТС), янги дастур мазмунини тула егаллаган, замонавий педагогик технологиялари юксак маҳорат билан фойдаланиши.

X.-дан Мактаб тасвирий санъат ўқитувчисининг қадди-комати, уни физиологик морфологик тузилиши унинг ҳатти ҳаракатлари юз тузилиши самимий ёқимтой юзлар шахдам, жозибали ва иродавийлик каби талаблар қўйилади

Хулоса, мактаб тасвирий санъат ўқитувчиси мактабни энг шиддатли, жасоратли энг ишонган , барчага ёқимли, ўз фанини ва ўзига яқин фанларни ҳам яхши билиши, таълим-тарбия фидоий бола тарбиясига қизиқувчи, ижодкор хозирги замон ўқув техника воситаларини яхши

билидиган, янги таълим тарбия самарадорлиги йўлида изланувчи педагог рассом бўлади.

Эслатма: Қайси бир ўқитувчи ўз фанини, уни ўқитиш технологияси, дидактикаси ва методикасини яхши билган ҳолда дарсга пухта тайёрланиб дарсда барча ўкув дидактик воситалардан унумли фойдаланиб дарсни юксак яхши кайфиятда ўtkаза олса, у албатда олдиндан белгиланган таълимий ва тарбиявий вазифаларни, “аъло” даражада бажарган ҳолда, энг яхши ва самарали дарсни ташкил эта олган бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Б. Орипов. Тасвирий санъат кабинети ва синфдан ташқари ишлар Т. 1974 й.
2. Б. Орипов. Тасвирий санъат дарсларини самарадорлигини ошириш омиллари. Т. 1978 й.
3. Р. Хасанов. Тасвирий санъат машғулотларини такомиллаштириш Т. 1985 й.
4. Б. Орипов. Тасвирий санъат ўқитиш методикаси. Нам. 2001 й.
5. Р. Хасанов. Мактабда тасвирий санъатни ўқитиш методикаси Т. 2004 й.

MAKTAB TASVIRIY SAN'AT DARSLARINI YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI

Soliyev Hakimjon Zokirjonovich
NamDU TSMG kafedrasi
o'qituvchisi

*Ilm martabasi martabalarning zo'ridir, degan gap shubhasiz
to'g'ri. Qaysi erda ilmu ma'rifat kuchli bo'lsa, o'sha erda
baxt maskani hisoblanadi. Qaysi erda nodonlik mavjud
bo'lsa, u erda quruq yoki toshloq joy kabidir.*

Faxrulbanot Sulaymoniy

Tasviriy san'at insonni mehnatga, aql – idrokka, tafakkur, ijod qilishga,
go'zallikka intilishga o'rgatib, unda chiroyli, go'zal ma'naviy dunyosini yaratib

keladi. Bugungi kunda tasviriy san'at odamlar va jamiyat uchun yuksak aql - idrok, chuqur bilim va tafakkur, go`zal turmush va e'tiqodini yaratishini hamma yaxshi biladi. Shuningdek, kuzatishlar va ilmiy tadqiqotlar shuni ko`rsatmoqdaki, tasviriy san'at yoshlarga faqatgina ilmu-tafakkur, go`zal estetik tarbiya beribgina qolmay, insonning eng muhim jihatlarini, ya'ni kuzatish, ko`rish, idrok qilish va tafakkur-tasavvurlarini rivojlantiradigan bosh va asosiy vosita ekanligi isbotlanmoqda.

O`quvchilar tasviriy san'at mashg`ulotlarida narsalarni ko`radilar, uning katta-kichikligini, shaklini, shaklidagi hunuk va chiroyli elementlarni aniqlaydilar. Narsa shaklini idrok etish bilan birga, uning tasvirini yaratish tahlilini qilib, ong faoliyati asosida naturani tasviriga aylantirib, qog'oz yuzasiga joylashtirish bo`yicha hisob-kitob qildi. Shundan so`ng buyumlar tasviri qog'oz yuzasiga tushuriladi. Bu mashg`ulotlar davomida diqqat, idrok, xotira, tasavvur, did, his-tuyg'u rivojlanib, rasm chizish malakasi ortadi. Chunki bu mashg`ulotlarda o`quvchi buyumlarni kuzatadi va ko`radi, uni ong faoliyatida tahlil qiladi, rang-tuslarini buyumlar ichida topib, uni qog'ozga tushuradi. Lekin, bu jarayon shunchalik murakkabki, sog'lom odam bolasigina uning uddasidan chiqa oladi. Qarangki, bu jarayonda bolaning fikri chalg'isa, boshqa yoqqa ketsa, buyumning shakli chiqmaydi, rangi topilmaydi. Shu boisdan hamma bola ham rasm chiza olmaydi. Qadimgi Rim ruhshunoslari tomonidan chiqarilgan hukm ham bir tomonidan to`g'ridir. Chunki yuqoridagi faoliyatni faqat sog'lom, ya'ni fiziologik va psixologik jihatdan sog'lom etilgan bolagina amalga oshira oladi deb hisoblashgan.

Tasviriy san'at mashg`ulotlarida bolaning ko`rish a'zolari takomillashib boradi. Chunki har bir mashg`ulotda narsalarni e'tibor bilan kuzatishga va ularni idrok etishga o`gatib, diqqat e'tiborini bir nuqtaga qaratish malakasi ham beriladi. Bu jarayon bolaning ixtiyoriy diqqati barqaror bo`lishini ham ta'minlaydi. Shuningdek, tasviriy san'at mashg`uloti o`quvchilarni e'tiborli, zehn bilan faoliyat ko`rsatishga o`rgatib, ularning barcha his-tuyg`ularini ja`mlagan holda, o`zida bo`lgan nazariy va amaliy bilimlarni ishga solidi.

Butun vujudi, aql-idroki, tasavvur-tafakkuri bilan faoliyat ko'satishga olib keladi. Shu boisdan nemis pedagog rassomi P. Shmitning “ Tasviriy san'at mashg'uloti aql gimnastikasi” degan xulosasi mutloq to'g'ridir. Xullas, tasviriy san'at darslari o'quvchilarning har tomonlama rivojlanishi asosi bo'lib qoladi, bunda uning o'rni benihoyat kattadir.

Bugungi o'quvchi kelajakda ishchi , xizmatchi, dizayner – konstruktor, muhandis, shifokor, o'qituvchi yoki biron – bir sohaning yaratuvchisi bo'ladi.

Ularning har biri xizmat yuzasidan u yoki va bu mavzuda rasm chizishi, undan foydalanishi lozim bo'ladi. Hatto uy bekasi ham badiiy asarni ko'ra olishi, tushunishi kerak. Har bir shaxsning grafik bilimga ega bo'lishi shaxsning o'ziga ham, jamiyatga ham suvdek zarur. Frantsuz faylasufi mamlakatni Deni Didro bundan qarib 300 yil avval “Qaysi bir mamlakatda rasm chizishni o'qish – yozish kabi bilsalar edi, bu mamlakat barcha sohalarda har qanday mamlakatni quvib etadi va ortda qoldiradi ” degan edi.

Bizning mamlakatimizda tasviriy san'atni o'qitish bo'yicha katta tadbirlar amalga oshirilmoqda. Dars soatlarini oshirish, yuqori malakali mutaxasis pedagog-rassomlar tayyorlash imkoniyatlari yaratilmoqda. Tasviriy san'at o'quv fanining 1-7 sinflar o'quv rejasiga kiritilishi, 1-4 sinflarda 2 soatdan belgilanishi, to'garaklar, maxsus bilim yurti va oliv o'quv yurtlarining tashkil etilishi shular jumlasidandir.

Bugungi kunda jamiyat kishisiga grafik bilim va malaka berish tasviriy san'at o'quv fani zimmasiga qo'yilgan. Bu fan o'zining dars va mashg'ulotlarda insonlarga grafik bilim va malakalar berish vazifasini amalga oshiradi. Maktabda va darsdan tashqari o'quv mashg'ulotlarida tasviriy san'atdan boshqa fan bu vazifani bajarmaydi va bajara olmaydi ham! Tasviriy san'at o'quv fani bugungi o'quvchiga o'zining besh turi bo'yicha grafik bilim va malaka beradi, ular:

1. Borliqni idrok qilish;
2. Badiiy qurish va yasash;
3. San'atshunoslik asoslari;

4. Naturaga qarab tasvirlash;

Kompozitsion faoliyat mashg'ulotlari bo'lib, bu mashg'ulotlarda o'quvchilarga asosan grafik bilim va malaka beriladi. Bu mashg'ulotlarda o'quvchilar shaklni ko'rish, yana natura va ob'ektni kuzatish arqali zarur elementlarni tanlash, ularni tasvirlash, narsa va buyumlar ranglarini taxlil qilib, ularni ifodalash malakalarini oshiradi. Narsaning o'ziga qarab rasm chizishda o'quvchi tasvirlashning eng asosiy elementi – ko'rinish turgan narsaning rasmini chizishga o'rganadi. Yana naturaning shakli, tuzilishi, rangi, yorug' – soyalarni yaxshilab kuzatadi, ularni idrok etib, ong faoliyatida tahlil qiladi. Shu jarayonda naturadan olingan tassavvir asosida uning rasmini qog'ozga tushiriladi. Bunda o'quvchi, eng avvalo, shakl birligini, so'ngra rangini, yorug' – soyalarni tasvirlaydi.

Narsalarning o'ziga qarab rasm chizish barcha boshqa o'quv mashg'ulot turlarining asosi bo'lib, ularga ilmiy va amaliy zamin yaratadi. Bu rasm chizishning "alifbo"si realistik rasm chizishning asosi deyiladi. Mavzu bo'yicha rasm chizishda o'quvchi narsa, voqeа, joylarni erkin, ijodiy ruxda tasvirlab, rasm chizadigan badiiy – ijodiy metodlarda ish olib boradi. Bunda ko'proq umumiylukka erishiladi. Narsa va voqeani o'zgartirib, o'zining bilimi, tasavviri va tushunchalari asosida tasvir ishlaydi. Bu mashg'ulot o'quvchilarning grafik bilim va malakalarini mustahkamlaydi, takomillashtiradi. Badiiy ijod qilishga o'rgatadi, realistik rasm chizishning nazariy va amaliy asoslarini o'rgatadi.

Badiiy bezash mashg'ulotlarida o'quvchilar, asosan, rasm chizishga, narsalarni badiiy bezatishga o'rganadilar. Bu mashg'ulotlarda o'quvchilar ritm, simmetriya va badiiylik asosida rasm chizishga o'rganadilar va tasviriy san'at darslarini o'qitishda yoshlар tarbiyasiga muxim vosita bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. B.N.Oripov. Tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy pedagogic texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi. – T.; 2013
2. R. Hasanov. Tasviriy san'at asoslari. – T.; G'.G'ulom nomidagi nashriyot matbaa – ijodiy uyi. 2009.
3. R.Hasanov. Maktabda tasviriy san'atni o'qitish metodikasi. – T.; Darslik. 2004

МАКТАБ ТАСВИРИЙ САНЬЯТИ ТАЪЛИМИ САМАРАДОРЛИГИ

ЙЎЛИДА

Орипов Бобир Бадирдинович
НамДУ ТСМГ кафедраси ўқитувчиси

Мактаб тасвирий санъати ўкув предметининг асосий максади ўкувчиларга бадиий-ахлокий маданиятни сингдириш, меҳнат ва ижодга ўргатиш асосида-бадиий таълим бериш, эстетик рухда тарбиялаш ва теварак-атрофни, борликни кўриш, идрок этиш, шу тассуротлар асосида бадиий-реалистик тасвирилаш кўникмаларини шакллантириш ва ўстиришдан иборатдир.

Шунга кўра таълимнинг бу мазмуни ўз олдига куйидаги вазифаларни кўяди:

- моддий оламдаги ва саёхатдаги гўзалликларни кўра билиш, идрок этиш, уларни асраб-авайлашга ўргатиш;
- бадиий ижодий қобилиятни шакллантириш ва ўстириш;
- Тасвирий санъатни назарий асослари (расм ишлаш қонун-коидалари) билан қуроллантириш, санъат асарларини кўриш, тушуниш ва идрок этишга ўргатиш;
- Тасвирий фаолиятнинг ўкув қуроллари билан танишириш ва улар билан ишлашга ўргатиш;
- Ўкувчиларни кўриш, кузатиш, чамалаш, умумлаштириш каби хиссий тассуротлар асосида нарса ва предметларни натурадан ва тасаввурдан тасвирилаш кўникмаларини шакллантириш ва ривожлантириш.
- Санъат асарларини мазмун-моҳиятини ва уларнинг муаллифлари ҳақидаги тушунчаларни маълум тартиб асосида таҳлил килишга ўргатиш каби ДТС ва янги дастур томонидан белгиланган таълимий ва тарбиявий вазифаларни бажаради.

Бугунги кунда жамиятимиз ва унинг маданий-маънавий ишлаб чиқариш соҳасини бениҳоя тез ва шиддатли ривожланиши-мамлакатимизда ҳалқ таълимини мутлоқ қайта куришни талаб қилмоқдаки,

булар – энг аввал мактаб ўкув фанларини ўқитиш самарадорлигини ошириш ва ўкувчиларга берилаётган таълим мазмунини такомиллаштирган ҳолда таълим жараёнини ДТС ва янги мазмундаги дастур белгиланган вазифалар асосида бўлишини талаб килмоқда.

Мактаб тасвирий санъати дарслари ва унда ўкувчиларга берилаётган таълим мазмуни самарадорлигини ошириш бўйича мамлакатимизда катта педагогик тажрибалар йигилган бўлиб, улар: Тошкент шаҳридан К.Мансуров, Қ.Қосимов, Ж.Мажидов, Б.Қоҳхоров; Наманган вилоятидаги (шаҳридан ҳам) О.Дедаҳонов, А.Турдалиев, У.Тўрабоев В.Абдуллаев, Н.Сайдхонова, А.Азизов, А.Валиевлар; Андижон вилоятидан А.Абдуллаев, З.Эгамбердиев, А.Қосимов; Кашқадарё вилоятидан Ж.Жалилов, П.Мустафоев; Хоразм вилоятидан А.Хужаниязов, Фарғона вилоятидан А.Ниёзов, З.Гозиев каби кўплаб ўқитувчи (педагог-рассомлар) дарслар самарадорлиги йўлида фидокорлик билан ишлаб уларнинг кўпчилиги фан номзоди, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган ўқитувчи, ҳалқ таълими аълочиси каби унвонларга эга бўлиб, Республика изда таникли ўқитувчи бўлиб етишдилар. Улар орасида Б.Орипов, А.Турдалиев, Б.Бойметов, С.Булатов, А.Хўжаниёзов, Р.Эрматов, Д.Пулатов, Н.Турдиев кабилар фан номзодлари, О.Дедаҳонов, В.Абдуллаев, F.Тўрабоев, А.Абдуллаевлар “Хизмат кўрсатган ўқитувчи” ва ҳалқ таълими аълочиси бўлиб фаолият кўрсатиб улар тасвирий санъат дарсларигина эмас, тасвирий санъат таълими савиасини кўтаришда ҳам катта ижод йўлини босиб ўтдилар.

Улар тасвирий санъатни ўқитилиши самарадорлиги масаласида қатор ўкув кўлланмалар ёзиб, мактаб тасвирий санъати ўқитувчиларига методик жиҳатдан назарий ва амалий кўрсатмалар ҳам бериб қолмоқдалар¹¹.

Уларнинг узок йиллик иш тажрибалари асосида мактаб тасвирий санъати дарслари самарадорлигини оширишнинг қуидаги омиллари тавсия этилади:

¹¹ Б.Н.Орипов Тасвирий санъат дарслари самарадорлигини ошириш омиллари. Т.; 1978 й.
Р.Хасанов. Тасвирий санъат машғулотларини такомиллаштириш. Т.; 1985 й.

1. Мактабда тасвирий санъат назарияси ва амалиёти бўйича юкори малакали ва тасвирий санъатни ўқитиш методикаси бўйича педагогика ва психология асосларини яхши биладиган педагог-рассом билан таъминланмоғи лозим.
2. Мактабда тасвирий санъат таълими бўйича ДТС ва дастур талаблари даражасида ўқитиш имкониятига эга бўлган тасвирий санъат кабинетини ташкил этиши зарур. Кабинетда тасвирий санъатни ўқитиш технологияси, дидактикаси ва методикаси бўйича барча зарурий ўкув-техника воситалари бўлиши лозим. Улар ДТС ва янги дастур талабларида ўқитишга тўла жавоб бера олиши зарур.
3. Мактабда тасвирий санъат бўйича дарсдан ташқари таълимий ва тарбиявий ишларни йўлга куйилишига шарт-шароитлар яратилади. Уни тўғарақ, танлов, олимпиада, санъат кечалари, матбуот ишлари каби 30 дан ортиқ тури мавжуд.
4. Мактабда ўқитувчини ижодий ишлаши учун шарт-шароит яратилиши ва уни рағбатлантириб борилиши лозим.
5. Мактаб кутубхонасида алоҳида тасвирий санъат назарияси, тарихи, методика соҳалари бўйича дарслерлар, ўкув қўлланмалар бадиий-адабиётлар базасини ташкил этилиши зарур.

Хуллас, мактаб тасвирий санъатининг дарс машғулотлари самарадорлигини оширишнинг ўнлаб омиллари, имкониятлари бор-ки, бунга эришиш ҳар бир мутахассис ўқитувчининг ғайрати, шиддати ва шиҷоати зарур. Чунки, бу соҳада Р.Хасанов, А.Аскаров, Б.Орипов, Б.Бойметов, С.Булатов кабиларнинг тасвирий санъат ўқитувчилари учун ёзган методик қўлланмалари мавжуд.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Б.Н.Орипов. Тасвирий санъат дарслари самарадорлигини ошириш омиллари. Т.; 1978.
2. Р.Хасанов. Тасвирий санъат машғулотларини такомиллаштириш. Т.; 1985.

3. Р.Хасанов. Мактабда тасвирий санъатни ўқитиш методикаси. Т.; 2004.
4. Б.Н.Орипов. Тасвирий санъат ва уни ўқитиш методикаси. Т.; 2010.
5. Б.Н.Орипов. Тасвирий санъатни ўқитишнинг замонавий педагогик технологияси, дидактикаси ва методикаси. Т.; 2013.
6. Б.Н.Орипов. Тасвирий фаолият. Т.; 2017.

EGRI CHIZIQLAR. EGRI CHIZIQLAR VA ULARNING HOSIL BO'LISHI

Madaminov Furqatjon Shuxratjonovich
NamDU TSMG kafedrasи o'qituvchisi

“Chizma geometriya” – proyektiv geometriyaning o‘ziga xos bir shahobchasi bo‘lib, barcha ishlab chiqarishning asosiy vositalari bo‘lgan mashina buyumlari, dastgoh va mexanizmlarni texnik hujjatlaridagi tasvirlarni bajarishning nazariy va amaliy tartibi, qoidalari hamda qonuniyatlarini o‘rgatishda ahamiyati katta.

Chizma geometriya fani arxitektura-qurilish sohasida turli bino va yer osti hamda yer usti inshootlarini loyihalashda, tunda shaharlarni yoritishda yorug‘lik manbalarini optimal vaziyatlarini aniqlashda, realistik tasviriy san’at va haykaltaroshlik asarlarini yaratish hamda ularning kompozitsion yechimini ochib berishda muhim o‘rin tutadi.

Chizma geometriya fanini o‘qitishda barcha bob va bo‘limlarini alohida chuqurlashtirib o‘rgatish va o‘qitish maqsadga muvofiq. Shuning uchun egri chiziqlarni aksariyat geometrik shakllar, geometrik jismlarni yasovchisi xisoblanganligi sababli egri chiziqlar mavzusini o‘qitilishini maqsad qilib oldim.

Chizma geometriya fani asosan biror nuqtaning harakati (trayektoriyasi) izidan hosil bo‘ladi deb qarash mumkin. Egri chiziqlarning turiga qarab, ularni qonuniy va qonunsiz guruhlarga bo‘lish ma’qul bo‘ladi, chunki qonuniy egri chiziqlar ma’lum bir qonun-qoidaga muvofiq hosil bo‘ladi va u grafik yoki analitik usulda, ya’ni tenglama bilan berilishi mumkin. Qonunsiz egri chiziqlar

empirik (amaliy) tabiiy xarakterda bo'lib, ularni chizmada faqat grafik usulda berish mumkin, analitik usulda berib bo'lmaydi.

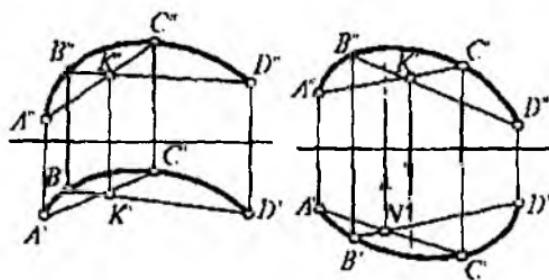
Qonuniy egri chiziqlar algebraik tenglamalar bilan aniqlab bo'ladigan, algebraik va bu tenglamalar bilan aniqlab bo'lmaydigan transsedenit egri chiziqlarga bo'linadi. Algebraik egri chiziqlar tenglamasining darajasiga bog'liq holda aniqlanadi.

Siniq chiziqlar kabi egri chiziqlar ham tekis yoki fazoviy, yopiq va ochiq bo'lishi mumkin. Tekis egri chiziqlarga doira, uning yoyilmasi (evolventa), ellips, parabola, giperbola, turli spirallar va siklik egri chiziqlar kiradi. Fazoviy egri chiziqlarga esa, bitta tekislikda yotmagan, ayrim sirtlarda yotgan egri chiziqlar kiradi. Fazoviy egri chiziqlarning tartibi shu egri chiziqning umumiy vaziyatdagi tekisliklar bilan kesishgan nuqtalarning soniga bogliq holda aniqlanadi.

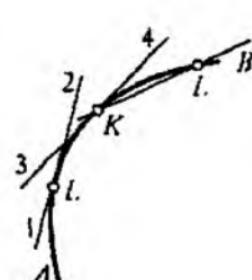
Egri chiziqlarning tekis yoki fazoviy ekanligini aniqlash xuddi siniq chiziqlarni aniqlash kabi bo'ladi (1-rasm).

2-rasmida egri chiziq vatarlari kesishgan nuqtalar to'g'ri proyeksiyalanmayapti, demak, egri chiziq fazoviy egri chiziqdir. Agar egri chiziqning nuqtasi orqali o'tkazilgan ikkita yarim urinma chiziqlar bir butun chiziqni tashkil qiladi. Ya'ni L_1 va L_2 , K_3 va K_4 yarim urinmalar o'zaro tegishlicha qo'shilgan.

3-rasmida AB egri chiziq ravon egri chiziqdir, chunki uning LK nuqtalari orqali o'tgan yarim urinma chiziqlar bir butun chiziqni tashkil qiladi. Ya'ni L_1 , L_2 , K_3 va K_4 yarim urinmalar o'zaro tegishlicha qo'shilgan.

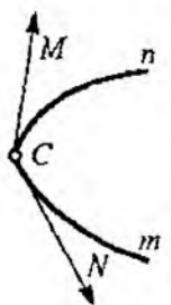
1-rasm

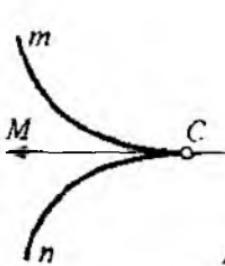
2-rasm

3-rasm

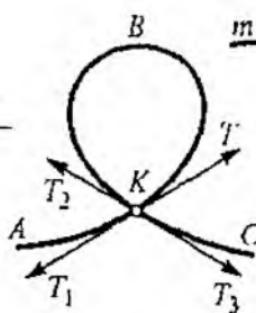
4-rasmda m egri chiziq C nuqta orqali o'tgan. CM va CN yarim urinma chiziqlari bir-birlari bilan qo'shilmagan, shuning uchun bu chiziq ravon bo'lmaydi. Bu yerda C nuqta sinish nuqtasi deyiladi.

4-rasm.

5-rasm.

6-rasm.

7-rasm.

Tekis ravon egri chiziqlarda quyidagi «Maxsus nuqtalar»ni uchratish mumkin:

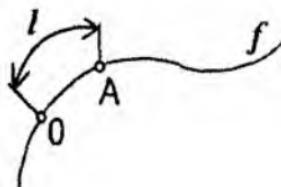
1) **qaytish nuqtasi.** Egri chiziq bu nuqtada o'zining yo'nalishini o'zgartiradi. Qaytish nuqtasi C orqali o'tgan CM to'g'ri chiziq egri chiziqlarning har ikki (m va n) tar-mog'iga ham urinma bo'ladi (5-rasm);

2) **qo'shaloq nuqta yoki to'g'ri nuqta.** Bu nuqtada ABC egri chiziq o'z-o'zini kesib o'tadi. Tugun nuqta K orqali T_2T_3 urinma chiziqlar o'tadi (6-rasm);

3) **qayrilish nuqtasi.** Egri chiziq o'zining TT_X urinma chizig'ini shu S nuqtadan kesib, uning ikkinchi tomoniga o'tadi (7-rasm).

Fazoviy egri chiziqlar. Egri chiziqlarni hosil qiluvchi nuqtalar ikkita va undan ko'p tekisliklarga tegishli bo'lsa, fazoviy egri chiziqlar deyiladi. Bunga vint chiziqlar va boshqa chiziqlarni misol qilish mumkin. A nuqta i (o'q) to'g'ri chiziq atrofida tekis aylanib, bir vaqtning o'zida o'qqa nisbatan parallel yo'nalishda tekis ilgarilanma harakat qilsa, nuqtaning bu davrida chizgan trayektoriyasi **vint chizig'** deb ataladi.

Vint chiziq o'ramining yoyilmasi to'g'ri burchakli

8-rasm

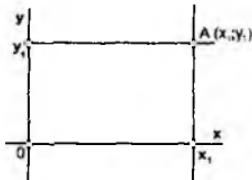
uchburchakning gipotenuzasi hisoblanib, uning uzunligi $L = y\sqrt{t^2 + (\pi \cdot d)^2}$ ga teng. Bunda: t — qadami, d — aylana diametri. Bundan tashqari konus vint chiziqlar mavjud.

Egri chiziq va sirlarni avvaldan qo'yilgan shartlarga asosan loyihalashda geometrik elementlar to'plamlarini parametrlash, ya'ni ularni quvvatini aniqlash ahamiyatga ega. Shuning uchun biz parametrlash bo'yicha boshlang'ich tushunchalar bilan tanishaylik. Tekislikda biror f chizig'i berilgan bo'lsin (8-rasm).

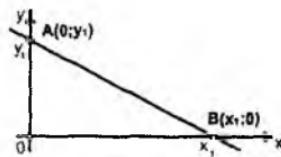
Unda yotgan A nuqtaning holatini aniqlash uchun uning biror nuqtasini 0 bilan belgilab, uni boshlang'ich holat sifatida qabul qilamiz. Endi 0 nuqtadan A nuqtagacha bo'lган masofani biror o'lchov birligi bilan, masalan l bilan yoki ma'lum bosib o'tgan yo'lga sarflangan vaqt birligi bilan aniqlashimiz mumkin. Har qanday holatda ham A nuqtaning holati bir parametr bilan aniqlanmoqda. Demak, boshqa har qanday nuqtaning holati ham bir parametr bilan aniqlanadi. Shuning uchun ham chiziqdagi bir parametrlili nuqtalar to'plami mavjud deyiladi va quyidagicha belgilanadi - ∞^1 .

Agar tekislikka XOY koordinat tizimini kirmsak undan har qanday holatdagi nuqtaning o'rmini ikki son bilan aniqlash mumkin (9-rasm).

Shuning uchun ham tekislikda ikki parametrlili nuqtalar to'plami mavjud deyiladi ∞^2 . Tekislikda to'g'ri chiziqning holati uning OX va OY o'qlarini kesib o'tgan nuqtalar bilan aniqlanadi (10-rasm)

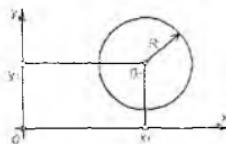
9-rasm

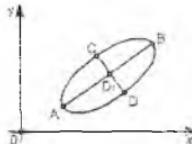
10-rasm

Har bir o'qda bir parametrlili (∞^1) nuqtalar to'plami mavjud bo'lганligi uchun tekislikda ikki parametrlili (∞^2) to'g'ri chiziqlar to'plami mavjuddir.

Tekislikda uch parmetrli ∞^3 aylanalar to'plami mavjud, chunki uning markazi ∞^2 va radiusi ∞^1 ga teng 11-rasm).

11-rasm

12-rasm

Bunda ∞^2 - holat parametri, ∞^1 – shakl parametri deyiladi.

Tekislikda besh parametrli (∞^5) ellipslar to'plami mavjud bo'lib, uning ∞^3 - holat parametrini, ∞^2 shakl parametrini tashkil qiladi (12-rasm).

Ellipsning katta o'qi tekislikda ∞^2 , ya'ni ikki parmetrli to'g'ri chiziqlar to'plamini tashkil etadi. Unda ellipsning markazi joylashadi. Markaz bu to'g'ri chiziqda ∞^1 , bir parametrli nuqtalar to'plamiga ega. Endi katta o'qi ∞^1 va kichik o'qi ∞^1 bo'lganligi uchun ja'mi ellipslar tekisligida ∞^5 , ya'ni besh parametrli ellipslar to'plamini tashkil qiladi.¹²

Ortogonal tahlil

Agar kuzatuvchi proyeksiyalar tekisligidan uzoqlashib P nuqtaga perpendikulyar kuzatilsa bog'lovchi chiziq proyeksiyalar tekisligini kesib P1 nuqtani beradi. Bunda P1 nuqta P nuqtani proyeksiyasi hisoblanadi.¹³

Adabiyotlar

1. R.Ismatullayev. "Chizma geometriya" Nizomiy nomidagi TDPU rizografi, Toshkent-2005
2. Sh.Murodov va boshqalar "Chizma geometriya" darslik "Iqtisod-moliya".2006 yil

¹² R.Ismatullayev. "Chizma geometriya" Nizomiy nomidagi TDPU rizografi, Toshkent-2005,10-11 betlar

¹³ M.B.Shah, B.C.Rana. Engineering Drawing, India by Sai Print-O-Pac Pvt.Ltd, India, (48-49 betlardagi mazmunidan foydalaniildi)

YOSH AVLODGA KULOLCHILIK SIRLARINI O'RGATISH

Buvayev Baxobjon Sodiqovich
NamDU TSMG kafedrasи
o'qituvchisi

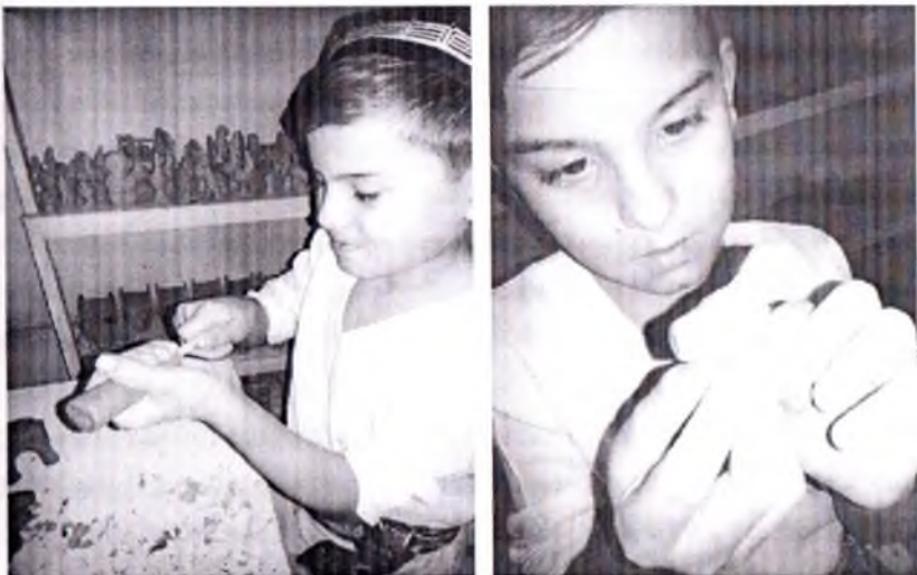
Ma'lumki kulolchilik xalqimiz tarixida muhim o'rinn tutadi. Yurtimizda qadimiy kulolchilik mакtablari mavjud bo'lib shulardan Farg'ona vodiysida

asosiy uchta kulolchilik mакtabi mavjud, bularga Andijon, Rishton va G'urumsaroy mакtablari kiradi. G'urumsaroy kulolchilik mакtabi qadimiyligi va o'ziga xosligi bilan boshqa kulolchilik mакtablaridan tubdan farq qiladi. Bu kulolchilik mакtabiga usta Ko'ki asos slogan va uning avlodlari tomonidan davom ettirib kelingan. O'tgan asrning 70-80-yillarida G'urumsaroy kulolchiligi o'ta rivojlanib, shu davrda yaratilgan asarlar 30dan ortiq chet

davlatlarning fuqorolari shaxsiy kolleksiyalari va davlat muzeylearida saqlanib kelinmoqda. Xozir G'urumsaroyda uchta kulol – Mahmud Raximov, Maxsutali Turopov va Xayitboy Xakimovlar faoliyat ko'rsatib kelmoqdalar.

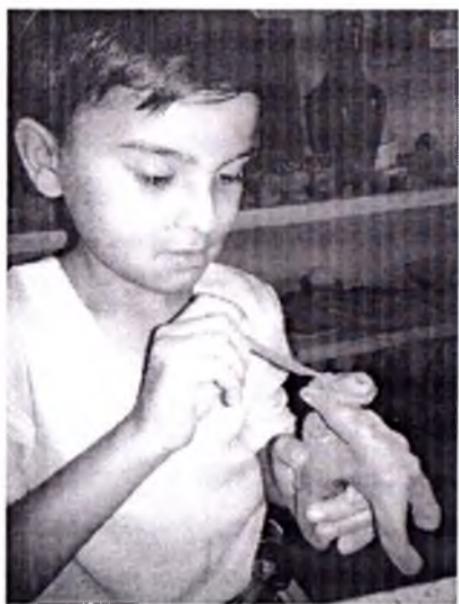
G'urumsaroy kulollari ishqorli sir bo'yoq olish uchun zarur gulak o'tinni yig'ishdan tortib qo'lida qoliplash va naqsh chizishgacha bo'lgan barcha ishlarni faqat an'anaviy usulda bajaradilar. Ana shunday universallik G'urumsaroy kulollarining ijodini belgilovchi qadimiy xususiyatidir.

Usta kulol M.Rahimov asarlarining o'ziga xosligi bezaklarning monumentalligi ,oddiyligi va soddaligidir. Bu buyumlarda motivlar doirasi cheklangan, kompozitsiyalar juda oddiy-ko'p qavatli chizmalar yo'q,faqat markaziy qism va xoshiyalarda oddiy naqshlar berilgan.Yuzali idishlarning markaziy qismida asosan uchta motivni uchratamiz.Qumg'on yoki choydish ,chorbarg va uchlari kengayib boruvchi butasimon naqsh tasvirlari xoshiya ornamentining ko'rinishlari ham ko'p emas.Shunga qaramay uning asarlari kata joziba kuchiga ega.Ular nafis zangori kolorit go'zalligi bilan ham idish va kosalar shakliga nihoyatda uzviy ravishda birlashib ketgan.

Kulol M.Turobovning ijodida buyumlar ornamenti motivlarini xamda shakllarini tanlashda katta erkinlik bilan yondashish hosdir.U katta laganlar ,o'rtacha hajmdagi kosa yuzali idishlar ,qo'shqulqolar,sut va suv uchun mo'lljallangan xil idishlar yaratadi. Diametri yarim metrga yetadigan va undan oshuvchi ,o'tmishta katta marosim ziyofatlarda ishlatilgan yirik laganlar

o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ehtiyojning o'zgarishi oqibatida bu laganlar endilikda amalda foydalanilmaydi, chunki bir oila uchun ular haddan tashqari kattalik qiladi. Lekin xozirda ulardan turli inshootlarni bezashda o'rinni foydalanilmoga. Hozirda bu kasbni usta kulol Buvayev Vahobjon davom ettirib kelmoqda. Kulolchilik ishlarini yosh avlodga o'rgatish maqsadida Namangan Davlat Uiverstetida kulolchilik to'garaklari tashkil etildi. Bu yerda qadimiy usulda oyoq bilan tepib xarakatlantiriladigan dastgoh yasalib o'quvchilarga kulolchilik buyumlaridan piyola, qaymoqdon, ko'zacha, kosa, lagan, qo'shquloq xum, likopcha, barkash, kabi idishlarni yasash yo'llari o'rgatilib kelmoqda.

Bunday kulolchilik sirlarini yosh avlodga o'rgatishdan maqsad yo'qolib borayotgan milliy analalarni tiklash uni rivojlantirish va kelajak avlodga o'rgatishdan iborat.

LEONARDO DA VINCHI IJODIDA PORTRET JANRI

Sharipjonov Muhiddin Shokirjon o'g'li

NamMQI o'qituvchisi

Buyuk ijodkor Leonardo Da Vinci ijodi tasviriy san'at rivojiga mislsiz hissa qo'shgan rassomlardan biri hisoblanadi. Biz rassomning ijodiga bir nazar tashlar ekanmiz uning asarlari jahon tasviriy san'ati durdonalari ekanligoga shohid bo'lamic Chuqur mushohada va hissiyot mahsuli bo'lgan asarlarida buyuk Leonardo hayotni naqadar teran idrok eta olishni anglash qiyin emas. Buning uchun biz uning ijodiga turtki bo'lgan yoshlik davrlarini yodga olish rassom zamondoshlarining estaliklariga murojat qilamiz va ijodkoring bolaligidagi hayotni tahlil qilishga urinib ko'ramiz. XV asr yarmida Florensiyani Medichilar oilasi boshqarar edi. Yetmish ming aholisi bo'lgan bu kichkina shaxar Italiyaning eng nufuzli shaxarlaridan biri edi. Mana shu kichkina viloyat butun boshli Yevropani oltin bilan ta'minlar edi. Leonardonning otasi advokat bo'lib xizmat qilar edi. Uning qalamtasvir asarlari sinchiklab tomosha qilarkan ota qonunsiz tug'ilgan o'g'ilning kelajagini o'ylab hayolga cho'madi. O'sha davrining qonunlari noqonuniy tug'ligan o'g'lining advokat bo'lib xizmat qilishga yo'l qo'ymas edi. Ota o'g'lining chap qo'lida rasm chizayotganiga e'tibor berib " Chap qo'l bilan rasm chizish shaytonga izi berish bilan barobar" deb tanbeh beradi. Bunga javoban Leonardo "Quyosh chap tomondan chiqadi. Chig'anoq aylanasi ham chap tomondan boshlanadi." deb javob beradi. O'n ikki yosh bolaning bunday javobi otani hayratlantiradi. Leonardonning otasi o'g'lini endi Florensiyadagi A. Verokkiyoning ustaxonasiga olib boradi. Oyiga atiga uch lira evaziga Verokkiyo Leonardoni shogirdlikka qabul qiladi. Qurumsoq o'z nafsi domiga tushib rassomning otasi o'shanda naqadar to'g'ri qaror qabul qilganini kelajakda yaqqol ko'rsatib berdi.

O'sha davrdagi Aliandro Verokkiyo boshchilik qilayotgan rassomlar ustaxonasi hozirgi davrda tasviriy san'at studiyalaridan tubdan farq qilar edi. Eng sodda asboblar bilan (ish olib borgan) ijod qilgan Virokkiyo o'z shogirdlari bilan Florensiyaning kundalik hayotida muhim ahamiyatga ega

bo'lgan. Florensiyadagi barcha me'morlik obidalari uchun bezak na'munalari kibor olialarni uy jihazlari toshdan, marmardan ishlangan haykallar, yog'ochdan chinnidan ishlangan uy jihozlari qolaversa tasviriy san'atning nodir na'munalari Verokkiyoning ustaxonasida hayotga yo'llanma olar edi.

Leonardo Da Vinchi do'sti Pizanello bilan o'zidan ancha katta va bir ustaxonada ijod qilgan zamondoshlari Sandro Botichelli va Mazim De Partolli ijodlari ta'sirida ilhomlanib yetuk asarlar yaratishga muvaffaq bo'ladi. Shogirdi Leonardoning Florensiya uchun ishlangan bir qator injil mavzusidagi asarlarini ko'rib hayratga tushgan Alesandro Verokkio ana shundan so'ng qo'liga qalam ushlagmay qoyadi .Buyuk Leonardoni qiziqish doirasi biringina tasviriy san'at bo'libgina qolmay u butun borliqqa taalluqli edi. Bolaligidan nabototga va tabiatdagi turli xodisa va qonuniyatlarga bo'lgan qiziqishi keyinchalik uning navqironligida odamning bu olamdagи hayoti va o'rnini anglash uchun bo'lgan ishtiyoqi bilan o'rин almashadi. Ana shu vajdan u Florensiya gospitalida talaba bo'lishga qaror qiladi. Buyuk rassom hayat va faoliyati davomida muhandislik sohalarida ham tadqiqotlar o'tkazdi. Bir kichik maqolada ijodkorning butun boshli ijod qirralarini ta'riflab bo'lmasligi tabiiy. Lekin tasviriy san'atdagi bitta asari bilan butun dunyonи larzaga solgani bejiz emas. Ijodkorning iqtisodiy imkoniyatlari juda achinarli bo'lishiga qaramay u umrining eng navqiron davrida ham ijodni trk etmay har qanday rohat-farog' atdan tinch osuda hayotdan ustun qo'yadi. Imkoniyatlari cheklanganiga qaramay qilgan kashfiyotlarining qiymatiga yarasha taqdirlanmasa ham o'zi tanlagan yo'lni to'g'ri deb biladi.

Monna Liza (Jakonda) portreti uning ijodiga qoyilgan haykal bo'lib turibdi. Asarning yaratilish tarixiga mutahassislar turlicha fikr bildiradilar. Lekin tasviriy san'atga ixlos qo'yib anashu jabxada faoliyat olib borayotgan ijodkor uchun asarni bir bor ko'rish baxtiga sazovor bo'lishlik hayoli ham qalb shurining intiqlik holatiga olib keladi. Bu asarni yaratilishi go'zallik mahbublik va insonning barcha sezgi qobiliyatlari bilan mushohada qilishdan ustun turadi. Asar naturadan ishlanganligi asar qaxramoni o'z davrining badavlat ayollaridan

bo'lganligi shak-shubxasizdir. Anashu kibor ayolning Leonardoga muhabbatiga esa, evaziga ijodkordan hech narsa talab qilmasdan bo'lganligi ham sir emas.

Monna Liza Leonardo ijodiga besfarq bo'limgan. Unga doimo xomiylik qilib turgan ma'nан xayrihoh bo'lib ilhom parisi kabi ijodkorga dalda bo'lgan. Tasvirdagi Monna Liza asliga nisbatan ohshash bo'lganmi? Buni biz hech qachon bilolmaymiz. Lekin shu narsa aniqki asar reproduksiyasida Monna Liza tabassumidagi ma'no va istehzo insonning ya'ni tomoshabinning fikri ojizaga qarab turli na'nolar xilma-hilligiga sabab bo'lishi o'z isbotini topadi. Asar uyg'onish davri asarlardan uslub kompozitsion tuzilish, ranglar mutanosibligi va boshqa asarga qo'yiladigan talablarga moye kelishi bilan o'sha davr ijodini eslatib tursa ham Monna Lizaning bir qarashda har qanday odamga o'z ta'sirini o'tkaza olishi kishini o'ylantirishi tabiiy. Uning qo'llaridagi (Monumental) mahobatli yoki shu bilan bir payitda erkak kishining qo'liga yaqinroq qilib tasvirlangan maqom-sahiylik ayollarga fazilat bo'lishlikdan yuqori bo'ladigan kuch qudrat timsoli sifatida (gavdalangan) tasvirlangan.

Monna Lizaning ko'zlari esa qadim moziydan inson tabiatida deyarli kuzatib bo'lmaydigan o'ta muloyimlik bilan birga tabassum hadya qilmoqda.

Bu tabassum o'ta iliqligidan va tabiiyligidan kishida "farishta bilan suhbat"ga o'xshash kayfiyat uyg'otadi. Bunday ifoda mahoratini buyuk Leonardo inson (psixologiyasini) ruhiyatini o'zining nozik va teran bilimdoni ekanligini bizga eslatib qo'ymoqchiday. Yoshligidan mehr-oqibatga tashna bo'lgan Leonordoning hayoti tekis bo'limgan. Ona mehri va ota ga'mho'rligini qalbida to'la olmagan ijodkorning ayni ijodi gurkirab yashnagan pallasida ham moddiy tanglik, buyurtmachilar bilan bo'lgan kelishmovchiliklar hamisha uning hayotiga, ruhiyatiga rahna solib turganlar. Mana shu qiyinchiliklar shodasida Monna Liza Leonordoga barkamollik timsoli bo'lib ilhom parisi bo'lgan degan tahminimiz to'gri bo'lsa kerak tuyuladi. Ehtimol bu ifoda san'ati uyg'onish davri ijodkorlarning diniy mavzularida ko'p ijod qilganliklaridan darak berardi. Chunki o'sh davr talabidan kelib chiqsak ijodkorlar uchun bosh mavzu injil voqeja va hodisalaridan lavhalar. Mahobatli rangtasvir uslubida Vavilon jomesi

devorlarini bezatishi uchun tanlangan ko'rinishlar bo'lsa ajab emas. Monna Liza portreti (kartina)si Leonardo ijodining ilk davriga to'g'ri kelmaydi. Asarga ijod yakunining hosilasi deb ta'rif berishi aniqroq bo'ladi. 1482-yil Florensiyadagi Leonardo ijodiy faoliyatiga yakun yasaydi . Shu yili ko'p ijodkorlar qatori Leonardoni ham Lyudovik Mavr Milanga chorladi. Unga taklifnomasi bitib chopar yuboradi.

Milan 1482-yildan boshlab buyuk Leonardoga ijodiy boshpana bo'lib qoldi. Ijodkor hayotida vatan ishqisi bizga o'rnak bo'larli darajada o'rin tutadigan. Ba;zan bizga bu tuyg'ular huddi baland parvoz gaplarday tuyulishi mumkin. Lekin buyuk ijodkorning hayoti bizga dalil va isbotlar bila uni Italiyaning chin farzandi ekanligini isbot qiladi. Italiyaga chet eldan dushman tajovvuz qilganida Leonardo dushmanqa qoqqisidan zarba berishi va ularni zimdan kuzatib turish uchun mo'ljallangan suv ostida bemalol yura oladigan g'avvos kishini va anjomlarini ixtiro qilib dushmanlarni yengishga katta hissa qo'shadi. Yangi yangi ixtirolari bilan taraqqiyot rivojiga bir qator muhim kashfiyotlar qildi. Leonordo buyuk olim sifatida ko'z oldimizda gavdalanarkan u barchamizga yuksak ideal va o'rnak na'munasi bo'lishi tabiiy. 1979-yilda davlatlar aro kelishuvga muvofiq Monna Liza Rossiyada mehmon bo'ldi. Asar yaratilganiga 500 yuz yildan oshganini inobatga olib uni maxsus Baro kamerada 19% issiqlikni ta'min etgan holda Peterburgdagi Pushkin nomli muzey zallarining biriga o'rnatildi. Zalda ham mo'tadil (mikrolimat)asarni har xil atmasferadagi aks ta'sir qiluvchi faktorlardan saqllovchi charoit bilan muhofaza qiluvchi choralar hozirlandi.

Monna Lizani ko'rishi uchun keladigan san'at shinovandalariga navbatma-navbat tomosha qilish uchun har bir kishiga 90 sekunddan vaqt ajratildi. Bir soatda asarni 40 kishi ko'rish sharofatiga miyassar bo'ldi.

Asarni ko'rurvchiga bo'lgan munnosabatini tahlil qilish uchun esa ekspeditsiya zaliga maxsus kuzatuv kameralari o'ranatilgan. Kameralar har bir ixlosmandning ko'rish paytidagi holatini magnit tasmasiga yozib bordi.

Ushbu asarni ko'rish uchun kelgan ixlosmandlar haqida ommaviy axborot vositalari bevosita habar berib turdilar. O'sha paytda anashu magnit tasmasiga yozilgan ko'rgazma lavhalarini o'rganish uchun juda nufuzli psixologlar va ekspertlar ishtirok etishdi. Dunyoda Monna Liza portreti kabi asarlar soni tahminlarga ko'ra 1000 dan ortadi degan tahmin va hulosalar bor. San'atshunoslarning ta'biri bilan aytganda ularning ayrimlari Monna Lizadan yuz chamdon jozibaliroq. Mayli shunday bo'laqolsin lekin bir juda dono maqol bor " Har bir ko'z uchun mahbub borasida baxslashuvi befoyda XXI asrda dunyoni madaniyat – ma'rifat asrab qoladi" degan iboraning nechog'li to'g'ri ekanligi anglash hammamizga nasib etsin.

Фойдаланилган адабиётлар

- 1.Ж.Йўлдошев,С.Усмонов "Педагогик технология асослари" Т., 2005.
- 2.Н.Абдуллаев "Санъат тарихи" Т., 1 том. 1987 й.
- 3.Н.Абдуллаев "Санъат тарихи" Т., 1/2 том. 2000 й.
- 4.У.Иноятов, Н.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иногомова "Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб" Методик қўлланма. Т.,2012 й.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНЛАРИДА ТАСВИРИЙ САНЪАТ ДАРСЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШДА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Турсунов Шавкат Шарифжонович,

НамМКИ ўқитувчиси

Бизга маълумки, дарс таълимнинг асосий ташкилий шаклидир. Дарс жуда узоқ, тарихий давр мобайнида шаклланган таълим жараёни булиб, йилдан-йилга унинг мазмуни ва методлари ривожланиб, сайқалланиб бормокда. Дарсда нимадир ўрганилади, хоҳиш, истак, кизикиш, маълум бир мақсад сари интилиш пайдо бўлади. У шахсни келажак хаётта тайёрлайди, яъни шахс шаклланади, тарбияланади, маънавий ривожланади.

Бугунги кунда замонавий методлардан интерактив, педагогик, инновацион ва ахборот технологияларни ўкув жараёнида кўллашни

кундан-кунга кучайиб бормоқда. Бундай бўлишнинг сабабларидан бири, шу вактгача анъанавий таълимда ўкувчиларга фақат тайёр билимларини эгаллашга ўргатилган бўлса, замонавий технологиялар уларни эгаллаётган билимларини ўзларини қидириб топишларига, мустакил ўрганиб, тахлил қилишларига, хатто хulosаларни ҳам ўзлари келтириб чиқаришларига ўргатади. Ўқитувчи бу жараёнда ўкувчининг ривожланиши, шаклланиши, билим олиш ва тарбиялашига шароит яратади ва шу билан бир каторда бошқарувчилик, йўналтирувчилик вазифасини бажаради.

Интерактив методлар – жамоа бўлиб фикр юритиш, яъни педагогик таъсир этиш усуллари бўлиб, таълим мазмунининг таркибий қисми хисобланади. Бу методларнинг ўзига хослиги улар фақат педагог ва ўкувчиларнинг биргаликда фаолият кўрсатиш орқали амалга оширилишидир.

Инновацион технология – педагогик жараёнда ўқитувчи ва ўкувчи фаолиятида янгилик, ўзгаришлар киритиш бўлиб, уни амалга оширишда, асосан интерактив методлардан тулиқ фойдаланилади.

Тасвирий санъат таълими ўкувчиларда эстетик маданият ва бадиий фикрлаш тафаккурини юксалтириш ҳамда ижодий фаолиятни тарбиялашдан иборатdir. Албатта, тасвирий санъат дарслари асосан ўкувчиларга тасвирий санъат турлари, жанрлари, рассомлар ҳаёти ва ижоди, улар яратган асарлари билан таниширишдан бошланади. Бу жараёнда ўқитувчи асосан ўкувчилар учун янги бўлган атамалар, номлар, ибораларни кўргазмали қуроллар, рассомлар асарларидан репродукция намуналаридан фойдаланиб тушунтириб беради.

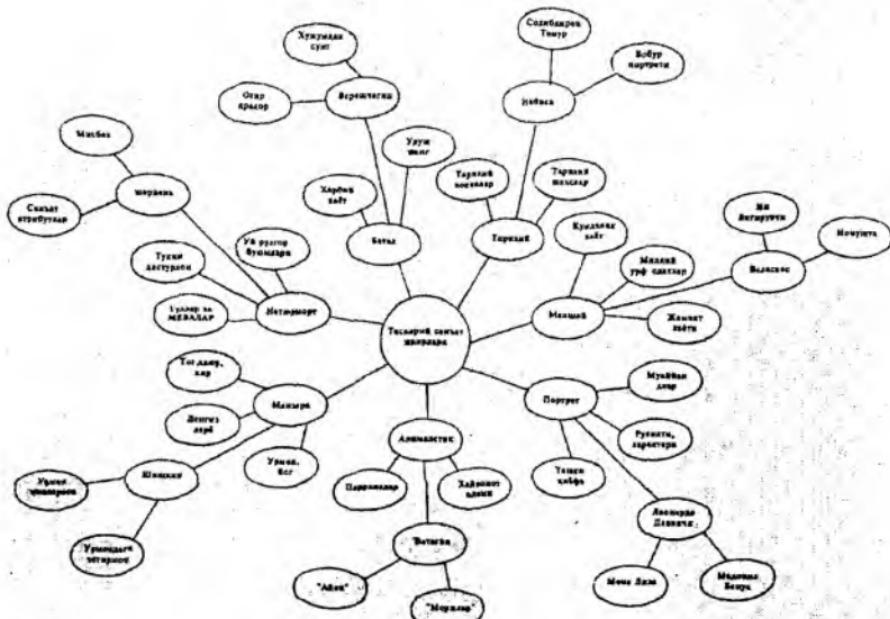
Куйида биз “Тасвирий санъат жанрлари” мавзусини Кластер усулида ўтилган мавзуни тақорорлаш, мустаҳкамлаш ва ўкувчиларнинг мустакил равища олган билимларини баҳолашда фойдаланишни таклиф этамиз. “Тармоқлар” методи (Кластер). Масалан доскага ёки қофозга ўртага тасвирий санъат сўзи ёзилади. Ёзув доира ичига олинади, сўнг доира атрофидан чизиклар чизилиб, ушбу чизиклар давомига “Тасвирий санъат

жанрларини санаб беринг?” деган саволга жавоблар бирма-бир ёзилади. Ўкувчилар турли фикрлар билдиришлари мумкин ва улардан тұғри жавобларини аниклаб доира ичига ёзилади (тарихий жанр, портрет жанри, натюрморт жанри, батал жанри, мәишій жанр, манзара жанри, анималистик жанр). Тасвирий санъат жанрлари аникланғандан сұнг, хар бир жанр доирасидан 2-3 тадан чизиклар чықарамыз ва ушбу жанрларда нималар акс эттирилишини аниклашга үтамиз. Масалан, портрет жанри сұзининг атрофига портрет жанри хусусиятлари, яъни, бунда – ташқи киёфа, ички дүнә, характер, муайян давр, индивидуаллиги кабилар ёзилиши мумкин. Кейин эса, портрет жанри доирасидан яна бир тармок чыкарилиб, унда портретчи рассомлар ҳақидағи саволга жавоблар ёзилади (Леонардо да Винчи, Камолиддин Бекзод, Рафаэль Санти, Тициан, Рембрандт, И.Репин, И.Крамской, В.Серов, Р.Чориев, Р.Ахмедов ва х.к.). Кейинги тармоклар ҳар бир рассомлар доирасидан чыкарилиб, уларнинг бу жанрида яраттан асарлари номи ёзилади. Мисол учун Леонардо да Винчи яраттан портрет асарларини айтинг? Жавоблар: “Мона Лиза”, “Мадонна Бенуа”, “Автопортрет” ва х.к.

Бу жуда кизикарлы ва қулай усул бўлиб, ўкувчиларнинг фикрлаш доирасининг кенгайишига ва оз фурсатда кўп маълумот йиғишиларига, бир-бirlари билан мунозара уюштирган ҳолда вазифани бажаришларига ундайдиган усул хисобланади.

“Мозийга мактуб”. Ҳар бир ўкувчи ушбу мактубни ёзиши учун қоғоз, ручка, конверт тайёрлайдилар. Бу мактубни ёзишда ўкувчилар ҳаёлан ўтмишга саёҳат қиласидилар ва ўзлари истаган, орзу килган даври, мамлакати санъати ва маданияти, рассом, меъмор, ҳайкалтарошларига мактуб йўллашлари мумкин. Унда ўзларини қизиқтирган саволларини, орзу-ўйлари, фикрлари акс этиши мумкин. Ўқитувчи бу вазиятда хат ташувчи вазифасини бажаради ва хатларни мозийга элтади. Кейинги

машғұлолтарда эса, хатларни жавобини олиб келади. Бу вазифа үкитувчига

күпроқ маъсулият юклайди, чунки ҳар бир хатта жавоб тайёрлашда құшымча адабиётлар билан ишлаши лозим бўлади. Шу билан бирга, ўкувчи ҳам құшымча адабиётлар билан ишлашга ўргатиш мумкин. Бунинг учун мактуб жавобида қисқа маълумотлар билан бирга, ўқувчига бу мавзу билан кенгрок танишиш мақсадида құшымча адабиётлар рўйхати ҳам тавсия этилади. Бу кичик машғулот орқали ўқитувчи ўкувчиларнинг қизиқишлигини, дунёқарашлари ва келажақдаги мақсадларини, характеристидаги маълум бир жиҳатларини ҳакида маълумотта эга бўлиши, ўкувчининг фаннинг қайси мавзулари, қайси боблари ҳакида кўпроқ маълумотта эга бўлишларини ҳам ўрганади. Бу эса дарсларнинг қизиқарли ташкил этилиши ва самарадорлигини, ўкувчиларнинг фаоллигини оширишга ёрдам беради.

“Ижодкор”. Қатнашчилар ўзларини ижодкор(рассом, ҳайкалтарош, меъмор, дизайнер ва ҳоказо) киёфаларини талқин этадилар ва ўзлари яратмоқчи бўлган бўлажак асралари ҳакида ўргоклашадилар. Бундан

ташкари, ўзлари истаган образнинг ижобий жиҳатларини ҳам очиб беришлари керак бўлади. Намойиш якунида ижодкор ва ўкувчилар ўртасида киска савол-жавоблар ўtkазилади. Мисол учун: 1. Бу образда ўзингизни қандай хис килдингиз? 2. Бу образни очиб беришда қандай кийинчиликларга дуч келдингиз? 3. Образингизни қандай яхши фазилатларга эга экан? 4. Тарихда, замонамизда ва атрофимиздаги қайси ижодкорлар ёки инсонларни яхши фазилатлари сизга ёқади? 5. Ўзингиздаги салбий ва ижобий хислатлар ҳакида нима дея оласиз? Бу кичик сахна кўринишини эслатувчи машғулот орқали ўқитувчи ўкувчиларнинг инсонлардаги ижобий ва салбий хислатларга бўлган муносабатларини, келажакдаги мақсадларини, кизикишларини ўрганиши, шу орқали ўкувчи калбига санъат орқали йўл топишлари мумкин.

Дарҳакиқат, педагогик технологиянинг энг асосий вазифаси, мазмуни - белгиланган мақсаддан кутилган натижани ўқитувчи ва ўкувчи ҳамкорликда эришишидир. Бу эса танланган технологияга боғлиқ бўлади, яъни ўқитиш жараёнида кўзланган мақсаддан самарали натижага эришишда кўлланилган ҳар бир технологияси ўқитувчи ва ўкувчи ўртасидаги ҳамкорлик фаолияти, ижобий натижаси, мустақил фикрлаши, ижодий ишлаши, изланиши, тахлили ва хулоса чиқарилиши ўқитиш жараёнининг асоси ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ж.Йўлдошев, С.Усмонов “Педагогик технология асослари” Т., 2005.
2. Н.Абдуллаев “Санъат тарихи” Т., 1 том. 1987 й.
3. Н.Абдуллаев “Санъат тарихи” Т., 1/2 том. 2000 й.
4. У.Иноятов, Н.Муслимов, М.Усмонбоева, Д.Иногомова “Педагогика: 1000 та саволга 1000 та жавоб” Методик қўлланмана. Т., 2012 й.

ТАЪЛИМ ЖАРАЁНЛАРИДА БАДИЙ - ЭСТЕТИК ТАРБИЯНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ОМИЛЛАРИ

Турсунов Шавкат Шарибжонович
НамМКИ ўқитувчиси

Ўзбекистон Республикаси мустакилликка эришгандан кейин таълим соҳасини барча йўналишларида таълим олаётган ёшларнинг бадиий ва эстетик тарбиясига катта эътибор қаратиб келинмоқда. “Таълим тўғрисидаги қонун” ва “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури” ва бошқа бир қатор қарорларда айтилганидек, ҳозирги замон таълим тизимининг олдига ўкув жараёнини такомиллаштириш, ўқитшнинг янги шакл ва методларини ишлаб чиқиб, уларни таълим тизими фаолиятига татбиқ этиш каби муҳим масалалар асосий вазифа қилиб кўйилди. Ўқитиш методларини такомиллаштириш ва педагогик жараённинг самарадорлигини ошириш, ўқувчиларнинг билиш фаолиятини фаоллаштириш йўлларини аникдаш билан боғлиқ бу вазифаларни амалга оширишда ўқувчиларнинг ўкув фаолиятини тўғри ташкил этиш, уларда ижодий фаолиятнинг ривожлантириш усусларини таркиб топтириш муҳим ўрин тутади.

Бугунги глобаллашув жараёни ва “оммавий маданият” хуружи ортиб бораётган даврда ёшларнинг қалби ва онгини эгаллаш учун мисли кўрилмаган даражада кураш бормоқда. Ҳозирги ташвишли масалалардан бири - ёшларни онгидаги маънавий бушликни пайдо бўлишидир. Бу эса уларни умуминсоний ва миллий анъаналарга ёт бўлган ғояларга мойиллигини кучайтиради.

Маълумки, тасвирий санъат дарсларида ҳам назарий, ҳам амалий билим, малака ва кўнікмаларни ўқувчида ҳосил қилишни талаб этилади. Инсон ижодий фаолиги унинг ҳар томонлама камол топишида муҳим омил бўлиб хизмат килади. Ҳар бир фаннинг ўқитилишида дарс машғулотларини ва тўгарак ишлари жараёнидан унумли фойдаланиш, ўқувчиларга бу фанга кизикишларини янада орттириш ҳамда уларнинг

билимларини кенгайтиришда мазкур фан бўйича олиб бориладиган матбуот ишлари муҳим ўрин тутади.

Тасвирий санъат фани бўйича ташкил этиладиган матбуотнинг деворий рўзномаси ўқувчиларнинг жаҳон ва миллий тасвирий санъат тарихи, назарияси ҳакида билимларини мустаҳкамлаш билан амалий маслаҳатлар рукни орқали малака ва кўникмаларини ўстиришга хизмат килади. Бу фан бўйича ташкил этилган деворий рўзномаларнинг асосий вазифаси тасвирий санъатни ўқувчилар ўртасида кенг тарғибот килиш, ўқувчиларнинг бу фанга бўлган кизикишларини орттириш, уларга тасвирий санъат тур ва жанрлари, услублари, оқимлари, йўналишлари, машҳур намоёндалар ҳаёти ва ижоди ҳакида кенгрок маълумот бериш, жаҳон ва миллий санъатимиз ҳакидаги билимларни мустаҳкамлашга, ижодий фикрлашга ёрдам беради.

Деворий рўзномалар тасвирий санъат тўгараги томонидан хар ойда бир икки марта ташкил этиш мумкин. Фан ойлиги, турли байрамлар, муҳим саналар, машҳур тасвирий санъат намоёндалари таваллуд кунларига бағишлаб маҳсус сонлари чиқарилади. Бу деворий рўзноманинг хар бир сонини бир вактнинг ўзида кичик китобча(журнал) шаклида ҳам ташкил этиш мумкин.

Бу рўзномани “Тасвирий санъат олами”, “Мўйқалам сехри”, “Ёш рассом”, “Нафосат олами”, “Санъат дунёси” каби номларда ташкил этилиб, унда бир неча руқнлар ӯз ифодасини топиш мумкин. Куйида намуна сифатида бир неча руқнларни тавсия этамиз:

- “Тасвирий санъат тур ва жанрлари, даврлар, услублар, оқимлар, йўналишлар”. Бу руқнда тасвирий санъатнинг турлари ва жанрлари, даврлари, услублари, оқимлари, йўналишлари ҳакида маълумот бериб борилади.

- “Машҳур тасвирий санъат усталари ҳаёти ва ижоди” сахифасида машҳур тасвирий санъат усталарининг ҳаёти ва ижодига оид кизиқарли маълумотлар бериб борилади.

- “Бир асар тахлили” саҳифасида жаҳон ва миллий санъатимиз дурдона асарлари (рангтасвир, графика, меъморлик, витраж, амалий санъат намуналари ва ҳоказо).

- “Тасвирий санъат атамаларининг изохли луғати”. Бу рукида аввалги рукинларда келтирилган маълумотларда учрайдиган ва шу мавзуларга оид ўкувчилар учун янги тасвирий ва амалий санъат терминларини изохлари билан бериб борилади.

- “Амалий маслаҳатлар”. Рукида тасвирий санъат усталарининг тасвирий санъат ҳақида фикрлари, асар устида ишлаш техникалари, тасвирий санъат жиҳоз ва материалларидан унумли фойдаланиш ҳакидаги кўрсатма ва маслаҳатлари бериб борилади.

- “Тасвирий санъат олами” почтаси. Бу руки рӯзнома билан танишган ўкувчиларда пайдо бўлган саволлар ва уларни кизиктирган мавзулар ҳақида таклиф, мулоҳазаларини ўрганиш учун ташкил этилади. Бу саволлар, таклиф ва мулоҳазалар рӯзноманинг келгуси сонларини тайёрлашда эътиборга олинади.

Юқорида таклиф этилаётган матбуот ишлари ўкувчиларнинг бадиий қобилият, эстетик дид ва фикрлаш қобилияtlарини ўстиришга, миллий ва умуминсоний қадриятларга хурмат руҳида тарбиялашга хизмат қиласи деб ишонамиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. “Энциклопедический словарь юного художника” М.,1983.
2. Е.Каменова, “Какого цвета радуга” М.,1971.
3. Н.Абдуллаев “Санъат тарихи”. 1) 1987. 2)1/2.Т.2008.
4. С.Д.Левин “Беседа с юным художником”. М.1988.
5. УзБА журнали “Санъат”.
6. С.Булатов “Ўзбек ҳалқ амалий санъати”. Т.1991.
7. С.Булатов, М.Аширова “Амалий санъат кисқача луғати”. Т.1992.
8. Б.Нодир, “Тасвирий ва амалий санъат атамаларининг кисқача луғати”. Т.2001.
9. О.Қозоқов “Тасвирий санъат окимлари”. Т.2008.

**O'QUVCHILARNI GRAFIK SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA
INNOVATSIYA-IJODKORLIK VA TASAVVURNI
SHAKLLANTIRISHDAGI MUHIM OMIL**

Isaqov Abduvohid Abduvahobovich.

NamDU huzuridagi XTXQTMOHM

Amaliy fanlar va maktabdan tashqari

ta'lif metodikasi kafedrasi o'qituvchisi.

Bugungi kunda texnologiya hayotimizning har bir jabhasiga, xususan, ta'lif, ishlab chiqarish yoki kundalik hayotimizga ham faol kirib keldi. Bu esa albatta bizning qanday yashashimiz, ishlashimiz va eng muhimi ta'lif berishimizga ham sezilarli darajada ta'sir ko'rsatadi. Axborot texnologiyalari, mobil vositalar va boshqa simsiz qurilmalarga talabning tobora ortib borayotganligi, mamlakatimizdagi maktablarda ham mazkur zamонавиу texnologiyalarni samarali ravishda joriy etilishini talab qiladi. Bu jarayonning o'quvchilarda bilimlarni o'zlashtirishi, kasb egallashlaridagi o'rni shubhasiz beqiyosdir.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, bir necha yillar avval ta'lif sohasida innovatsion texnologiyalarni qo'llash borasida soha vakillari o'rtasida munozaralar ham paydo bo'lgan edi. Chunki, mutaxassislar ta'lifni modernizatsiya qilish va uni texnologik jihatdan qo'llab-quvvatlash borasida o'z nuqtai nazarlarlariga ega edilar va tabiiyki ta'lif texnologiyalari borasida ham juda ko'p ijobjiy va salbiy fikrlar bildirilgan edi. Ayrim mutaxassislar texnologiyani qo'llash o'qutuvchi ishini yengillastirishi, u orqali ko'proq ma'lumotlar yetkazib berish mumkinligi hamda o'quv mashg'ulotlarini qiziqarli takil etishga yordam berishi haqidgi fikrlarni yoqlasa, ayrimlar texnologiyaga bog'lanib qolish ijodiy izlanishga salbiy ta'sir ko'rsatishi, o'quvchilarni yozma adabiyotlardan uzoqlashib ketishiga sabab bo'lishi mumkinligini ta'kidlagan edilar. Biroq, texnologiya ta'lif muassasalari tomonidan qo'llanila boshlagach, asta-sekinlik bilan barcha uning yutuqlarini ta'lif sohasida qo'llash muhimligini tushundi.

Ta'limga innovatsion axborot va pedagogik texnologoyalarni olib kirish shuni isbotlab berdiki, agar uni tafakkur bilan to'g'ri yo'naltirib, birgalikda ishlatilsa o'quvchilarda bilimlarni o'zlashtish va malakalarni egallash sifat ko'rsatkichini yuqori darajada bo'lishiga olib keladi.

Shuningdek, ta'lim sohasiga kirib kelayotgan yosh pedagoglarga shuni tushuntirish kerakki, innovatsion ta'lim bu birligina mavzuga doir slaydlarni ekranda namoyish etish yoki tayyor mul'timedia materiallarini o'quvchilarga ko'rsatib berishdangina iborat emas. Undan tizimli, keng qamrovli va asosiysi maqsadli foydalanish lozim, shundagina kutilayotgan natijaga erishish mumkin bo'ladi. Buni quyidagi misollarda ko'rish mumkin.

Birinchidan, axborot texnologiyalaridan nafaqat auditoriyada, balki darslardan bo'sh vaqtarda ham o'quvchilarni ta'lim maqsadida birlashtirishda foydalanish mumkin. Xususan, tashqi ta'sirlardan himoyalangan xavfsiz ijtimoiy tarmoqlarda ma'lum bir fan bo'yicha ta'limiy guruh tashkil etib, bu yerga fanga doir kerakli adabiyotlarning elektron variantlari, taqdimotlar hamda mavzuga oid qo'shimcha qiziqarli faktlarni joylashtirish orqali nafaqat bilim berish, balki ularni bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish imkoniyati ham bor. O'quvchilar bu jarayonda o'qituvchilar bilan o'z g'oyalari va savollarini onlayn ravishda bo'lishish uchun hamkorlik qilishlari mumkin: ular butun dunyo bo'ylab, hattoki ta'til vaqtlarida ham, boshqalar bilan bir zumda muloqot qiladilar, yutuqqa erishishning samarali yo'llari haqidagi fikrlarini tengdoshlari bilan bo'lishadilar, kamchiliklarini tushunadilar va bartaraf etadilar hamda shu asnoda tafakkur va dunyoqarashlarini o'stiradilar. Mazkur yondashuv agar fan o'qituvchisi tomonidan amalda to'g'ri qo'llanilsa ta'lim amaliyoti sifati keskin oshadi.

Ikkinchidan, o'quvchini texnologiyadan unumli foydalanishga yo'naltira olinsa, ularda yoshligidanoq jamiyatni rivojlantirishdagi eng qimmatli omillardan biri-tadqiqot qobiliyatlarini rivojlantirish mumkin. Hech kimga sir emaski, internet tarmog'i bugungi kunda o'zida juda katta hajmdagi ma'lumotlarni qamrab olgan hamda undan istalgan vaqatda va joyda foydalanish mumkin. Shu ma'noda, texnologiya o'quvchilarga sifatli va asoslangan

ma'lumotlar bazasiga darhol kirish, keraklisini izlab topish, taalluqli faktlarni o'rganish, tahlil qilish va taqqoslash imkonini beradi. Bu avvalo, fan yoki mutaxassislik bo'yicha darslarda o'rganishni imkonni bo'limgan ma'lumotlarni izlab topish ko'nikmasini shakllantirishga hamda nisbatan tezroq o'rganishga olib keladi. Ammo, mazkur jarayonni amalga oshirish doimo o'qituvchi yoki ota-onalar nazoratida olib borilishini nazarda tutish lozim. Bu endigina shakllanayotgan dunyoqarash va tafakkurni salbiy tomonga o'gib ketishini oldini olishda muhim hisoblanadi.

Uchinchidan, sinfda texnologiyadan foydalanish o'qituvchi va o'qituvchilarda raqamli tizimlar borasidagi bilimlarni shakllantirish va rivojlantirish imkoniyatini beradi va natijada o'quvchini kelajakda zamon talabiga mos sifatli kadr bo'lleshida ham katta ahamiyat kasb etadi. Fikrimizga misolni Tasviriy san'at va chizmachilik fanini o'qitishdagi innovatsiya orqali ko'rishimiz mumkin. Mazkur fanlarni o'qitish jarayonida Adobe Illustrator, 3D MAX, Adobe Photoshop, Microsoft Paint, Corel Draw singari ilovalardan foydalanilsa o'quvchilar mazkur ilovalarning ishlatish bo'yicha birinchi ma'lumotga ega bo'lib oladilar, Vaholanki, mazkur komp'yuter ilovalari o'rta maktab ta'lim tizimida maxsus o'rgatilmasligi, ammo zamonaviy Grafik va WEB dizayn mutaxassislari tomonidan jahon miqyosida keng qollanilishini inobatga olsak, maktab davrida olingan bu ilk ma'lumotlar ular uchun naqadar muhimligini tushunamiz.

Yanada yaqqolroq misolni Chizmachilik fanidagi "Kesim" yoki "Qirqim" mavzusini o'qitishda uch o'lchamli tasvirlarda ishlash ilovasi-3D MAXdan foydalanishda keltirib o'tamiz. Kesim va Qirqim mazvularini o'qitishda eng muhim jihatlaridan biri bu - o'quvchida hayoliy tekislikni tasavvur qilishga o'rgatish, kesilayotgan yoki qirqlayotgan buyum haqida to'liqroq ma'lumot olishni ta'minlashdan iborat. Odatda qo'llanilayotgan Microsoft Paint, Adobe Photoshop kabi ikki o'lchamli tasvir ilovalarida, ko'rgazmali rasmlar yoinki doskaning o'zida bunday tasavvurlarni paydo qilish birmuncha qiyinroq kechadi, tushuntirish uchun ko'proq vaqt talab etiladi. Aksincha, 3DsMax

ilovasida ish stolining tuzilishi chizmachilikda foydalaniladigan proyeksiyalar tekisligining chizma qog'ozidagi joylashuvi bilan o'xshashligi o'quvchining bu ilovani o'zlashtirishida qiyinchilik tug'dirmaydi. Qolaversa, mazkur ilovada buyumlarning 3 o'lchamli tasvirlarini yaratish, ularni fazoda 360° da aylantirib ko'rish, kesuvchi hayoliy tekislikning grafik tasvirini ko'rish, buyumni qismlarga ajratib ko'rsatish, ularni fizik hamda astronomik xususyatlarini tahlil qilish imkoniyatlari mavjid. Bu esa shubhasiz o'quvchida mazkur ilovada ishslashga qiziqishni uyg'otishdan tashqari foydalanuvchi tasavvurini kengaytirishi hamda oz vaqt ichida ko'proq ma'lumot olishiga ham yordam beradi. Natijada, bugungi zamонавиъ dunyoning sanoatlashib borayotgани, ishlab chiqarishning barcha sohalarida yangi axborot texnologiyalрining keng qo'llanilayotganini hisobga olinsa, maktab davridayоq ilovaning ishslash tizimini o'zlashtirib olgan o'quvchi keyinchalik ish faoliyatida hech qanday qiyinchiliksiz shu yo'naliшhdagi har qanday texnologiyalashtirilgan qurilmalarni boshqarishi mumkin bo'ladi.

Darhaqiqat, innovatsiyani ta'limga faol olib kirish juda ham muhim va kechiktirib bo'lmaydigan jarayondir. Bugun kundan-kun rivojlanib, o'zgarib borayotgan zamon bilan hamnafas, intellektual jihatdan yuqori sa'viyadagi xalq bilan birga yashash uchun o'quvchilarni ijodkorlik va yaratuvchanlik ruhida tarbiyalash shu jamiyatning har bir a'zosini burchi hamda vazifasi bo'lmoғ'i lozim.

XX АСР ОХИРИ ВА XXI АСР БОШЛАРИ МИНИАТИЮРА САНЪАТИДА ИЖОДИЙ ИЗЛАНИШЛАР

Абдуллаев Алимардон Хайдарович
Кўқон педагогика институти, ўқитувчи

Ўзбекистон рангтасвир санъати деганда кўплаб адабиётларда “Европадан кириб келганлиги” деган иборани учратамиз. Дарҳакиқат, ўтган аср бошида жуда кўплаб рассомлар хориждан кириб келганлигини ва ҳозирда биз ўрганган дастгоҳли рангтасвирга асос солишгани биламиз.

Лекин, уларни Ўзбекистонга келгунига кадар бўлган ижоди билан танишганимизда эса асарларидағи юқори даражадаги маҳоратни, ёруғ-сояни, турфа хил рангларни, улуғворликни, теран мушоҳадани, фалсафани кўрмаймиз. Бундан эса уларни ижодига Ўзбекистонни серкуёш ҳавоси, гўзал табиати ва энг асосийси азалдан ривожланиб келган минатюра санъатимизни таъсири катта бўлганини билиш мумкин.

Асрлар давомида ривожланиб келган миниатюра санъати жаҳон санъати тарихида ҳакли равишда фахрли ўринни эгаллайди. XX аср охири ва XXI аср бошиларда Ўзбекистон рассомлари, ҳалқ усталари томонидан кўплаб дурдона асарлар яратилди. Улар ижодий ҳаёлот бойлиги ва мукаммал ижроси билан кишини ҳайратга солибгина қолмай, ўзбек ҳалкининг кўхна тарихидан, бадиий маданиятининг серқирра ва ўзига хослигидан ҳам далолат беради.

Ўрта Осиё ўзбек миниатюраси - мусулмон Шарқ ҳалклари санъати кўп асрлик тарихининг энг қизиқарли сахифаларидан бири ҳисобланади. У тасвирий санъатнинг алоҳида бир тури сифатида китобат безаги кўринишида, мумтоз Шарқ шеърияти таъсирида ривожланган.

Шарқ адабиётининг мумтоз вакилларидан бўлмиш Абдулқосим Фирдавсий, Низомий Ганҷавий, Абдураҳмон Жомий, Алишер Навоийлар мусаввирлар учун битмас-туганмас илҳом манбаи ҳисобланишган, уларнинг ижодини юксак инсонпарварлик ғоялари ва умрбокий сиймолар билан бойитишган.

Шарқ шеърияти миниатюра санъатининг инсонпарварлик мазмунини ҳамда ғоявий йўналишини белгилабгина қолмай, балки бадиий шаклнинг ривожланишига ҳам муайян даражада ўз муҳрини босган.

Ўзбек дастгоҳли ва маҳобатли рангтасвирида миллий муайянликка мурожаат қилиб, ўзига хослигини шаклан ифодалабгина қолмай, балки сиймоларнинг рамзий-мажозий услугубига кўпроқ таяниб, маънавий асосларини кўрсатишга азалдан интилиб келган услубий йўналиш мавжуд. XX асрнинг 10-йиллари охирида бу йўналиш (А.Волков, О.Тетевосян) 20-

30 йиллар бошида кайта жонланди (мазкурлардан ташкари Н.Карахан, Ў.Тансикбоев, Н.Кашина, А.Николаев (Усто Мўмин)), сўнг мавжуд ақидаларни енгиб ўтиб, Ш.Хасанова, Ч.Ахмаров ижодида ўзини намоён қилди. Бирок, 60-йиллардан бошлабгина амалда белгиловчи йўналиш бўлиб қолди. У миллий анъаналар билан биргаликда XX аср бошидаги Европа рассомлиги анъаналарига, шунингдек М.Сарян ва П.Кузнецов ижодига ҳам таяниб таркиб топди. Ушбу рассомларни ўзбек диёри ва ўзбек халқининг бетакрор сиймосини яратишга бўлган интилиш бирлаштириб турар эди. Уларнинг асарларида миллий ўзига хослик шарқона гаройиботни сикиб чиқарар, мавхум рамзийлик эса ҳаётий рамзларга ўрин бушшатарди. О.Татевосян, Н.Карахан, Ў.Тансикбоев, Н.Кашина каби рассомлар кўпроқ шакл ва композиция ечимини излашганлиги боис уларнинг миниатюрага боғликлigi яққол кўринарди. Миллий ҳаёт бевосита реалистик йўналишда ижод қила бошлаган даврда яратган асарларда нисбатан теран акс этгани эътиборга молик ҳисобланади.

А.Волковнинг ижоди мураккаброк шаклланди ва ривожланди. У четдан туриб кузатувчи санъаткор эмас эди, балки миллий ҳаётнинг “ичида” яшарди. Рассом миллий санъат (миниатюра ва декоратив-амалий санъат) қонуниятларини ўзлаштирад экан, ўз бадиий асарларини миниатюра санъатидаги сингари ўзбек халқ куйи ва шеърияти оҳангдорлиги билан боғларди. А.Волков шарқона ўзига хосликка хурмат бажо келтирад, бирок бу бошқа рассомларнидан бўлакча тарзда амалга ошар эди, чунки ҳаётнинг зохирий шакллари унинг учун ушбу ҳаётнинг теран моҳиятининг ифодаси бўлиб, миллий муайянлик йўли табиий бўлиб чикади.

Рассом ижодида европача ва шарқона ўзига хос жиҳатлар мавжуд бўлиб, улар турли даврларда турлича кўриниш кашф этган. Бу, бир томондан, 30-йиллар портрет рангтасвири билан шу даврда яратилган бошқа асарлари, натюрмортлари бўлса, бошқа томондан эса, унинг асарларидаги ранг ва нургина эмас, балки ритмнинг декоративлиги, персонажларнинг қаттиқ мушоҳадакорлиги, образларнинг кучли

маънавийлигидир. А.Волков Ўрта Осиёга хос этник типни конструктив жиҳатдан “кашф этди”. У муайян инсонни тасвирилашдан-да кўпроқ ҳаётй жиҳатдан ҳакқоний халқ типини психологик жиҳатдан индивидуаллаштирумасдан тасвирилади. Инсон шахсининг ушбу идеал модели моҳиятн Шарқ миниатюрасидаги инсон образига якин, айни маҳалда демократизм бўртиб турган бевосита ҳалқчиллиги билан ундан тубдан фарқ қиласи. Санъаткор инсоннинг улутвор моҳиятини, борлиқнинг олий маънавий соҳасига алоқадорлигини кундалик хусусиятлар орқали ойдинлаштириб, гўёки оддий ҳаётдан миллий ахлоқий ва эстетик идеалларни “ажратиб кўрсатади”¹⁴.

Замонавий Ўзбекистон рангтасвир санъатида дунёни шарқона идрок этишга таянган, кўп жиҳатдан А.Николаев (Усто Мўмин) ижодий кашифиётлари белгилаб берган бошқа йўналиш ҳам мавжуд. Усто Мўмин Ўзбекистоннинг миллий ўзига хослигининг рангтасвир санъатидаги муқобилини излаб, Шарқ миниатюраси ва XV аср умбрия (Италия) мактаби анъаналарини қовуштириди. У П. Кузнецовнинг илм расмлари таъсирига, борлиқнинг идеал моделини, нафақат моддий, балки маънавий моҳиятини ҳам қамраб олувчи ягоналик ва тасодифийликнинг бетартиб хилма-хиллигидан холос бўлган қандайдир архетипни яратишга интилиш таъсирига учраган бўлиши ҳам мустасно эмас. А.Николаев расмларидаги образларнинг уйғун жозибаси, мушоҳадакорлиги, ҳаётийлиги шу билан белгиланади. Ошкора шартли бўлган бу образлар, биз баҳраманд бўла олмайдиган, ўз қобигига ўралган ҳамда абадиятга даҳлдор маънавият ва баркамоллик оламида табиий равишда узвий мавжуддир. А.Николаев Шарқни Ғарб тамаддунига ўхшамаслиги билан идрок этгани ҳолда, унинг оламини хис қилди, шунинг учун ҳам “Усто Мўмин” исмини олди.

У миниатюра анъаналарини мутлақо шахсий қабул қилди: П.Кузнецов сингари, Шарқни рангларнинг ҳаддан ошиқ забтидан ҳоли тарзда тасвирилай олди. Рангларни қўпинча бўғиқ, жозибасиз берди, бироқ

¹⁴ Шоҳалил Шоёқубов. Замонавий Ўзбекистон миниатюраси. Т.; 2006. 40-бет.

уларнинг нафис, мъянодорлиги ва ритмнинг осойишталиги сақланиб колди. У умрининг охирларида, тавсифий натурализм боскичини ўтагач, “Уйғур ракси” (1945), “Оталар ери” (1947) асарларини яратди, уларда аввалги анъаналарини тиклади, бирок рангларни қуюқ ва бир-бирига зид берди, тасвирланган ҳаракатлар ритмини бирмунча аник ҳамда кескин кўрсатди. Тасвир аввалги асарларидан бошқача хусусият касб этди. Булар-хатти-харакат ва айни маҳалда, муқаддас амал, дикқат билан теран мушоҳада килишга даъват этувчи кўнгил изҳори эди. Ушбу принциплар кейинчалик ўзбек рангтасвири санъатида ранг-баранг ўз аксини топди.

А.Волковни минатюра санъатини китобат санъатигагина мансуб эмаслигини кўрсатган биринчи рассомлардан десак ҳато бўлмаса керак.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шохалил Шоёкубов. Замонавий Ўзбекистон минатюраси. Т.; 2006.
2. О.Усмонов Камолиддин Беҳзод ва унинг нақкошлик мактаби. Т.; 1977
3. Н.Оидинов. “Ўзбекистон тасвирий санъати тарихидан лавҳалар.” –Т; 1997.

BURUN TASVIRINI ISHLASHNING O'ZIGA XOS TOMONLARI

Saidqulov Ablaql Sulaymonovich
Jizzax pedagogika instituti, o'qituvchi

Tasviriy san'atning etakchi turi sanalgan portreti janrida odam yuzining qismlari bo'lgan – burun, ko'z, quloq va lablarni tasvirlashning asosiy qoidalari haqidagi bilimlarni yaxshi эгаллаш talab qiladi.

XIX asrning birinchi yarimda frantsuz rassom-pedagogi, uslubchisi Aleksandr Dyupyui rasm chizishni o'rjanuvchilar uchun bir qator gips modellar rasmini chizishni tavsiya qilgan. Bular quyidagilar: birinchisi gips boshning biror bir detalsiz umumiyy shakli, ikkinchisi ko'z, quloq, burunning umumiyy shakli asosida ya`ni, ko'z joyi shar shaklida, burun prizma va hakozo, uchinchisi

esa yuz qismida asosiy shakllar to`liq va oxirgisi boshning qismi barcha detallar bilan birgalikdagi namunasidir¹⁵.

Bu borada ustoz-murabbiylar juda ko`plab ishlarni amalgalashirganlar, jumladan Nizomiy nomli Toshkent davlat pedagogika universitetining profesori B. Boymetov o`zining “**Portret qalamtasviri**” (Pedagogika oliygochlarning bakalavrлar tayyorlash bo`yicha 2-kurs talabalari uchun o`quv qo`llanma. T.; 2001) o`quv qo`llanmasida juda ko`plab tavsiyalarni ishlab chiqqan. Unda muallif qadimgi badiiy maktablar va ulardagi mashxur rassomlarining tajribalaridan misollar keltirib o`tadi. Jumladan, “talaba odam bosh qismiini rasmini chizish paytida ko`z, quloq, burun va lablarni tasvirlashning butun nozik tomonlarini chuqur va maxsus o`rganib chiqa olmaydi”- deb Uyg'onish davrining buyuk dahosi Leonardo da Vinchining fikrini bayon qiladi. Unda shunday satrlar bor: “**agar sen narsalarni shakli haqidagi bilimga ega bo`lmoqchi bo`lsang, u holda qismlaridan boshla, agar sen uning birinchisini xotirang va amalda etarli darajada o`zlashtirib olmagan bo`lsang – keyingisiga o`tma**”¹⁶.

Qadimgi badiiy maktablarda bosh shaklini o`rganish burun, ko`z, quloq va lab kabi odam boshining qismlari rasmini chizishdan boshlangan. O`sha dastlabki badiiy akademiyadayoq aka-uka Karachchilardan biri o`z akademiyasi tarbiyalanuvchilari rasmidan qo`llanma tuzgan edi. Bu qo`llanma “**Butun inson tanasini chizishga o`rgatuvchi ajayib matab**”- deb nomlangan bo`lib, ularda ham bosh shaklini o`rganish bo`laklar rasmini chizishdan boshlangan.

Bosh shakli bo`laklarini ishslash ko`pincha burunning gips modeli tasvirini ishslashdan boshlanadi. Burunning katta shakli to`rtta yuzadan iborat bo`ladi, ular oldingi, ikki yon tomonlar va pastki yuza. erkak va ayollarning burni har xil bo`lishligiga qaramay burun shaklining tuzilishi bir xil hisoblanadi. Burun prizmasining old yuzasi qosh usti yoylari chizig`idan burun bugrigacha qansharning trapetsiyasimon shaklini tashkil qiladi.

¹⁵ С. Абдуллаев, А. Махмудов. “Гипс моделилар расминни чизиш”. Т.; 2009 й.76-бет.

¹⁶ Б. Бойистов “Портрет қаламтасвири” Т.; 2001 28-29-бетлар.

Burun shakli qurilishi qonuniyatlarini o'rganib Leonardo da Vinci shunday yozgan edi: "O'rtasida burun bugri bo'lган burun qismlari sakkiz usulda o'zgaradi, binobarin: ular yo bir xilda to'g'ri yoki bir xilda bukilgan, yoki bir xilda bo'rtib chiqqan bo'ladi-bu birinchidan; yoki ular bir xilda bo'lмаган to'g'ri, bo'rtib chiqqan yoki bukilgan bo'ladi-bu ikkinchidan; yoki ularning yuqori qismlari to'g'ri, pastki qismi esa bukilgan bo'ladi-bu uchinchidan; yoki yuqorisi to'g'ri pastkisi bo'rtib chiqqan bo'ladi-bu to'rtinchidan; yoki yuqorigisi bukilgan, pastki esa to'g'ri bo'ladi-bu beshinchidan; yoki yuqorigisi bukilgan, pastkisi bo'rtib chiqqat bo'ladi-bu oltinchidan; yoki yuqorigisi bo'rtib chiqqan, pastki esa to'g'ri bo'ladi-bu ettinchidan; yoki yuqorgisi bo'rtib chiqqan pastkisi esa bukilgan bo'ladi-bu sakkizinchidan"¹⁷.

Bunun shaklining tashqi ko'rinishi va qonuniyati asosan burun suyagi va qoshlar o'rtasi peshona qismi suyagining qurilish xususiyatlariiga bog'liq bo'ladi. Puchuq burun peshona qismi oldinga ancha bo'rtib chiqqan, burun suyagi ichiga kirib ketgan bo'ladi.

To'g'ri burunli kishilarda peshona suyagidan burun bugrigacha o'tishi bir tekisda bo'ladi. Qirg'iy burun kishilarda peshona suyagi biroz oldinga turtib chiqqan, burun suyaklari esa ancha oldinga chiqib, keskin pastga qaragan bo'ladi. Buni tirik bosh rasmini chizayotganda hisobga olish kerak. Mazkur holatda biz burun shakli va uning plastik xarakteristikasi shaklini qurishning umumiyligini qonuniyatilarini o'zlashtirib olishimiz kerak.

Burun shakli qurilishining asosiy qonuniyati Dovud boshi haykal nusxasida yaxshi ifoda etilgan. SHuning uchun barcha oliy va badiiy o'quv yurtlarida bosh bo'laklarini o'rganishda Dovud boshining gips nusxasi tavsiya etiladi.

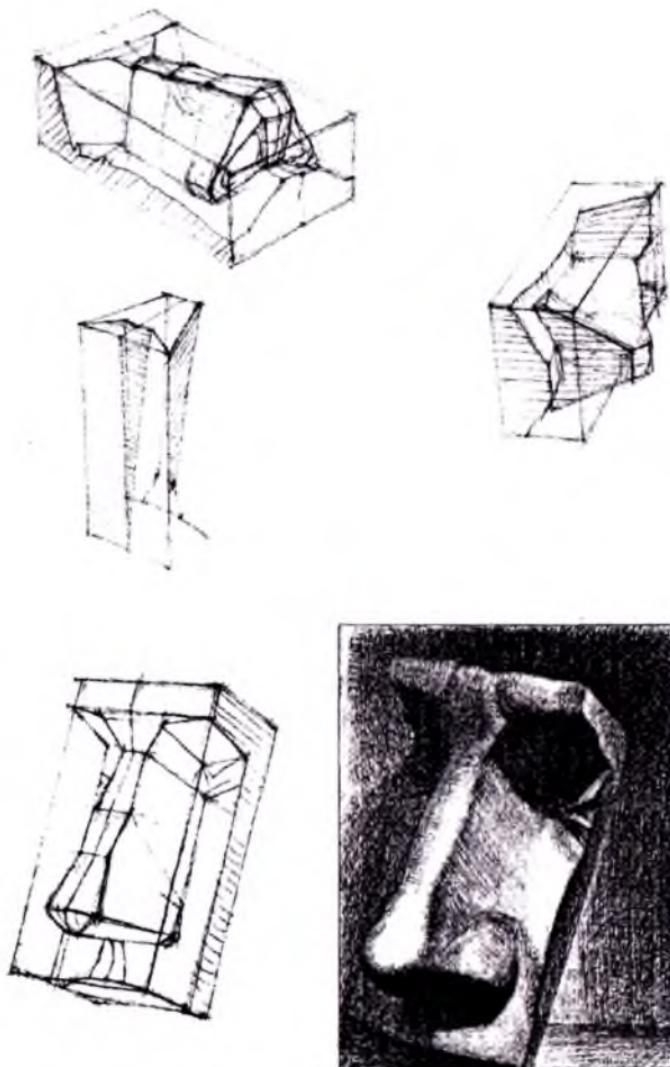
Burun rasmini chizishga kirishar ekanmiz, tasvir qurishning uslubiy izchilligi-oddiylikdan murakkablikka, umumiylididan xususiylikka rivoja qiling. eng avvalo burun gips nusxasining prizmatik shaklini belgilab olish zarur, uning holatini va proporsional nisbatlarini kenglikda belgilab olamiz.. Keyin burun

¹⁷ Леонардо да Винчи "Рангтасвир хакида китоб". 94 – бет

prizmasining joylashishi va yuzalarining (oldingi, pastki va ko`rinib turgan bo`lsa-ikki yon yuzalarini) yo`nalishini belgilab olamiz. Agar burun prizmasi biz tomon frontal turgan bo`lsa, u holda oldingi yuza yaxshi ko`rinadi, qolganlari esa perspektiv qisqarishda bo`ladi; agar biz burun prizmasiga pastdan qaraydigan bo`lsak, burunning pastki yuzasi yoyilgan va yaxshi ko`rinadigan, old va yon yuzalari esa perspektiv qisqarishda bo`ladi.

Burunning old yuzasi rasmiga aniqlik kirita borib tasvirini bir vaqtning o`zida o`ng va chap tomonlarda yuriting. Masalan, o`ng tomonдан qansharni belgilab olib, darhol chap tomonini ham belgilang; burun bugrisining o`ng tomonдан belgilab, shu erning o`zida chap tomonni ham; bodomlar shakli xarakterini aniqlay turib, o`ng va chap qismini bir vaqtning o`zida tasvirlay boshlaymiz. Burun teshiklarini tasvirlashda teshiklar qalinligini belgilashni yodingizdan chiqarmang.

Tasvir qurish uslubiy bosqichida tuslash qonunlarini to`g`ri hal etishga alohida e`tibor qaratilgan. Tasviri prizma shaklidagi burunni engilgina tus berib tasvirlashdan boshlaymiz. Burunning oldingi (yoritilgan) va pastki (soyadagi yuzasini yon yuzalardan (yarim soyadagi) ajratayotganda tus nisbatlari rasm chizilishi tugagunga qadar saqlanib qolishiga e`tibor beramiz. Ko`pchilik rasm chizuvchilarda burun va yarim soyada joylashgan burun teshiklarining yon yuzalarida xuddi burunning oldingi (yoritilgan) burun uchidagi yorug'lik kuchi qanday bo`lsa shunday kuchga ega bo`lib qoladi. Burun uchida ba`zan shu`la (refleks) paydo bo`ladi va burunning eng kuchli yorug'likdan sustroq bo`ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. С. Абдуллаев, А. Махмудов. “Гипс моделлар расмини чизиш”. Т.; 2009.
2. Б. Бойметов “Портрет қаламтасвири” Т.; 2001
3. Леонардо да Винчи “Рангтасвир хақида китоб”.

ANTIK DAVRGA MANSUB BO'LGAN GIPSDAN YASALGAN ODAM BOSHI NAMUNASI QALAMTASVIRINI ISHLASH

Xudoyberdiyev Pardavoy Uskanovich
Jizzax pedagogika instituti, katta
o'qituvchi

Odam boshining gips nusxasi - tasvirlash uchun eng og'ir ob'ektlardan biri hisoblanadi. Bunday ob'yekt simmetrik bo'lib, xuddi shunday simmetrik va assimetrik guruxlarga birlashuvchi bir qancha turli xil shakldagi qismlarni ham o'z ichiga oladi.

Bunday xilma-xillikning uddasidan chiqish maqsadida modelni o'qishning odatdag'i usulini o'zgartirish foydalidir. Masalan, ishni boshlashdan avval, dastlab o'r ganilgan boshning tashqi shakli sxemasining tasvirini tanlagan nuqtai nazardan naturachiga o'xshatib modelini chizishimiz mumkin. Bu model chiziqlarni ongli ravishda taxlil qilishga va shakllantirishga, shu bilan birga rel'efning biror detalini unutib qoldirmaslikka yordam beradi. Ammo naturaga qarab chizilgan qalamtasvirda aniq shaxs sxemadan qanday ajralib tursa, xuddi shunday o'xshashlik bo'lishini talab qilinadi.

Qalamtasvirda bevosita kuzatiladigan shakkarni hajmli tasvirini ko'rsatish paytida u xuddi tekislikdagi singari bo'lmasdan, balki hajmli ravishda chizilgan yoki rasmga olingandek bo'lishi lozim. Uyg'onish davrining rassomlari tasviri aniq qayta tiklash uchun har xil modifikatsiyali maxsus moslamalarni qo'llab kelganlar. Uning oddiy uslubi - model oldiga o'matilgan romdag'i shishadir. Ushbu usulda rassom derazadan, maxsus mo'ljaldan qarab, narsaning ko'ringan chetki chiziqlarini shisha ustiga mo'yalam bilan chizgan.

Ushbu moslamalar hozirgi zamon fotoapparatining qrnini bajargan. Proektsion sur'at bu fotografik, ya'ni oddiy, soddalashtirilgan sur'at hisoblanadi. Sur'atni oddiylashtirish yo'lidagi keyingi qadam - diqqatni uning mazmuniga tortmaslikni talab qiladi: bizning oldimizda odam boshi turganligini unutishimiz, ko'z oldimizga abstrakt tasvirni keltirishimiz kerak bo'ladi, ya'ni tekislikda tasodifiy dog'lar uyumi turganday bo'lsin.

Uchinchidan, bu tasvir bir xil rangga bo`yalgan uch qismga bo`linishi va uning abstrakt mozaikaga aylantirilishi talab qilinadi. Keyin qalam tasvirning hoshiyalarida chizilgan anatomik sxemalarga orientirlanib, hajmli tasvirni qayta tiklash uchun mozaika bo`laklarini aniq hajmli shakllarga (yuz suyagi, iyak, peshana va boshqa shakllarga) birlashtirish kerak. Ishning oxirida odatdag'i, hajmiylik va mazmunli taassurot olish usuliga qaytish va gips modelini uning tasviri bilan solishtirish mumkin. endi model tasviri hajmlilik taassurotini qoldiradi.

Shunday qilib, uzoq muddatli qalamtasvirning chizilishida asosiy qiyinchilik alohida texnika yoki qo'l chaqqonligiga bog'liq bo`lmasdan, balki ish jarayonida o`quv usullarini almashtirib turish qobiliyatiga ham bog'liqdir.

An`analarga ko`ra, uzoq muddatli qalamtasvir mashg`ulotlaridagi ish jarayoni bir necha bosqichga bo`linadi.

1. Joylashtirish. Tasvirni qog'oz yuzasiga shunday joylashtirish kerakki, tasvir qog'ozga nisbatan kichkina bo`lib, qog'oz yuzasi bo'sh ham qolmasin, ikkinchidan, ob'ekt tasviri katta bo`lib varog' chegarasidan ham chetga chiqmasin, chetlari kesilib qomasligi lozim. Ushbu vazifa quyidagicha bajariladi: ishni boshlashdan oldin 5 sm kenglikdagi hoshiyalar belgilab olinadi; tasvir hoshiyalar chetidan o'tib ketsa ham, varog' chegarasida qoladi. Yana bir usul havola qilinadi: harakatlanadigan yupqa taxtachasi bo`lgan kartondan ramka - manzara izlovchi (videoiskatel) tayyorlanadi. Videoiskatel orqali tekis fotografik tasvirini ko`rish mumkin. Varog'da uning o'lchamlariga teng nisbatlarda to`rtburchak belgilab olish kerak. Aniqroq joylashtirish uchun esa modelning umumiy shaklini chizish lozim bo`ladi.

2. Umumiy yorug'-soyalarni topish. Ushbu va keyingi bosqichlarda modelni abstrakt rasm sifatida o`qish kerak bo`ladi. Buyumning chetlari yo`nalishini o`zgargan joylarida fikran to`g'ri chiziqlar bilan birlashish evaziga ko`pburchak hosil qiladigan 3-5 nuqta ajratiladi. Ko`pburchak qog'ozda burchaklarda kesishadigan jo'n to`g'ri shtrix chiziqlar bilan tasvirlanadi. Ushbu

umumiyligi siluetning taxminiy xarakteri, ya`ni simmetriyasi, asimmetriyasi, zinchligi yoki cho`zilganligi, qiyaligi aniqlanadi.

3. Detallashtirgan holda tasvirlash. Tashqi konturida yoki siluet ichida keyingi nuqta yoki bir qator xarakterli nuqtalar belgilab olinadi. Ular xuddi shunday to`g`ri chiziqlar bilan tekis figuraga birlashadi.

Tasvirmi chizish jarayonida tasvirning anatomik sxemaga mos kelishini vaqt-vaqt bilan, doimiy ravishda tekshirib turish kerak bo`ladi. Bu erda quyidagi didaktik usullar qo`llaniladi:

- simmetrik nuqtalarni topish va ular orasida parallelilik aloqasini tekshirish;
- simmetrik tekisliklarni topish va ular orasidagi farqini aniqlash;
- yon tomonlaridagi chiziq ustidagi (peshona, qanshar, burun o`rkachi, uchi va to`sig`i, yuqorigi va pastki lablar, iyak, til osti doirasi hamda hiqildoqning oldingi yuzalari) tekisliklarining o`zaro bog`liqligini tekshirish;
- bundan oldin o`rganilgan anatomik sxemaga o`xshatib, barcha tashqi shakllarning aniq ko`rinishini va joylashgan o`rmini belgilash.

2. Umumlashtirish, ishni tugallash. Bu bosqichda chizishni boshlash bosqichida buyumlarning tus nisbatlari ko`rsatilgan bo`lishi shart. Buning uchun naturani abstrakt tekis mozaika, bir xil me`yorda ranglangan nuqtalar kabi ko`rish kerak. Ushbu mozaikaning har qaysi alohida bo`lakchasini rang bilan to`ldirish texnik jihatdan juda ham oddiy vazifa hisoblanadi. Chegaralari belgilangan tekislikni qalamning yon tomoni bilan qoraytirish yoki bir tekis chizgilar bilan to`ldirish mumkin.

Tus nisbatlarini ishlash boshlaganda qoralash usulini qo`llash afzaldir. Birinchidan, bunda tus chegaralari keskin bo`lib qolmaydi. Ular jo`n (va bir qancha yuvilgan) chiziqlari bilan sekin-sekin qo`shilib boradi. Naturaning tugatilganlik alomatlaridan biri esa kontur chiziqlarning yo`qligi hisoblanadi.

Ikkinchidan, qoralash ishlari shtrixlashdagi kabi e`tiborni bir joyga qo`yish talab etmaydi. Bu erda e`tibor boshqa narsa uchun talab qilinadi, ya`ni har bir tekislikning bir-biriga nisbatan yorug`ligini belgilash zarur bo`ladi.

Mozaikaning bo'laklarini birin-ketin ranglagan paytda tus nisbatlarini juda ham oson almashtirish mumkin. Bunday holatlarga tushmaslik uchun tus nisbatlarining bir-biri bilan yaqin bo'lgan guruxini darhol belgilab olamiz. Masalan, eng to'q, qoramtilrari, o'rtal tuslar, oqimtir va eng oq yoki boshqacha qilib aytganda yorug' joylar.

Tekisliklarning tus nisbatlari tasvirlashning ilk bosqichidayoq belgilanishi kerak. Har qanday shaklning soyadagi tekisliklari, yuzalari tasvirlashning birinchi bosqichida chizgilar bilan to'ldiriladi.

Qalamtasvir mashg'ulotlarida natura foni alohida muammoni tashkil etadi. Qo'yiladigan fon xarakteri kuzatish nuqtasiga bog'liq ravishda o'zgaradi. Tasodifan ko'zga tashlangan inter'er detallarining nusxasini olishning ma'nosi yo'qdir. SHuning uchun ko'pchilik hollarda naturachiga bog'liq bo'limgan ravishda qalamtasvirda foydaliroq fon yaratish mumkin.

Eng oddiy natura fonidan biri bir tekisda bo'yalgangan kul rang tekislik hisoblanadi. Bunday fonning tus nisbati boshning yorug' qismi, umumiy tusi va soyalarining umumiy tusiga nisbatan o'rtacha bo'lishi lozim.

Ikkinci variant esa yoritilgan yuza ustida qoramtilr tusdagi fon yaratiladi, hamda modelning soyalashtirilgan qismidagi fon tekisligi asta-sekin oqartiriladi. Bu holda model va fon orasida kuchli kontrastlik tashkil qilinadi. Ammo birinchi holatda ham, ikkinchisida ham fon diqqatni ortiqcha jalb qilmasligi zarur. SHuning uchun fon ustida uzun, keskin ajralib turadigan shtrixlarning va qandaydir g'ayri-tabiiy shakllardagi shtrixlarning (masalan, yoysimon shtrixlarning), har xil tusdagi tasodifiy dog'larning paydo bo'lishidan voz kechish lozim. Tasodifan paydo bo'ladijan ochiq rangdagi dog'lar bir tomoniga yo'naltirilgan yoki bir-birini uncha katta bo'limgan burchak orqali kesib o'tgan qisqa shtrixlar bilan bartaraf etiladi. Qoramtilr dog'lar o'chirg'ich bilan ohista tegizib, o'chirish bilan oqartiriladi. Tuslarni faqat fon ustida emas, balki model tasvirining detallarida ham, dastlab qoralangan tekislik ustidan aniq qisqa shtrixlar qo'yish bilan ravonlashtirish mumkin. Bu esa rasmga tugatilganlik ko'rinishini beradi.

Gipsli bosh qismlarini chizganda yuzning har qaysi qismi o`z shakliga ega bo`lganligini e`tibordan chiqarmaslik muhim. Misol, burunning umumiyligi hajmi to`rtta tekislikni tashkil etadi. Pastdagagi tekislikda burun qanotlari, teshiklari, burunning uchi hisoblanadi. Har qaysi detalning o`z shakli bor lo`nda, o`tkir, o`tmas. Peshonaning pastki qismi-qoshlar ustida beshta tekislikni tashkil etadi. SHuni yodda tutish kerakki, boshning ko`p shakllari parallel bo`ladi. Parallel shakllarni alohida tasvirlash to`g`ri emas. Perspektiv nuqtai-nazardan ular birga chizilishi kerak, misol uchun ikkita ko`z, qulqlar, peshona suyaklari. Soya yorug'liklari mazkur bosqichda to`liq ishlanadi. Soya-yorug'lik tarqalishini ifodalashda detallarni katta shakl bilan bog`liq tarzda tasvirlanadi.

Albatta, bur erda tus nisbatlariga katta e`tibor beriladi. Gipsli boshni tasvirlashda shakl va hajmni ifodalashda shtrix vositasi qo`llanishi lozim. Yakunlovchi bosqich ishning taxlili va umumlashtirilishiga bag`ishlanadi. Maqsad shunidan iboratki, bajarilgan rasm qo`yilgan narsaning hajmi va shaklini to`liqroq ifodalashi, naturadek yaxlit ko`rinishini tashkil etishi kerak. Tasvirni natura bilan taqqoslay olish o`zi qilgan xato kamchiliklarini topa bilish-bo`lajak rassomning xususan pedagog uchun juda muhimdir. Talaba qo`yilgan gipsli boshni qog'ozda chizilgandek tasavvur eta bilsa, ishini natura bilan taqqoslashi kamchiliklarini tugatishi oson bo`ladi.

Тасвир ишлашда talaba eng asosiy ikki xususiyatni esdan chiqarmasligi zarur. Bularidan birinchisi umumiyligidan xususiylikka ya`ni detallarga o`tish printsipidir. Bunda chiziladigan predmetlarni eng avvalo detallarsiz, umumiyligi shakli to`liq olinib, so`ng mayda elementlarni bajarishga o`tiladi. Ikkinci xususiyat alohidalikdan umumiylilikka qaytishdir. CHizilgan alohida detallarning umumiyligi shaklga nisbatan holatlari, soya-yorug'lik vositasida chiqarilgan hajmiy holatni yaxlit ko`rinish holiga keltirishdir.

Foydalilanlgan adabiyotlar.

1. С. Абдуллаев, А. Махмудов. “Гипс моделлар расмини чизиш”. Т.; 2009
2. Б. Бойметов “Портрет қаламтасвири” Т.; 2001

ЖАН – АНТУАН ГУДОННИНГ РИМДАГИ ТАЛАБАЛИК КЕЗЛАРИ ВА ИЖОДИЙ ФАОЛИЯТИ

Жаббаров Ботиршер Фуломович
НамДУ ТСМГ кафедраси доценти
Тешабоева Нигора Баҳромжон қизи
НамДУ 4-босқич талабаси

Француз ҳайкалтароши Жан-Антуан Гудонни Римдаги хаёти ва ижодини ўрганишга бағишлиланган тадқиқот ишлари билан танишиш жараённида бизга шу нарса маълум бўлдики, уни болалик кезлари сингари ушбу даврга оид расмий хужжатларнинг аксарияти йўқолиб кетган. Бизгача айримларигина етиб келган холос. Борларидан ҳам рассомнинг қобилияти, маҳорати нечоғлик юқори даражада бўлганлигини билишимиз қийин эмас.

Римда ишлаган асарлари асосан бешта деб юритилади ва улар; “Весталка” (1767-1768, ушбу асарнинг турли хил материалларда бажарилган бир нечта вариандаги нусхаси мавжуд), “Экорше” (Анатомик қомат, 1766). “Илохий Бруно” (1766-1767, гипс, кичрайтирилган нусхаси, Шлосс музей, Гота), “Илохий Иоанн Креститель” (1766-1767, гипс этюд, Боргезе вилласи, Рим), “Жрец Луперкалий” (так. 1768, Гота)лардан иборат ҳисобланади. Шунингдек, Салоннинг 1769 йилги каталоги рўйхатидан жой олган “Фрескатилик дехқон киз” (Гота) ва Салоннинг 1771 йилгисидаги рўйхатидан ўтган ёш йигитнинг иккита бош ҳайкалини ҳам Гудоннинг Римдаги давридаги ижоди рўйхатига киритиш мумкин¹⁸.

Рим совринини қўлга киритган Француз рассомлари классик санъат асрларидан аввало маҳоратларини ошириш учун нусха олишлари шарт бўлган бўлса, бошқа томондан эса француз кироллик жамгармасини шу тариқа бойитиш кўзда тутилган эди. Шундай ишлар жумласига ҳайкалтарошнинг “Весталка” ва йўқолиб кетган “Кентавр” асарларини киритиш мумкин бўлади. Гудон бутун умри давомида вақти-вақти билан классик афсоналарга ва қадимий, бой тарихга мурожаат килади, лекин

¹⁸ Г. Г. Арнасон. Скульптура Гудона. М.; 1982. 18.6.

классик ғояларга асосланган бўлишига кармасдан асарларида уларни ўзига хос услугда талқин килган.

Аксарият тадқиқчилар Гудонни портрет ҳайкалтарошлигига эришган ютуқларига асосий диккат-эътиборларини қаратгандари холда ҳайкалтарошининг “Весталка” асари унинг бутун умри давомида кўзга якъол ташланадиган классик чизик гўзаллигини ўзида тўлиқ намоён қилишини назардан четда колдириб келишади. Аслида эса айнан шу классик услуг уни портретларини юкори даражада сифатли бўлишини таъминлади.

Ушбу асар биринчи маротаба 1774 йилда ишланганлиги тилга олинади. Бироқ, бизнингча эса ушбу асарнинг ilk нусхаси уни Римдаги ижодий фаолияти давомида яратилган десак хато бўлмаса керак. Чунки, Гудон 1777 йили асарнинг бронздан ишланган вариантини париждаги Салонда (№ 255) кўргазмага кўяди ва у ердаги каталог (Livret)да асарга шундай изоҳ берилган: Бронздан ишланган “Весталка” Римда сакланаётган, Пандора номи билан танилган мармар статуя асосида ишланган. У 23 дюм ўлчамга эга бўлиб, у тунги лампа вазифасини бажариш учун яратилган. Бундан ушбу асар ҳайкалтарош томонидан бажарилган Римдаги ilk асарининг нусхаси эканлигини билишимиз мумкин. Шу даврдан бошлаб кичкинагина “Весталка”ни турли хил материалларда ишланган нусхалари ҳақида кўплаб каталог ва расмий хужжатлардаги маълумотларни учратамиз ва бундан асарнинг канчалик машҳур бўлганлигини билишимиз мумкин.

Шу ўринда ҳайкалтарош нима учун ушбу асарини 1777 йилдан олдин кўргазмага кўймаган? - деган ҳақли савол тўғилиши табиий. Буни эса сира ажабланадиган жойи йўқ. Чунки, кичкинагина ушбу асар ҳайкалтарошининг талабалик кезларидаги иши бўлиб, у антик давр ҳайкалтарошлигидан эркин тарзда олинган нусха ҳисобланади. Қолаверса, тунги чирок вазифасини ўтовчи декоратив безак ҳисобланган ушбу асарини аввал бронздан куйиб олиб, унинг терракота ва гипс нусхаларини

сотиб юрган Гудон ушбу кичкина асари шу даражада аҳамиятли эканлигини ҳатто тасввур ҳам қилмаган. Бир сўз билан айтганда эса ҳайкалтарош унга оригинал санъат асари сифатида қарамаган эди.

Ҳозирга келиб ҳайкалтарошнинг кичкинагина “Весталка” асарининг гипс, мармар, терракота, бронза каби турли хил материаллардан ишланган нусхалари дунёнинг кўплаб музейларида сакланиб келинмоқда. Жумладан, гипс нусхаси Фрик бадиий музейи (Питтсбург)да, терракота нусхаси эса Вильденштейн галереяси (Нью-Йорк)дан жой олган. Гипслан ишланган нусхаси Шлоссмузей (Гота) мулки сифатида ёзма манбааларда кайд этилган, бироқ, ушбу нусха эса у ерда йўқ, уни йўқотилганлиги ёки синиб кетганлиги тахмин қилинади.

XVIII аср ҳайкалтарошлигининг бебаҳо асарларидан бири бўлган “Весталка” ҳайкалтарош қўли билан яратилган кадимги грек илохи, фариштасини жуда ҳам таъсирчан чиккан сиймоси саналади. Гудонни ушбу асарининг Луврда сакланадиган яна бир мармар нусхаси бўлиб, уни остига (“houdon, f. 1788”) деб ёзib қўйилган. Кўплаб санъатшунос олимларнинг фикрига кўра у олдингисига деярли жуда ҳам үхшаш, лекин, бироз бўлсада олдингисидан фарқ қиласди. Жумладан, торс бироз узун, мато ҳам озрок ўзгарган, кўзнинг тузилиши олдингисида айланга бўлса, бунисида квадрат шаклни ҳосил қиласди.

Шу ўринда Готага ҳам алоҳида тўхталиб ўтиш жоиз. Герцог Саксен-Готский Гудонни биринчилардан бўлиб ижодига юкори баҳо берган ва уни ўз химоясига олган одам ҳисобланади. У ҳайкалтарошни римдаги ва унга яқин бўлган давридаги кўплаб портрет-бюстларини сотиб олиш билан биргаликда унга биринчи бўлиб “Диана” ҳайкалини ишлаш вазифасини ҳам топширади. Ҳозирга келиб кўплаб илмий манбааларда герцог томонидан жамғарилган асрлар ёнига кисқа қилиб Гота музейи ёки Шлоссмузей деб ёзилади. Айнан Гота томонидан тўлик бўй-басти билан ишланган “Весталка” билан биргаликда уни бюсти ҳисобланган “Фрескаттилик дехкон киз”, “Чўқинтиувчи Илохий Иоанн”нинг боши

хисобланадиган “Илохий Бруно” ҳамда “Жрец Луперкали” асарлари сотиб олинади. Шунингдек, 1769-1770 йиллари ҳайкалтарош Парижга кайтганидан кейин натура ўлчамида ишланган “Экорше” ва Морфей” асарлари ҳам Гота томонидан харид килинади.

Гудоннинг Римда яратилган яна бир асари “Фрескаттилик дехкон қиз” бўлиб, номланишининг ўзидан ҳам қўриниб турибди, у ҳам ҳайкалтарошнинг Италиядаги ижод махсули саналади ва у ўзида аниқ бир модел портретини мужассамлаштиради. Бироқ, ушбу асар ҳам олдинги “Весталка” асари сингари бирмунча илохийлаштирилган классик бош хисобланади. Асарда Фрескаттилик дехкон қиз эмас, балки ҳайкалтарош ёқтирган антик давр илохий маъбудаси акс этган дейиш мумкин. Чунки, қиз абстракт даражада донишманд киёфасида тасвирланган, ҳаттоқи орқага ташланган сочи ва ундаги тўғногичи ҳам ҳаддан зиёд нозик ва гўзал бўлиб, у дехкон образига мос келмайди. Сочи эса табиий вазнини хис килиш мумкин бўлган даржада енгиллик билан ишланганки, бундан Гудонга хос латофатни, чизик гўзаллигини кўришимиз мумкин бўлади. Ҳайкалтарошни ушбу асарининг ҳам кейинчалик ишланган иккита мармар нусхаси бўлиб, улардан бири Франция (“Hudon. Sculptist. 1774”. Конъяк-Жей музей, Париж)да, иккинчиси эса Россия (“Hudon. F. 1775”, Эрмитаж, Санкт-Петербург)да сакланади. Уларда бошқа гипс нусхаларини ишқаланиши натижасида бироз бўлсада йўқолиб кетган чизик гўзаллигини, нозик пластикани янада яққол кўришимиз мумкин. Бу асарларининг олдингиларидан фарқи кўзда бўлиб, неоклассицизм услубига хос тарзда кўзлар кўр қилиб ишланган.

Ҳайкалтарошнинг энг бебаҳо асарларидан бири бўлган “Экорше” ҳам уни Римдаги ижод махсули хисобланади. Гудоннни ушбу асари “Весталка”ни акси ҳисобланади. Шунинг учун ҳам бу икки қарама-қарши услугбаги асарлар ёш ҳайкалтарошнинг маҳорати қай даражада юкори эканлигидан далолат беради.

Гудонни антик давр ҳайкалтарошлигидан илҳомланган дейиш мумкин. Чунки, бу пайда Антик давр ҳайкалтарошлигидан андоза олган Бернинининг ҳайкалтарошлик анъаналари XVIII аср Рим санъатида ўзига хос етакчи аҳамият касб этиб келар эди. Ишлаш услуби жиҳатидан бир-бирларидан фарқ килишларига қарамасдан Гудон ўзининг буюк ҳамкасби Бернини ижодини сўзсиз ўргангандан бўлса ажаб эмас. Чунки, Гудоннинг “Жрец Луперкалий” асарида Бернинининг “Апполон ва Дафна” асаридаги ҳолатни, айниқса, “Боргеза жангчиси” асарининг туриш ҳолатини кўришимиз мумкин.

Шундай килиб, Гудонни Римда тахсил олган давридан сақланиб қолган бир неча асаридан ҳам уни тасвирлашнинг ифода воситасидан мохирона фойдалана олиш қобилиятига эга эканлигини ҳамда жиддий реализм, классик идеализм ва барокконинг экспрессив услубларини ўзида мужассам этган кенг қамровли тадқикотларини ҳам гувоҳи бўлишимиз мумкин. Ҳайкалтарош учун бу давр ўзининг кейинги ҳаёти ва ижодини белгилаб олиш учун улкан маҳорат мактаби вазифасини ўтаган дейиш мумкин бўлади.

Энг асосийси портрет устаси саналган Гудоннинг ўзи 1769 йилга қадар, яъни 28 ёшигача бўлган даврда ишлаган бирорта портретини рўйхатга киритмаган. Бундан шуни хуроса қилиш мумкин бўладики, у бу даврда ўзини ҳали талаба деб билган ва катта ҳайкалтарошлик дъявосини қилмаганди. Колаверса, Француз Академияси учун портретни мавъе анча пастда бўлиб, ҳатто натюромортдан ҳам паст назар билан қаралган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Н. Абдуллаев. Санъат тарихи. Икки жилдлик. Биринчи китоб. Т.; 2001
2. G. G. Arnason. Sculptures Gudon's. Phaidon Press, London 1975
3. Г.Г. Арнасон. Скульптура Гудона. М.; 1982.

МИНИАТЮРА САНЪАТИГА БИР НАЗАР

Абдуғаниева Севара
НамДУ 2-боскич талабаси.

Бугунги кунда анъанавий бадий меросимиз ва миллий маъданиятимизга эътибор ортиб бормокда. Миллий санъатимиз аждодларимиздан мерос колган нафис ва жозибакор асарларга бойдир. Бу ўтмиш санъат анъаналаримизни янада теранроқ ўрганмш етук намоёндаларимиз ижодини тадқик қилиш, юксак дид билан бажарилган санъат асарини бадий таҳдил қилиш ва сийратидаги нур маънога бой бўлган оламни ёритиш долзарблиги билан эътиборни тортади. Бу ҳол қуида шу каби санъат намуналари оламига кириб бориш, уларнинг бадий ифодасидаги ғоявий-тарбиявий улуғворликни англашга ҳаракат килдик. Хозирги кунда бошқа соҳаларда бўлгани каби санъат маъданиятга ҳам илмий муносабат ортиб бормокда. Ҳусусан 1997-йил “Халқ бадий хунармандчилигини ва амалий санъатини янада ривожлантиришни давлат йули билан қуллаб – кувватлаш чора тадбирлари тўғрисида”ги Президент қарори миллий маъданиятимизни ривожлантиришда катта аҳамиятга эга бўлди. Бу ўз навбатида миниатура санъатига ҳам катта қизиқиш билан қарашга ундейди. Миниатюра – санъати мумтоз бадий маъданиятимиз кухна бўғини сифатида мънавийхазинамиздан муносиб ўрин эгаллади. Айниқса, Китоб миниатюраси ўрга асрларда кенг ривожланган . XVI асрнинг биринчи чорагидаги мумтоз бадий адабиётимиз таркибида ҳам миниатюра асарларини кўплаб учратимиз мумкун. Зеро яқин ва Ўрта Шарқ, маданий марказлари бўлмиш Богдод, Табриз, Самарқанд, Бухоро, Ҳирот, Шероз каби Шаҳарларда X-XIX асрлар давомида маҳсус миниатюра мактаблари мавжуд бўлган. Ҳар бир рассомчилик марказларида ўзига ҳос бадий ва ифодавий ҳусусиятлар юзага келиши билан бирга, уларнинг барчаси Шарқ миниатюра санъатининг ранглар соғлиги ва ёрқинлиги, ҷизикларнинг нафислиги ва нозиклиги, тасвирий услубнинг декаратив ҳосияти билан характерланади. Миниатюралар нодир қўл ёзмалар бўлмиш

шамс, зарварақ унвон, ҳошия, накш, лавха, хотима каби безаклар билан умумий услубий уйғунликка эга. Ўрта Осиё китоб миниатурасида асосан, китобнинг декоратив зийнатини, хусусиятини, яратилган давр дунёкараши ва тафаккур тарзи билан ажralиб туради. Нафис, мужаз расмлар асосан илмий, бадий ва тарихий асарларнинг қўлёзмаларини безашга хизмат килган. Рассомлар асарларнинг бош ғояласини ва асосий қаҳрамон образини ранглар возитаси орқали юксак уйғунлик билан ифодалаганлар. Шу боисдан Шаркнинг атокли алломалари миниатюра санъатини юксалишига қатта хисса күшганлар десак муболага бўлмайди.

XV аср охири ва XVI аср бошларидағи Ўрта Осиё, Авғонистон ва Ҳиндистон халклари ҳаётига бағишлиланган “Бобурнома” китобига ишланган расмлар маҳаллий хинд мактабларининг ижодий анъаналари асосида яратилган. Мазкур миниатюралар хинд тасвирий спильтининг XVI аср охирида хукумронлик қилган Ақбаршоҳ даврида яратилган . Шу боис Ҳинф миниатурасининг ижодий янги услубларини намоён килган, десак муболага бўлмайди. Ушбу китобда нашр этилган 93 та “Бобурнома” расмлари ўзининг фавкулотда бадий, тарихий ва маърифий қиммати билан Ақбаршоҳ хукумронлиги даврида Бобурийлар яратган бадий меросдан наъмуна сифатида мерос бўлиб қолган. Ушбу миниатюраларда тарихий, ҳарбий епизодларга бағишлиланган лавҳалар ўзига ҳос жозибаси билан ажralиб туради. Шунингдек Ҳинд ахлининг ҳаёти ов манзаралари ,базмлари, ўсимлмк ва ҳайвонот дунёсини ифода етади. Шу сабабли бу мумтоз суратлар ҳозиргача китобхонлар ўртасида юксак қадрланиб келинади. Ўрта Осиё миниаторасига назар солар эканмиз, Темурийлар даврида қилган машхур мусаввир Камолиддин Беҳзод ижоди салмокли ўрин эгаллайди. Зеро Камолиддин Беҳзод ўз даврининг миниатюрачи рассомлари ичida аълоҳида эҳтиромга сазовор ижодкордир. Шарқ уйғониш даврининг етук санъаткори Ҳирод миниатюра мактаби асосчиси, музаххиблар етакчиси бўлган “Иккинчи Моний” деган фаҳрий унорнга сазовор бўлган мусаввирдир. Беҳзод Ҳиротда яшаган кезлари Султон

Хусайн, Навоий Ҳаётлик пайтларида кизғин ижод билан банд бўлди, кўплаб мўътабар кулёзмаларни яратишга раҳномолик қилган. Маълум қисмини нафис расмлар билан зийнатлашда шахсан иштрок етди. Ўз замондошлари – Алишер Навоий, Абдурахмон Жомий, Султон Ҳусайн каби улуғ шахслар портретларини яратди. Шу билан бирга, бир қатор ёшлиарга санъат сирларини ўргатди. Камолиддин Беҳзод етук мусаввир сифатида замондошларини эътиборини қозонди. Бугунги кунда Камолиддин Беҳзод номини янада улуғлаш мақсадида, Беҳзод номидаги мемориал боғ – музейи Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 23- декабрдаги 559-сонли “Буюк мусаввир Камолиддин Беҳзод таваллудининг 545 йилилигини нишонлаш тўғрисида”ги қарорига асосан ташкил этилди.

Музейнинг асосий вазифаси сифатида – Шарқ миниатюра мактаби, Хусусан Камолиддин Беҳзод ва унинг издошлари ижодий меросини тўла ўрганиш ва тарғиб килиш китобод, хаттотлик, миниатура санъатини ва уларни яратиш технологияларини ўрганиш назарда тутилган. Шунинdek миниатюра мактаблари, тасвирий ва амалий санъатнинг муайян илмий муаммоларига бағишиланган Республика ва Халқаро илмий анжуманларини ташкил этиш, санъат асарлари орқали ёш авлод онгига миллий ва умуминсоний қадрятлар, бебаҳо тарихий ва маъданий меросимизга нисбатан хурмат ва ифтиҳор, Ватанга садоқат ва муҳаббат туйғуларини шакиллантиришдан иборат.

Етук мусаввир Камолиддин Беҳзоднинг муносаб издошлари сифатида миниатурани ривожлантириш, нодир санъат наъмуналарини илмий ўрганиш ва ижодий ўзлаштириш ёш мусаввирлар олдидаги муҳим вазифа хисобланади.

TASVIRIY SAN'ATNING TARBIYAVIY AHAMIYATI

A.A.A'zamjonov - Farg'ona San'at kolleji katta
o'qituvchisi.
Qurbanova Mushtariybegim FarDU talabasi.

O'zbekiston Respublikasining istiqlolga erishishi halqimizning tarixiy qadriyatlari, ma'naviy merosi xalq pedagogikasi an'analarini qayta tiklashga va ularni zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida rivojlantirishga katta yo'l ochib berdi. Ayniqsa, asriy an'analarga ega bo'lgan Tasviriy san'at turlariga o'quvchi yoshlarni jalb etish katta tarbiyaviy ahamiyatga egaligi bilan diqqatga sazovordir. Shu jihatdan ham yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishda jamiyatimiz pedagogika fani, xususan san'at pedagogikasining oldiga yangi vazifalar yukladi. Zero boshqa sohalar bilan hamohang tarzda ilm va san'at sohalarida ham tub o'zgarishlar davri kechmoqda. Bu o'zgarishlar yosh avlodda nafaqat nazariy bilimlarni egallash, balki ularni amaliyotda qollay olish ko'nikmalarini shakllantirish va takomillashtirishni ham taqozo etadi.

Tinglovchilarni ijtimoiy-madaniy, ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatga molik bo'lgan bu tadbirni amalga oshirishga ko'p yillar davomida milliy boylik bo'lib kelgan xalqimizning madaniy va maishiy hayotga keng tatbiq etilgan go'zal hunarlaridan biri tasviriy san'atni o'rgatish va u soha bo'yicha bo'lg'usi tasviriy san'at o'qituvchilarini tayyorlash muammosi ham hozirgi kunda juda katta ijtimoiy pedagogik ahamiyatga egadir.

Respublikamizning kelajakda buyuk mamlakatga aylanishi, jaxonning rivojlangan davlatlari qatoriga qo'shilishida xalqimiz madaniyati, ma'rifati, san'ati va manaviyatining roli beqiyosdir. Xalqimiz ma'naviyat va madaniyatini boyitishda tasviriy san'atning ham o'z o'rni bor. Hozirgi davrda har sohada bo'lgani kabi tasviriy san'atda ham katta o'zarishlar bo'lmoqda. Bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchisi so'zsiz, tasviriy san'atning ifoda vositalari haqida chuqur ma'lumotga ega bo'lishi, turli badiiy materiallarning xususiyatlari va ulardan foydalanish yo'llarini mukammal egallashlari kerak.

Tasviriy san'at o'qituvchisining o'zi qalam va bo'yoqlar bilan rangda ifoda etish ko'nikmalariga ega bo'lish bilan birga, bu sohadagi bilimlarini o'quvchilariga ham yetkaza olishi zarur.

Rang orqali natyurmort ishlash tasviriy san'atning ilmiy negizini tashkil etadigan perspektiva, rangshunoslik, kompozisiya, yorug'-soyalarni o'rganish uchun, ayniqsa, keng imkoniyatlar yaratadi.

Tasviriy faoliyat bilan shug'ullanish kishilarga estetik zavq bag'ishlaydi va ularning ruhiy dunyosini boyitadi. Tinglovchilar suratlarda chizilgan tarixiy va zamonaliv voqealarni, personajlarning kechinma va xarakatlarini, shuningdek tabiat go'zalliklarini chuqur idrok etadilar.

Tasviriy san'at juda qadim zamonlarda, mehnat jarayonining taraqqiyoti natijasida paydo bo'ldi. Mehnat jarayonida inson tafakkuri kamol topdi, go'zallik hissi ortdi, voqelikdagi go'zallik, qulaylik va foydalilik tushunchalari kengaydi. Sinfiy jamiyat vujudga kelishi bilan esa ijtimoiy taraqqiyotda katta o'zgarishlar sodir bo'ldi, aqliy mehnat jismoniy mehnatdan ajralib chiqa boshladi. Bu esa fan va san'at rivojida muhim ahamiyat kāsb etdi. Professional san'at va san'atkorlar shu davrda paydo bo'ldi. Tasviriy san'at esa o'ziga xos xususiyatini, sinfiyligini namoyon etib, hukmron sinfning ideologiyasini targ'ib etuvchi kuchli g'oyaviy qurolga aylandi. Lekin shunga qaramay, omma orasidan yetishib chiqqan iste'dodli ijodkorlar mehnatkash xalq ommasining orzu-istikclarini, ularning go'zallik va xudbinlik, oliyanoblik va insonparvarlik haqidagi tushunchalarini ifoda etuvchi asarlar yaratdilar. Xalqning turmushi, xulq va odatlari, yutuq va mag'lubiyatlari ularning asarlarida o'z ifodasini topdi. Har bir davrda mayjud bo'lgan ana shunday san'at hayot go'zalliklarini tasvirlab, odamlarda yuksak xislat va fazilatlarni kamol toptirdi, ularni tenglik, ozodlik, birodarlik, yorqin kelajakka intilishga da'vat etdi.

Haqiqatdan ham insoniyat yaratib qoldirgan madaniy qadriyatlar oddiy boyliklar bo'lib qolmay, balki o'zida inson aql-zakovati, hayot to'g'risidagi fikr-o'ylarini aks ettiruvchi ko'zgu hamdir. Jahon san'ati tarixini o'rgatish, uning taraqqiyot qonunlarini tushunish, nodir yodgorliklar bilan tanishish, o'tmish

odamlarning his-tuyg'u, hayotiy tajribalarini o'rganish g'oyaviy-estetik qarashlarning shakllanishini bilish demakdir. Bu so'zsiz, kishilarda hayotiy tajribalarning boyishiga, hayotga yanada keng va atroflicha yondoshishga yordam beradi.

Tabaiatdag'i narsalarning aniq rangini belgilab ko'rsatadigan tayyor bo'yoqlar mavjud emas. Ammo yetuk rassom ranglarning uzaro ta'siri va ko'rinish holatlarini idrok etib ularning xususiyatlarini hisobga olgan holda har qanday narsani ham aks ettira oladi.. Tasvirda shunday joziba va hayotiy haqiqatga erishish uchun rassomga ranglar nisbatini bilish, ranglar orasida qandaydir bitta rangning turli xil tovlanishini hisobga olib ishlata olishga yordam bergen. Masalan, olov rang qizilni kuchliroq «yal-yal» yonadigan qilib tasvirlash uchun shu rang atrofidagi narsalarning soyasini ko'kimir havo rang, yashil, zangori tuslarda beriladi. Tasvir bilan chizilayotgan narsa, holat o'rtasida to'la o'xshashlik bo'lishi uchun ularning rang nisbatlarida ham o'xshashlik bo'lishi shart.

So'zimiz yakunida haqiqiy avangard yo'nalishda ham yuksak talablarga javob beradigan asarlar yaratayotgan musavvirlarimiz safi kengayib borayotganini ta'kidlamoqchimiz. San'atshunoslarimiz esa Sharq va G'arb an'analari vobasta etilgan ana shunday san'at namunalarini hozir javoblikbilan, chuqur tadqiq etmog'i lozim.

Yosh ijodkorlarda tasviriy san'atda yuzberayotgan o'zgarishlar, yangi yo'nalishlarga hozir javoblik xislatini shakillantirish lozim. Badiiy ta'limgani zamon bilan hamnafas tarzda olib borgan holda, asrlar mobaynida shakllangan an'analarni ham e'tibordan soqit qilmaslik joiz.

Demak, ta'limga innovatsiyalarni joriy etish asnosida tarixiy tajriba va zamonaviy ilg'or g'oyalar uyg'unligiga erishish muhimdir.

NAMANGAN RANGTASVIR SAN'ATI RIVOJIDA YOSH

IJODKORLARNING O'RNI

Raximov Xasanboy Umarjon o'g'li
NamDU 1-bosqich magistranti

1931 yili Namanganda viloyat drama teatri tashkil etiladi va unda Goftman, Zinger, Usta Mo'min (Nikolayev) kabi rassomlar chetdan kelib ishladilar.¹⁹ Shu tariqa Namangan rangtasvir san'atiga asos solinган.

1940 yili Tursunboy Abdullayev birinchi mahalliy rassom сифатида ижод йўлига кириб келган бўлса, undan кейин Mutallib Abbosov ham Teatr va rassomchilik institutini tugatib келади.

XX asrning 1960 –1970 yillariga kelib Namanganda dastgohli rangtasvir san'atiga ижодкор rassomlar Po'latxon Jalilov, Erkin Azizovlar ham qo'shilishdi. 80-yillarda ustoz - rassomlar safiga T.Ashurov, R.Yo'ldoshev, J.Raxmonov, A.Nuriddinov, O.Qozoqov, И. Валихўжаев, X. Усмонов kabi ko`plab umidli yosh rassomlar qo'shilган.

San'atning tengsiz go'zalliklarini o'zida mujassam etuvchi rangtasvir asarları insonning diliga yaqinligi, maftunkorligi, betakrorligi bilan ulug'vordir. Shu bois rassomlarimizning ichki kechinmalari, dunyoqarashi, his –tuyg'ulari mukammal asarlar yaratish ishtiyoqi bilan yashaydi, izlanishda da'vat etadi.

Namangan rangtasvir san'atida yangi uslub yaratib, o'ziga xos original tasviriy vositalar asosida mo'yqalam tebratgan Ibroxim Valixo'jaevning "Do'ppi bozori", "Ayollar", "Suhbat", "Osiyolik ayol", "Ona", "Hovli" singari asarları san'at ixlosmandlarini baxc-munozaraga, muloqotga chorlaändi. Boshqa barcha rassomlar realizm ushubida ishlagan bo'lsalar, Valixo'jayev Наманган рангтасвир санъатида avangardizm vakili сифатида танилди.

Мустақиллик йиллари Hamangan rangtasvir san'ati жадал ривожланди таракий топиб, yurtimizda eng etakchi o'rinnlarни згаллади desak mubolag'a bo'lmasa kerak. Chunki, Namanganda tug'ilib, o'sgan, voyaga etgan undan ortiq rangtasvir san'atining etuk ustalari, Xalq rassomlari O'zbekiston

Badiiy Akademiyasi Markaziy qo`mitasida faoliyat ko`rsatib kelish bilan birligida ijodlarining yuqori cho`qqisiga chiqib, san`at ixlosmandlari o`zlarining бадиий асарлари билан manzur килиб kelmoqdalar.

Уларнинг издошлари сифатида янги аср бошида Камолиддин Бехзод номли Миллий рангтасвир ва Дизайн институтини тамомлаб Наманган рангтасвир санъатига кириб келган Саттаров Фарходжон, Умаров Илхомжон, Назаров Абдувоҳид, Темирова Муқаддас каби ёш рассомлар Наманган дасттоҳли рангтасвир санъатига янгича рухият бағишиламоқдалар. Улар томонидан манзара, портрет, майший, тарихий жанрларида яратилган асарлар кўплаб санъат ихлосмандлари томонидан жуда илик кутиб олинди.

Умаров Илхомжон “Учрашув” (2007), “Анор” (2010), “Лолакизғалдок” (2013), “Заркент табиати” (2014), “Кишлок манзараси” (2017) каби дастгоҳли рангтасвир асрларини анъанавий услубда ишлаш билан биргаликда “Мирзо Улугбек даврида Мовороуннаҳр” мавзусидаги маҳобатли рангтасвир йўналишига оид деворий суръатлари билан ҳам танилди.

Назаров Абдувоҳиднинг “Автопортрет” (2009), “Машраб” (2011), “Онам портрети” (2011) каби асарларида инсон рухияти, ички олами ранглар уйғунлиги асосида очиб берилганлигини гувоҳи бўлишимиз мумкин. “Натюрморт” (2012) асари орқали эса Она диёrimiz саҳовати кўз ўнгимизда намоён бўлади.

Санъат йўлига кириб келган Наманганлик рангтасвиричи қизларимиздан бири Темирова Муқаддас эса талабалик йиллариданоқ ўз иқтидорини синаб кўрган ёш ижодкорлардан саналади. Уни “Попнинг попук қизлари” (2010), “Янги чиққан ой” (2010), София портрети” (2016), “Миллий нонлар” (2016) каби миллийликка йўғрилган асарларида нур ва соя, динамик ва статик ҳолатларнинг ўзаро қарама-қаршилиги ёрқин ранглар уйғунлиги асосида ўз ечимини топган. “Она шахрим Наманган” (2017) мавзусидаги маҳобатли асари эса витраж услубида ишланган бўлиб, унда Наманганнинг гўзал табиати, ўзига хос анъанавий миллий урф-

одатлар, одамларнинг байрамона кайфият ўзига хос тарзда талқин килинган.

Яна бир умидли ёш рассом Саттаров Фарходжон эса асосан манзара жанрида, анъанавий раелизм услубида ижод қиласи. Табиатни реал ҳолатини, уни бор гўзаллигини акс эттишга харакат қиласи. Ўзбекистон Халк рассомлари Абдулҳак Абдуллаев, Ўрол Тансикбоев сингари реалист рассомларнинг ижодидан илҳомланиб, уларни изидан бориш мақсадида шу йўналишни танлаган.

Тасвирий санъатда рангларни ўргатадиган “энг катта устоз – бу табиатдир”, деб хисоблайди ёш ижодкор. Шунинг учун ҳам Она табиат билан доимо бирга бўлиб, уни рангларини кашф қилиш мақсадида Ўзбекистонни тоғли худудларида мунтазам равишда ижод қиласи, изланади. Уни ижодининг кўп қисмини табиат манзараси ва этюдлар ташкил қиласи. Ҳар йили янги-янги манзаралари билан кўргазмаларда фаол иштирок этиб келади.

Фарходжонни 2016 йилда яратган “Тоғ манзараси”, “Чодак”, “Этюд”, “Кўприк” каби асарлари буни далили хисобланади. “Кўприк” асарининг композицион ечими ҳам ўзига хос бўлиб, унда рассом тоғ ён бағридаги сой ичиди туриб ёғочдан ишланган эски кўприкни остидан кўринишини акс эттирган. Тагидан зилол сув окиб турган кўприк сойни икки ён кирғоқларини боғлаб турибди. У тоғ бағридан туртиб чиқсан катта харсанг тошлар устига курилган. Кўприк анча эскирганлиги боис қўшимча тиргаклар кўйилган, айрим ёғочлари эса синиб кетган. Кўприк қанчалик эски бўлмасин, уни улуғворлиги остидан турган икки аёл киши қоматидан кўзга яққол ташланади. Уларнинг бири сойга ўйчан ҳолда тикилиб ўтирган бўлса, икинчиси эса уни ортида тик ҳолатда турибди. Уларнинг бу ҳолати тамошабинга “бу кўприк устидан не-не инсонлар, остидан эса қанчадан-қанча сувлар окиб ўтмаган дейсиз”- деяётгандек туюлади. Тепаликдаги кузнинг зафарон рангига бурканган дарахтзорларнинг акси сойга ҳам тушшиб турибди. Ундан тепарокда эса факаттина айвони, гумбази ва

минорасининг устки кисмигина қўриниб турган бино тасвири ҳам тамошабин диккатини ўзига тортади. Орқа фонда кичкина бўлса ҳам осмон қўриниб турибди. Қуёшли кун бўлганлиги учун осмон очик рангда ишланган, бундан эса тоғнинг мусаффо, тоза ҳавосини хис килиш мумкин.

Буларни барчасига боқиб турган киши табиат қанчалар гўзаллигини қалбан ҳис қилади. Рассом тоғ ён бағридаги эски қўприк орқали она табиат гўзаллигини, уни ўтмишини тасвирлаш билан келажак авлодга бу табиатни шундайлигича колдириш кераклигини таъкидлаётгандек туюлади.

Саттаров Фарходжон нафакат манзара жанрида, балки портрет, миший жанрлардаги ижоди билан ҳам Намангандан рангтасвир санъатига ўзининг муносиб ҳиссасини қўшиб келмоқда. Жумладан, уни 2016 йил 9-май “Хотира ва кадрлаш куни” муносабати билан ташкил этилган қўргазмага қўйган “Муҳаммад Юсуф” портрети ўзига хослиги билан ажralиб туради. Асада шоир Муҳаммад Юсуф бошини бироз пастга этган тарзда, ўйчан ҳолатда, кўк пальтосининг чўнтағига қўлини солган қўринишда тасвирланган. Асар умумий колорити оч кўк ва сарик рангларда ишланган бўлиб, шоир тимсоли сифатида фойдаланилган қипқизил лолакизғалдоклар аста олдинги планга чиқиб келаётгандек қилиб тасвирланган. Асадага караб туриб бехосдан шоирнинг Шавкат Раҳмон хотирасига бағишлиб ёзган “Лолакизғалдок” шеъри кулоғингиз остида янгарагандек туюлади...

Мендан нима қолар:

Икки мисра шеър..

Икки сандик китоб,

Бир уюм тупрок.

Одамлар ортимдан

Нима деса дер, Мен сени ўйлайман

Ўзимдан қўпроқ –

Лола, лоажоним,

Лолакизғалдок!

Мухаммад Юсуфнинг ушбу шеъри шерият ихлосмандалари орасида жуда хам машхурлигини инобатга олган ёш рассом шоир ва лолақизғалдоқни бир яхлитлиқда, уйғунликда хис килади ва тасвирлайди. Қанча шоирлар яшаб ўтди ва яна қанчаси яшайди... Бундан кейин шеъриятда лолақизғалдок деганда ҳаммани күз ўнгиди Мухаммад Юсуф гавдаланади!

TASVIRIY SAN'AT VA CHIZMACHILIK FANI VOSITASIDA O'QUVCHILARDA DIZAYNGA OID BILIMLARNI SHAKLLANTRISH

Yo'lidashev Baxtiyor Bazarbayevich
NamDU 1-bosqich magistranti

Annotasiya. Maqolada tasviriy san'at va chizmachilik fani vositasida o'quvchilarda dizaynga oid bilimlarni shakllantrish jarayonini uzviyligini va uzlusizligini ta'minlashga oid metodik materiallar berilgan bo'lib, tasviriy san'at va chizmachilik darslarida ulardan foydalanishga oid metodik tavsiyalaraning grafik misollar orqali bayon etilgan.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at, chizmachilik, dizayin, shakl, konstruksiya, yorug'-soya, tatbiq etish, uzlusizlik, samaradorlik, grafik savodxonlik.

Zamonaviy ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda jamiyat hayotining texnologik, axborot va kommunikativ o'zgarishlarining jadallahib borishida ta'lrim mazmunini modernizasiyalash zarurati kelib chiqadi. Yoshlarning intellektual va emotsiyal rivojlanishi, uning qadriyatlarga yo'nalishini shakllantirish, ijtimoiy, axloqiy va estetik ideallari, ijodiy faoliyat va kasbni tanlab olishlari tajribasiga bog'liq.

Dunyo ta'lim maydonida ta'lim shakllariga xos bo'lgan tadqiqotlarni faollashtirish bolaning ijodiy potensialini ochib berishga yo'naltirilgan. Buning uchun ko'pincha o'quv jarayoniga o'zida material va ma'naviy madaniyatni mujassamlashtirgan fanlar qo'shiladi. Shaxsning atrof muhitga bo'lgan munosabatlarida mujassamlashgan jamiyat faoliyati va ongining turli shakllari

kabi izlanishlarning yechimi dizaynerlik faoliyati bo'lishi mumkin. Dizaynda estetikkilikning obyektiv haqiqatga nisbatan bo'lgan munosabatlari aniqlanadi.

Ma'lumki, dizaynning nazariy asosi – texnik estetika. Ushbu tushunchada ham aqliy ham hissiylik asos topgan. Bu esa o'z navbatida bolaning bilish faoliyatining asosi bo'lib keladi. Shu bilan birgalikda dizaynda ijodiy izlanishning – funksiyadan shaklga va shakldan funksiyaga bo'lgan ikki yo'naliishi bir-biriga musassamlashgan. Dizayn faoliyatining metodi – badiiy tuzulishdir va u fan muhitini umumiyl tuzish jarayonining tarkibiy qismi bo'lib keladi, uning yuqori estetik bahosi va ratsionalligi undan foydalanishni qulaylashirishni o'ziga maqsad qilib qo'yadi. Dizayn faoliyatining metodi bo'lib badiiy tuzulish (yoki tuzish) xizmat qiladi va u predmetlarni tuzishning umumiyl jarayonida tarkibiy qism sifatida ishtirok etadi, uning estetik va ratsional qard-qimmati bo'lsa, insonda hayotga bo'lgan faol ijodiy munosabatlaini shakllantirishda undan foydalanishning qulay bo'lishini o'ziga maqsad etib qo'yadi.

Dizaynerlik faoliyatida o'quvchilar tahlil, axborotni qaytadan o'rganish orqali o'z ijodiy ko'nikmalarini rivojlantirishlari mumkin. U yoki u holatlarda muammoli xolatga duch kelishsa, o'quvchilar bu holatdan aqliy izlanishlar orqali chiqishni o'ylaydi va bu o'z navbatida tafakkurning harakatchanligi va qayishqoqligini shakllantiradi.

«Dizayn» kursining integrativligi. Dizaynerlik faoliyatining frontalligi va differensiyasi ta'lim jarayonida bilimning to'liq ko'rinishini hosil qiladi, o'rta maktablarda o'quv jarayonining ruhiy mohiyatini kuchaytiradi, ijodiy potensialni faollashtiradi, ta'lim motivasiyasini o'zgartiradi, mustaqil ta'lim va o'z-o'zini mukammallashtirishga chaqiradi, o'quvchilarning ijodiy ko'nikmalarini rivojlantiradi. Yuqorida aytib o'tilganlar shaxsning individual sifatlari va aqliy potensialini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Hozirgi paytda dizayn fanini maktabda o'rganish yangilik hisoblanadi va unga o'quv jarayonida asosiy e'tibor qaratiladi. Badiiy tuzulishning kerakli asosi bo'lib chizmachilik xizmat qiladi. Vatanimiz va chet olimlarining ilmiy tadqiqotlarida hamda

maxsus va pedagogik adabiyotlarda aytılıshicha dizaynerlik faoliyati imkoniyatlari maktab ta'limida kam foydalaniładi. Qator subyektv va obyektiv sabablarga ko'ra yo dizaynning alohida yo'nalishlari (masalan, tasviriy san'at va cizmachilik darslarida grafik dizayn elementlari) yoki kam muddatli o'quv kurslari dizaynning asoslari bilan tanishtiradi, lekin badiiy tuzulishning barcha imkoniyatlarini o'zida mujassam etmaydi.

Vatanimiz va chet el olimlarining tadqiqotlariga ko'ra, dizaynning amaliy uslublarini qo'llaganda o'quvchilarning ijodiy ko'nikmalari 75 va undan ortiq foizni ko'rsatdi. Shuni aytib o'tish joizki, dizaynni o'rganishning asosiy tizimi mavjud emas. Bundan tashqari, hamma maktablarda ham tasviriy san'at va chizmachilik darslari o'tilmaydi. Ushbu qatorga badiiy-estetik bilimlarni chuqur o'rganuvchi maxsus maktablarni ham kirgizish mumkin. Hozirgi kungacha dizaynerlik faoliyatining ta'lim jarayonidagi mazmun masalalari, metodikasi va chegaralari aniqlanmagan. Yu.F.Katxanovaning boshlang'ich sinflar uchun o'quv qo'llanmasidan tashqari umuman o'quv qo'llanmalari, darsliklar (professional dizaynerlikka qaratilgan maxsus kitoblardan tashqari), dizaynning yo'nalishlari emas, balki dizayn kursini o'zida mujassam etgan o'quv dasturlari yo'q. Shu bilan birgalikda xorijdagi mamlakatlari maktabida o'tkazilgan tajribalar tahliliga ko'ra, turli yoshdagilarning o'quvchilar badiiy-estetik faoliyatda yuqori natijalarga erishishmoqda. Mana shu sabali, makatabda dizaynni o'rganilishiga qaratilgan tadqiqotlarimiz chegaralari kengayishini, nazariy va amaliy masalalarni tartibga solish haqida garpilsak, maqsadga muvofiq bo'ladi. Asosan, bu taqdiqot muammosi va badiiy-estetik yo'nashlari chuqurlashtirilgan maktablarda «dizayn» kursining qanday mazmunda bo'lishini, hamda tasviriy san'at va chizmachilik asosida ta'limni to'g'ri tanlashni aniqlab beradi.

Tasviriy san'at va chizmachilik asosidagi dizayn ta'limi samarador bo'ladi, chunki ushbu uslubiy tizim quyidagi ahamiyatga ega:

- o'quvchilar ijodiy faoliyatiga qaratilgan, bilim-ijodiy faoliyatga asoslangan intellektual va amaliy faoliyatni ta'lim jarayonida birlashtirish;
- gumanizasiya metodologik prinsipiiga asoslantirish;

-o‘quv materialini va vazifalar tizimini ketma-ketlikda, poydevor qurish prinsipi asosida mazmunni tuzish.

Avvallo dizaynga oid bilimlarni o‘qitish jarayonida tasviriy san’at va chizmachilik dars mashg‘ulotlarida fanlararo aloqalari orqali anqlab, o‘quvchilarga didaktik materiallarini ishlab chiqishdan lozim. Bunda ikkala fanlarning dasturlarini o‘quv rejasi, parametr va guruuhlar asosida analiz qilish va ishlab chiqish hamda fanlarni (turli) o‘qitishda aniq uzviylikni ta’minlash va har bir fanning dizayninga oid bilimlarni o‘quvchilarning qay darajada egallagan o‘rnini belgilash.

-ta’lim jarayonida fanlararo aloqalarni qo‘llashda birinchi guruh fanlari ikkinchi guruhga, ikkinchi guruh esa uchinchi guruhga ishlashi kerak.

- har bir fanning xususiy metodikasini pedagogika, psixologiya, ijtimoiy va didaktikasi bilan bog‘lash;

- har bir fanning ish dasturini «Fanlararo aloqa» bo‘limida rasmiylashtirish, har bir mavzuda darslik nomi, muallifning ismi-sharifi, axborot mazmuni darslikning qaysi betda ekanligi, aniq ko‘rsatish;

Tasviriy san’at va chizmachilik fanlarini integratsiyalashtirish. har bir o‘quvchining qiziqishi va o‘qituvchini o‘rganish hamda muxokama qilishning qisqa muddatli rejalashtirishini ishlab chiqish;

Tasviriy san’at va chizmachilik fanlarini dizaynga oid bilimlarni rejalashtirishda hisobga olinadigan faktorlar.

1. Bolalarning dizaynga oid bilimlarnirojlanish darajasi – bolalarning yoshi, madaniy rivojlanish darajasi va guruh tarkibi;
2. Guruh tavsifi (sinf), guruhning qiziqishini hisobga olish;
3. Bolalarning yoshi va dizaynga qiziqishining;
4. Bolalarning individual maqsadlari rivojlanishini hisobga olish: o‘qitishning maqsadi, o‘qitish metodlarining pedagogik strategiyasi, qo‘yilgan maqsadlariga erishishda. Strategiya negizida bolaning dizaynga qiziqishlari, uning kuchli tomonlari, bilim olish uslubi va shaxsiy sifatlari yotadi;
5. o‘quvchilarning individual siljishini kuzatish va rasmiylashtirish;

o'quvchining hafta, oy, yil va h.k. davomida siljishi haqida papka; guruhdagi har bir o'quvchining oldiga qo'ygan maqsadi va unga erishish usuli ko'rsatilgan sinfdagi barcha o'quvchilar ro'yxati.

Tabiiy – ilmiy ma'lumotga integratsion yondashish:

- o'quvchilarning borliqni yaxlit holda qabul qilishining shakllanishini hamda dizaynga oid bilimlarni aniqlash;
- o'quvchilarning butun olamni yaxlitligini va o'zaro chambarchas bog'liqligini idrok etish orqaliy dizaynga oid bilimlarni shakllantirish;
- ilmiy ma'lumotlarga ega bo'lish, zamonaviy bilimlarni egallash;
- ergashtiruvchi g'oyalarni ochish;
- birlik, tabiatning yaxlitligi va izchilligi;
- o'zaro manfaatdor g'oyalar «tasviriy san'at va chizmachilik» tasviriy san'atda dizaynga oid bilimlarni chizmachilikdan dizaynga oid qoyidalardan foydalanishda ilmiy asoslanganlikning muhimligi.

Qo'yilgan topshiriqlar asosida, quyidagi referat mavzularini ishlab chiqish:

1. Bilim olish, o'qitish, tarbiyalash, shakllantirish integratsiyasi.
2. Ta'lif nazariyasi va qonuniyatlar, umumilmiy tushunchalarning asoslari.
3. Uslub va priyomlar jarayonining integratsiyasi va bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish.
4. Vaqt qisqartirilgan o'qitish bilimlarining hajmini kengaytirish maqsadidagi bilim, ko'nikma va malakalar integratsiyasi.

Tasviriy san'at va chizmachilik ta'lifi tarixi va nazariyasi, ta'lif amaliyotining tahlilidan ayonki, ta'limning bu sohasida ko'rgazmalilik, fanlararo aloqadorlik, uzviylik va uzuksizlik prinsiplari ustuvor tarzda qo'llaniladi. Chunki o'quvchilarda tasviriy san'at va chizmachilik fanlari orqali dizaynga oid bilimlarni shakllantirishda, demakki, badiiy ta'lif sifati va samaradorligini oshirishda bu prinsiplar alohida ahamiyat kasb etadi.

Ma'lumki, tasviriy san'at asarlarini yaratish qonuniyati ikki o'lchovli tasvir sathida amalga oshiriladi. Biroq o'quvchilarda dizayin savodxonlikni

shakllantirishda chizmachilik qonuniyatlaridan foydalanishga o'rgatish talab etiladi. Uzluksiz ta'limning barcha turlarida ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim didaktik talablar va sharoitlar mavjud. Shunday shartlarga asoslangan talablar bilan ta'minlanadigan integratsion yondashuvlar ta'limning barcha sohalarda ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Har qanday o'quv fanidan ta'lim sifati va samaradorligini oshirishning muhim pedagogik shartlari mavjud. Shunday shartlar sirasida, shubhasiz, ta'limning didaktik prinsiplari e'tirof etiladi. Ta'limiy jarayonning kontekstidan, muayyan bosqichdagi ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlardan, shuningdek, o'quv fanlarining xususiyatlari kelib chiqqan holda u yoki bu didaktik prinsiplar qo'llanadi.

Adabiyotlar.

- 1.Ratter M. Pomosh trudnem detyam. – M 1987.
- 2.Vinogradov V.M. Metodika fakultativnex zanyatiy po chercheniyu. M., «Prosveshenie», 1999.
- 3.AbdurasilovS., Nurtaev O'.va boshqalar. Tasviriy san'at. 5-sinf. T., «O'zbekiston», 2015.
- 4.Raxmonov I. Chimachilik. 8-sinf. T., «O'zbekiston», 2015.

MAHOBATLI RANGTASVIR NAMANGAN VILOYATI TIMSOLIDA

Temirova Muqaddas Ibragimjon qizi
NamDU 1-bosqich magistranti

Tasviriy san'at insoniyat hayotining barcha tomonlarini qamrab olgan keng voqelikka aylangan. San'atning ko'pgina turlari – arxitekturadan tortib, to madaniy – mayishiy, uy-ro'zg'or buyumlariga kirib bordi va inson yashash muhitining barcha tomonlarini shakllantirishda tobora ko'proq ahamiyat kasb etmoqda.

XXI asrga kelib bu jarayon yanada kuchaymoqda. Biz shunday jamiyatda yashamoqdamizki, insonni o'rab turgan yashash muhitining barcha elementlarini

estetik sifatlariga funksional qo'yiladigan sifatlar bilan barobar darajada talablar qo'yilmoqda. Ilmiy- texnik taraqqiyot natijasida yangidan - yangi buyumlar, jismlar ixtiro qilinib, insonlar foydalananadigan buyumlar soni tobora ortib bormoqda. Shu tufayli ularning estetik sifati - dizayn muhim ahamiyat kasb etmoqda. Prezidentimizning qarorlari bilan 2018-yil "Faol tadbirkorlik, Inavatsion g'oyalar va texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash" yili deb belgilanishi har bir sohada hususan Tasviriy san'atda ham yangicha qarash va yangi tehnologiyalarni yaratish uchun zamin bo'ldi

Bugungi kunga kelib Respublikamizda barcha sohalarda kuchliy rivojlanishlar olib borilmoqda. O'zbekiston tasviriy san'atida o'ziga xos o'rinnegallovchi Mahobatli rangtasvir yo'nalishi murakkabligi va hajmdorligi bilan kishilarni hayajonga soladi. Dastgohli rang tasvir yo'nalishiga qaraganda juda katta hajmda ishlanishi va texnikasining murakkabligi, binoning arxitekturasi va binoning qanday vazifa bajarishiga qarab yaratiladgan asar o'zaro uyg'unligi alohida e'tiborga olingan holda yaratiladi. Mahobatli rang tasvir asar na'munalarini biz, O'zbekistondagi barcha viloyat va shaharnig muhtasham binolarinig interyeri va fasadida uchratishimz mumkin. Bunday asarlar bir necha avlodga hizmat qilishi va kop yillar binova uning atrofni bezab insonlarga hush kayfiyat va madaniy estetik ruh berishi bilan qadrli va ahamiyatli. Mahobatli rang tasvir yo'nalishida yaratligan asarlar kopgina holatlarda "mazaika", "rospis" va sgrafitto usulida yaratilgan.

Namangdandagi ko'pgina asarlar xalqimizning mehnatkashligi va ularning ezgu orzu istaklarini tasviri namoyon bo'lib, shaxrimizning ko'rkiga ko'rk qoshadi. Namangan bugungi kunda yanada chiroyli shaharga aylanmoqda, shaharni go'zalligi va Namanganlik aholining mehnatkashligi, samimiy chehralari barcha millat va ellatlar ham istiqomat qilishi, san'ati va madaniyatining uzoq o'tmishga borib yetishi ham biz kabi yoshlar uchun faxr tug'usini bera oladi. Namanganning go'zal tabiatni va o'ziga xos relyefi tasviriy san'atning shu jumladan mahobatli rang tasvir yo'nalishida o'z jilosini topishi va ushbu asar binoning ko'rkiga ko'rk qoshib uning tasviriy san'at sohasida

ajralmas iz bo'lib Namanganda mahobatli rang tasvir yo'nlishi uchun yanada yangi yo'l va izlanishlar eshigi ochilb, O'zbekistonning Tasviriylari san'atining gullab yashnashi yoldida bir omilsifatida hizmat qiladi.

Tarihga nazar solsak: tasviriylari san'atda Mahobatli rangtasvirni tutgan o'rni o'ziga hos bo'lib, qadim – qadimdan odamlar devor va qoya toshlarga o'yib solingan devoriy suratlarda ilk mahobatli rangtasvir na'munalarini ko'rishimiz mumkin. Dunyo bo'ylab balki bizning o'lkamizning qadimiy joylarida, manzilgohlarda devoriy su'ratlar topilishi yurtimizda oldin yashab o'tgan insonlarda ham estetik did va san'atga qiziqishning yuqori ekanligini namoyon qiladi. Ilk suratlarda ov manzarasi, hayvonlarning aksi ko'proq tasvirlangan, bora bora bu tasvirlar inson va diniy suratlardan tushirilgan kopmazitsiyalar o'rni egallay boshladi. Bunday mahobatli rangtasvir Kushon davlatchiligidagi keng rivoj topib bordi, rasmlar mavzusi bevosita binolar funksiyasiga qarab belgilangan, jumladan ibodatxona va monastirlar devoriy suratlarda diniy mavzu yetakchilik qilgani holda qasr va saroylar devorlarida dunyoviy voqealar tasviri ishlangan. Albatta bu rasmlar bizga parcha, bo'laklarda, shuningdek qadimgi yozma manbalari saqlanib qolgan. Lekin shularning o'zi shu davr mahobatli rangtasvir san'ati haqida fikr yuritishga asos beradi. Bu davrdan so'ng ilk feodalizmning shakllanishgan vaqtida ham mahobatli rangtasvirning o'rni oshib bordi.

O'rta Osiyoda muhim madaniy markazi bo'lgan Afrosiyab(hozirgi Samarqand), Varaxsha (Buhoro vil.), Bolaliktepa (Surxandaryo vil.) devoriy suratlari jahon mahobatli-bezakli rangtasvir san'atining nodir durdonasi hisoblanadi. Bu suratlari o'zining yuksak mahorat bilan ishlanganligi, real hayotni badiiy obrazlarda ifodali aks ettirishu bilan belgilanadi. Buhoro voxasidan topilgan Varaxsha xukmdori saroyi qoldiqlari va devoriy suratlari taxminan VII – VIII asrlarda ishlangan.Varaxsha devoriy suratlari ichida ov manzarasi yaxshi saqlangan. Bu suratda fil ustida ketayotgan odamlarga sherning hujumi tasvirlangan bo'lib, bu kompozitsiya o'zining dinamikasi va ajoyib rang gammasi bilan ijodkorning yuksak mahorat egasi ekanligini

isbotlaydi. Rassom ishlagan har bir obrazning tugal shaklga ega bo'lishiga, har bir detalni ham iloji boricha aniq va tugal darajda ko'rsatishga intilgan. Xususan, naqshlarning o'ziga xos ma'nolari bo'lgan. Masalan, gulsafsar osoyishtalik va umr uzoqlik timsoli, to'lqinsimon gul poyasi – boylik va farovonlik timsoli, novda va yaproqlar esa to'kinchilik hamda tabiatning bahor chog'ida uyg'onishini bildirgan. Bezakli naqshu nigohlar musavvirlarning ona tabiatga chuqur muhabbatlarini ifoda etib, ularning jo'shqin hayot bilan doim hamnafas ekanliklarini bildirgan.

Turli asr va davrlarda mahobatli bezak san'ati o'zinig bajarilishi va mavzusi bo'yicha o'zgarib shakllanishda davom etgan. O'zbekistonda monumental dekorativ tasvirining ko'plab usta musavvirlari mayjud, ayniqsa bu san'atni rivojlanishida biz birinchi o'rinda Chingiz Ahmarovni aytmay o'tmaymiz. Ushbu ijodkor Sharqa miniaturasuning eng yaxshi namunalaridan hamda O'rta Osiyo xalqlarining badiiy merosidan ilhomlanib, qator ajoyib asarlar yaratganlar. Bu asarlariga namuna sifatida biz – Samarqanddag'i "Ulug'bek" muzeyida, Alisher Navoiy nomidagi opera va balet teatrida, Sharqshunoslik institutida, Toshkentdagi Navoiy nomidagi metro stansiyasida, Buxorodagi madaniyat saroyidagi ishlarini keltirib o'tsak bo'ladi.

Musavvирning suratlarida psixologik ma'no, ichki jo'shqinlik, joziba vaa ruhiy nafosat juda mohirlik bilan aks ettirilgan. Odam qiyofalarinig havoda muallaq aks etishi, chiziqlarnig dutor toridek musiqiyligi, bo'yoqlarning shaffof, tiniqligi musavvирning o'ziga xosligini namoyon etadi. Chingiz Ahmarov o'z asarlarida o'zbek xalqining asriy estetik orzu – umidlarini badiiy ifodalaydi va qadimgi zamon san'ati an'analariga hozirgi zamon ko'zi bilan boqib zamon bilan uygunlikda shiddatkorlik va qat'iyat g'oyalarini singdirishga harakat qilgan.

60 – 70 yillarda O'zbekistonda bir guruh yosh monumentalchi rassomlar keksa naqqoshlar bilan hamkorlik qildilar. Bular ichida B. Jalolov, A va V.Gan, Yu.Chernishev, S.Rohmonov, E.Nazarov, F.Sulaymonov, R.Hudayberganov, A.Aliqulovlar bor. Ular o'z ijodlarida tabiat go'zaliklarini, dolzarb mehnatni,

tarannum etadilar, o'zlarining ona – Vatanga muhabbatlarini namoyon qilib, insontuyg'usini kamol toptirishga samarali ta'sir ko'rsatadilar. Toshkentdag'i o'quvchilar Saroyi, Urganchdag'i teatr, Chimyondagi dam olish uyi, Ozbekiston Davlat tarih muzeyi, Konservatoriya, Senat saroyi va boshqa joylardagi mahobatli rangtasvir bezaklar o'zlarining orginaligi bilan diqqatni jalg etadi.

Behisob va rang – barang devoriy asarlarda, rassomlar hayol va tug'ular olamining birlikdagi uyg'unligi naqadar go'zal ekanligi barchani cheksiz hayajonga soladi. O'zbek xalqi necha ming yillar davomida mahobatli – bezakli va amaliy san'atning ajoyib va takrorlanmas asarlar yaratishgan va butun insoniyat uchun o'chmas ulkan meros yaratishgan, hozirgi kunda ham o'zbek xalqining sermaxsul ijodkorlari tomonidan yaratilayotgan turli san'at asarlari hozirgi kun va bizdan keying zamon yoshlari va san'atsevar insonlarning ko'nglidan joy olishi turgan gap, desak mubolag'a bo'lmaydi. Ko'p yillik tajribalar, olmos iste'dod va sehr – jodusi bilan qalbimizga ilhom bag'ishlab, ma'naviy dunyoyimizni yanada boyitib, madaniy – ma'naviy merosimizning ajralmas qismiga aylansa ne ajab.

Kundan kunga Namanganimizda turli zamonaviy ishootlar barpo etilib, ularning tashqi va ichki ko'rinishi ham zamon bilan hamnafaslikda o'zgarib bormoqda, buning natijasi o'laroq aholining estetik dunyoqarashi yanada boyib, tanlash va talablar doirasi yanada mukammalashib borgani uchun ijodkor rassomlar ularning extiyojidan kelib chiqan holda maishiy, tarihiy, manzara, portret janrlarida turli yangiliklar bilan boyitilgan san'at asarlarini binoning ichki interyeriga moslab tasvirlashmoqda, mahobatli rangtasvirchi rassom ijodkorlar esa ham interyer bilan balki bino ekstteryeri bilan hamnafas holda, binoning bajaruvchi funksiyasiga qarab kompozitsyon yechim va rang tanlaydilar.

Hozirgi kunda biz mahobatli rangtasvir ishlarini biz bugun viloyat va tumanlarimizning turli muhtasham binolarining ko'rkinii bezab turganini barchamiz ko'ramiz. Bularga misol tariqasida R.Yoldashev, X.Yoldashevning asarlarini misol qilsak bo'ladi,o'tkan davr ishlangan Burmakinning asarlarini

korishimiz mumkin. Mahobatli rangtasvir tasviriy san'atning bir turi biroq unig ishlanilishi, tehnikasi jihatdan ancha farqlidur. Mahobarli rang tasvirming *mozaika*, *devoriy rasm(ropis)*, *sgraffito*, va *vitraj*, devoriy rasmlarning turli plastic va zamonaviy uslublari bilan ajralib turadi. Bunday tasviriy san'at asarları bugun yurtimizda qo'llanilamay qo'yilgani anchayin sezilarli holatga kelib qolgan. Bunday loqaydlik davom ettadigan bo'lsa Tasviriy san'atning o'ziga xos yo'nalishi bo'lган Mahobatli rang tasvir faqat tarhdagina qo'llanilib keyinchalik muomiladan chiqib ketgan san'at turi sifatida e'tirof etiladi. Buning oldni olish uchun ijodkor rassomlar ijodiy texnikani va kompozotsion yondashuvni o'zgartirish talab etiladi.

Viloyatimizda Mahobatli rangtasvirning vitraj texnikasi hali qo'llanilmagan bo'lib, ushbu zamonaviy vitraj texnikasini innovatsion g'oya asosida qo'llash muhim voqeа sifatida etirof etilgan bo'lar edi. Namangan viloyatimiz ranglarga va go'zallikka boy va bu albatta vitraj texnikasi orqali yanada betakror san'at asari sifatida namoyon bo'lar edi.

TASVIRIY SAN'ATNI O'QITISHDA PREDMETLARARO BOG'LANISH

Haydarova Marg'uba Hasanboevna
NamDU 4-bosqich talabasi

Fanni haqiqatdan o'r ganmoq uchun, uning hamma aloqalarini va vositalarini birga o'r ganmoq, tekshirmoq kerak.
Y.O.Komenskiy.

Tasviriy san'at insonni mehnatga, aql-idrokka, tafakkur qilishga, ijod qilishga, go'zallikka intilishga o'rgatib, unda chiroysi, go'zal ma'naviy dunyoqarashini yaratib keldi. Bugungi kunda tasviriy san'at insonlar va uning jamiyat uchun yuksak aql – idrok, chuqur bilim va tafakkur, go'zal turmushva e'tiqod yaratishini hamma yaxshi biladi. Shuningdek, kuzatishlar ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatmoqdaki, tasviriy san'at yosharga faqat ilm-tafakkur, go'zal estetik tuyg'ular beribgina qolmay ularga kuzatish, ko'rish, idrok qilish

va tafakkur-tasavurlarni rivojlantiradigan bosh va asosiy vosita ekanligi isbotlanmoqda.

Fan, texnika, madaniyat va ma'naviyat shiddatli rivojlanish davriga kirib bormoqda, bu yosh avlodni tarbiyalaydigan tarbiya va ta'lif muassasalari va xalq maorifi xodimlari oldiga ulkan vazifalar qo'yemoqda. Bu vazifalar ayniqsa, maktab faoliyatini takomillashtirish, unda bo'lajak mamlakatimiz yosh avlodga zamon talabi darajasida bilim va malakalar berish jarayonida amalga oshiriladi.

Maktab faoliyatini takomillashtirish ya unda beriladigan bilim va malakalar samaradorligini oshirishning asosiy vositasi va sharti o'quv fanlarini o'rganishda predmetlararo va fanlararo bog'lanish sistemasidan foydalanishdir. Chunki maktab faoliyatida predmetlararo bog'lanish:

1) har bir mashg'ulotning maqsadi va vazifasini to'g'ri belgilash imkoniyatini beradi;

2) har bir mashg'ulotni zaruriy ko'rgazma va didaktik materiallar bilan ta'minlaydi;

3) o'quvchilarni fanga, mashg'ulotga bo'lgan qiziqishlarini oshiradi, darsga bo'lgan emotsional holatini va mashg'ulot jarayonida ixtiyoriy barqaror diqqatini ta'minlaydi;

4) rasm chiziladigan natura, obyekt va kompozitsiya elementlarini ilmiy asosda o'rganishni, kuzatishni, kuzatilgan narsa va voqealarni obyektiv, haqqoniy idrok etishga imkon beradi;

5) natura va obyektlarni kuzatish asosida xarakterli va asosiy belgilarni ajratib olishga o'rgatadi;

6) o'quvchilarni tashabbuskorlikka, mustaqillikka, ijodkorlikka o'rgatadi, materialistik dunyoqarash va e'tiqodlarni takomillashtiradi;

7) o'quvchilarning bilimlarini sistemalashtiradi, asosli va har tomonlama, izchil, ilmiy bilim va malakaga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Bu haqda aytilgan ilmiy fikrlar o'qitish ishlarida hozirgacha o'qituvchilar uchun asosiy dasturi amal bo'lib qolmoqda.

Predmetlararo bog'lanishni barcha pedagoglarni e'tirof et-gan holda unga yuqori baho berib keladilar. Darhaqiqat, maktab o'quv fanlarini o'rganishda predmetlararo bog'lanish bugungi kunda ham eng samarali didaktik prinsip bo'lib hisoblanadi.

Predmetlararo bog'lanish — ikki holatda namoyon bo'ladi:

- 1. Nazariy jihatdan bog'lanish — bu tabiatda, jamiyatda, umuman moddiy olamda bo'lgan, bo'layotgan va bo'ladijan voqealari o'quv predmeti mazmunida ifoda eta oladigan didaktik holatdir.

Masalan, tasviriy san'at darsida K.P.Bryulovning „Pompey-ning so'nggi kuni" san'at asarini o'rganishda, „Qadimgi dunyo tarixi" kursidagi „Qadimgi Rim madaniyati" mavzusi va geografiya fanidagi „Vulqonlar" mavzusi materiallaridan foydalanib, yuqo-ridagi san'at asaridagi sujet hamda voqealar haqida ilmiy ma'lumotlar beriladi va asar tahlil qilinadi.

2. Predmetlararo bog'lanishning metodik yo'nalishi o'qituvchi bilan o'quvchi o'rtaida individual va umumi savol-javob, uy vazifalarni tekshirish jarayonida amalga oshiriladi.

Masalan, o'qituvchi savol beradi:

- Kub qanday shakl?

O'quvchi matematika fanidan va tasviriy san'at darslarida olgan bilimlari va malakalar asosida javob beradi:

-Kub - 6 tomonli, 12 qirrali, 24 burchakli bo'lib, barcha tomonlari, qirralari, burchaklari bir-biriga teng geometrik jism - deb javob beradi. Fan o'qituvchisi o'z faoliyatida predmetlararo bog'lanish prinsipidan foydalanishi uchun o'z fani bilan bog'lana-digan fan dasturi, darslik va o'quv qo'llanmalarini o'rganib borishi, o'sha fan bilan doimiy aloqada, hamkorlikda bo'lishi lozim. Bu predmetlararo aloqa:

1. Darsning ilmiyligini, uning darsdagi tashabbusi va ijodiy ishlashini ta'minlaydi.

2. O'qituvchi mehnatini qisqartiradi, mehnat unumдорligini oshiradi.

3. Dars materiallarini ixchamlashtiradi, darsdag'i takror-larni, umuman maktab o'quv fanlaridagi takrorlashlarni kamay-tiradi.

4. Fan o'qituvchisining'ish faoliyatini sistemaga soladi.

5. O'quvchilarga esa o'quv fanlarini oson o'zlashtirib olish imkoniyatini berib, ularda ilmiy jihatdan asoslangan bilim va malakalarga ega bo'lishda asosiy omil bo'ladi. Ularni mukammal, ilmiy jihatdan asoslangan bilim va malakalar bazasiga ega bo'lishlarini ta'minlaydi.

Agar maktabning barcha o'qituvchilar shu sistemada ishlasa, kunlik dars soatini 4-5 soatgacha, haftalik o'qish kunlarini 5 kungacha qisqartirish mumkin.

ТАСВИРИЙ САНЪАТНИНГ МАЪНАВИЙ КАМОЛОТИМИЗДА ТУТГАН ЎРНИ

Зокирова Нилуфар Дилшод кизи
НамДУ З-босқич талабаси.

Киши бўлмаса маънидин хабардор,
Ани одам дема, де накши девор...

(Хувайдо)

Азал-азалдан халқ маънавиятини шаклланишида халқ оғзаки ижоди намуналари, адабиёт, шеърият дурдоналари, кино, театр, мусиқа ва тасвирий санъат асарларининг ўрни бекиёс бўлиб келган.

Қадимда ота-боболаримиз, давлат раҳбарлари, саркардалар, амирларнинг аксарияти халқни юксак маънавиятли ва маърифатли бўлишини истаб, ўз даври шарт-шароитларидан келиб чиқсан холда, қўлларидан келган барча чора тадбирларни кўрганлар.

Хозирги кунда ҳам ушбу анъана давом этиб келмоқда. Айнан юртимизда маънавиятни шакллантиришида ўрни бекиёс бўлган тасвирий ва амалий санъатга берилаётган эътибор катта бўлиб, хозирги кунда олиб борилаётган ёшларга оид давлат сиёсати, комил инсонни тарбиялашга қаратилганлиги боис, ўсиб келаётган ёш авлод тарбиясида муҳим аҳамият касб этадиган санъатга жалб этиш максадида катор давлат қарорлари чиқарилмоқда. Жумладан, “Болалар мусиқа ва санъат мактабларининг

моддий-техник базасини мустаҳкамлаш ва уларнинг фаолиятини янада яхшилаш бўйича 2009-2014 йилларга мўлжалланган давлат дастури тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси биринчи президентининг карори ва “Республикада мусикий таълимни, маданият ва санъат ўкув юртлари фаолиятини яхшилаш тўғрисида”ги 1692 сонли президент фармонлари ана шу каби ишларни бажаришга хизмат қилмоқда.

Барпо этилаётган серҳашам санъат мактаблари ва коллежлари, олий ўкув юртлари бунга ёркин мисол бўла олади.

Ўзбекистон худудларида бундан қарийб 5-10 минг йилларча мукаддам одамлар томонидан ишланган расмлар, буюмлар кўплаб топилган. Сармишсой, Зараутсой, Қоратепа, Олтинтепа, Чуст, Даъварзин, Калтаминонор каби манзилгоҳлардан топилган энг қадимги суратлар ва буюмлар бизнинг энг қадимги аждодларимизнинг санъати ва маданияти яхши ривожланганини далолат беради.²⁰

Тасвирий санъат асарларида, яхшилик, содиклик, инсонпарварлик, меҳнатсеварлик, дўстлик, севги-муҳаббат, камтаринлик ғоялари мужассам бўлиб, улар инсонларни эзгуликка, она ватанга муҳаббатга, табиатни севиш ва уни асраб авайлашга, ундаги гўзалликни кўра олишга ўргатади. Бу ғоялар миллионлаб инсонларни юрагига етиб борган ва уларни тарбиялашга ўз хиссасини кўшган. С.Афшор, Қ.Ахмад, К.Бехзод, М.Музаххиб, А.Бухорий, М.Самарқандий, уста Мўмин, Р.Ахмедов, Ў.Тансиқбоев каби минглаб тасвирий санъат усталарининг бетакорр асарлари фикримизнинг ёркин далилидир.

Маънавиятли бўлиш – бу нафақат тарбияли бўлиш балки, тарихимиз ва аждодларимиз, уларнинг бой маънавий – маданий бойликларини асраб авайлаш, келгуси авлодларга ҳам бус – бутунлигicha етказиш, миллий қадриятларимизга ҳурмат руҳида қараш ва эъзозлаш каби кўплаб соҳаларни қамраб олади. Бу борада биринчи президентимиз томонидан

²⁰ Б.Н.Орипов. Тасвирий санъатни ўқитишнинг замонавий педагогик технологияси, диддиктикаси ва методикаси.

1993 йил 23 апрелдаги “Маънавият ва маърифат” маркази ташкил этилганлиги нихоятда қувонарли ҳол бўлди. Бу фармонда “Ёшларимиз онгига она- Ватанга, буюк аждодларимиз меъроси ва халқимизнинг бугунги мисли кўрилмаган бунёдкорлик ишларига юксак эхтиром туйгуларини сингдириш мақсадида уларни дунёни хайратга солган қадимий ёдгорликлар ва мустакиллик даврида бунёд этилган улкан иншоотлар, маърифат масканлари, юртимизнинг гўзал табиати билан мунтазам таништириб бориш учун маҳсус таништирув саёҳатлари ташкил этиш барча ҳокимликлар зиммасига юклатилсин”-дайилади.

Фармон ижросини бажаришда Республикаиздаги олий ўкув юртларида олиб борилаётган ишлар салмоғи сезиларли даражада. Биринчи президентимиз И. Каримов “Маънавий- маърифий ислохотлар давлат сиёсатининг асосий, устувор йўналиши деб хисоблансин”, - деб уқтиради. Шу асосда олий ўкув юртларида, коллеж ва мактабларда жуда кўплаб тадбирлар ва маънавият кечалари ташкил этилиб, уларда ёш авлод вакиллари ўзларининг янги ғоялари ва ташабbusлари билан фаол иштирок этиб келишмоқда. Мунтазам равишда Намангандавлат Университетида ҳам анъанавий “Тасвирий санъат ҳафталиги” доирасида ёш рассомларнинг ижодий ишлари кўргазмаси ташкил қилиб келинади. Энг қувонарлиси, бу йил кўргазмага Андикон, Фаргона давлат университетларини профессор- ўқитувчилари, иқтидорли талабалари ҳам ташриф буюрдилар ва ушбу кўргазма ижодий ҳамкорлик кўргазмасига айланиб кетди.

Кўргазмада малакали устозлар ва иқтидорли ёшларнинг юртимиз гўзал табиатини ўзида акс эттирувчи манзара жанрига мансуб бетакрор, гўзал санъат асарлари, портрет, натюрmort, миниатюра жанрларидағи анъанавий услубда ишланган асарлари билан бир қаторда авангард услубидаги санъат асарлари ҳам намойиш этилиб, йиғилганларнинг олкишига сазовор бўлди. Шунингдек, майдада ҳайкалтарошлиқ ва кулолчилик буюмлари, зардўзлик намуналари ҳамда бежирим миллий либослар ҳам кўргазмага ўзгача шукух бағш этди.

Чет элдан ташриф буюрган азиз меҳмонларда ҳам кўргазма яхши тассурот колдириди. Шу каби кўплаб тадбирлар ўсиб келаётган ёшларнинг маънавий камолотини ўстиришда тасвирий санъатнинг ўрни бекиёс эканлигини намоён килади. Келгусида ҳам бу ишларнинг узвий давоми сифатида, Республикаиз бўйлаб кўплаб кўргазма ва танловлар ўтказиш, чекка-чекка туман ва кишлоқларидағи ёш истеъодд эгаларига ўз имкониятларидан унумли фойдаланиш учун зарур шарт-шароитлар яратиш, ёшларимизни ватанпарварлик, инсонпарварлик, юртга садокат, миллий қадриятларга хурмат руҳида тарбиялашдек вазифаларни бажармоғимиз ҳаммамизнинг мукаддас бурчимиздир.

Зеро, И. Каримов таъкидлаганлариdek: “Ўзбекистоннинг куч-кудрат манбаи ҳалқимизнинг умуминсоний қадриятларга содиклиги, улуғ аждодларимиздан авлодларга ўтаётган маънавий меъроснинг кучлилигига, фукароларимизнинг эл-юртга, она заминга битмас-туганмас меҳрида, миллий ғуруримизда”дир.

Маънавият барча соҳаларнинг, жамият маънавий ҳаётининг негизини ташкил килади. Бу негиз бақувват бўлса, ёшларни камол топтириш, янги авлодларни шакллантириш масаласи анча илдамлашади. И.Каримовнинг “Келажакда Ўзбекистон юксак даражада тараққий этган иқтисоди билангина эмас, балки билимдон, маънавий жиҳатдан етук фарзандлари билан ҳам жаҳонни қойил қолдириши лозим”- деган хитоблари бежиз эмас.

ЕВРОПА РАНГТАСВИРИ ВА ШАРҚОНА МИНАТЮРА САНЪАТИНИНГ УЙҒУНИЛИГИ

Неъматиллаева Гулбаҳор Боходир кизи
НамДУ З-босқич талабаси

Ўзбекистон дасттоҳ рангтасвири XX асрнинг ўрталарида вужудга келган “иликлашув” даврида миллий мактаблар шаклланишига тенглаштирса бўладиган янги даврини бошлади. Шарқ миниатюра

санъатини асос килиб олиб, бутунлай қарама-қарши йўналишган асос солинди. Биринчи ўзбек рассом аёли Шамсурой Хасанова инсон шахсини идеал моделларини реал манбаларига кайтариб, миниатюра санъатини импрессионизмдан кейинги анъаналар билан қовуштириб, ўзининг қаҳрамонларини индивидуал-эмоционал ва психологик жиҳатдан аниклаштиришга интилди. Рассом услублаштириб яратган бир канча портретлар бундан далолат беради. Шунинг учун ҳам собиқ иттифок мафкурасига мос келмаган рассом қаттиқ танқидга учради.

Чингиз Ахмаров миниатюрани бевосита услублаштириб ўзи ишлаб чиқкан комил инсон мавзуи ва тегишли бадиий усуллар орқали ўз рангтасвир тизими томон ривожланиб бориб, миниатюра концепциясини жиддий ўзгартирди. Мумтоз Шарқ миниатюраси, сюжетдан катъи назар, камида икки семантик даражага эга. Бу, аслини олганда, сюжет ва рамзий-мажозий даражалар бўлиб, уларда илоҳий ҳақиқатлар тўғрисидаги вахийлар орқали мушарраф бўлинадиган маънавий ва баркамол борлик аломати ифодаланади.

Рассом миниатюранинг ўзига хос хислатларини амалда истисно этиб, ўз асарларида хотиржамлик ҳамда мушоҳадалик билан йўғрилган мукаммал борликнинг ўзига хос ва кўтаринки моделини яратди. Унинг бош мавзуи-мумтоз шеърият, замондан холи гўзаллик, уйғунлик ва беғуборлик ҳукм сурадиган абадият бўлган орзулар ҳамда эртаклар олами бўлди. Шунинг учун ҳам унинг асарларида ранглар бўғик ва совук берилган, чизиқлар эса нафис ҳамда мусикий оҳанг каşф этади.

XX асрнинг 70-80-йилларида эса рассомлар эътиборини символизм ва сюрреализм кўпроқ торта бошлади, уларнинг мағзини чақиши реалликни бевосита тасвиrlашдангина иборат бўлмасдан, балки “ижтимоий буюртма”дан йироклашишга, мафкурага боғлик бўлмаган ва умуминсоний “бокий” мавзуларга ҳамда қадриятларнинг ички дунёсига мурожаат этишга кўмаклашади. Бироқ индивидуал жиҳатдан ҳар қанча муайянликка қарамай, бу рассомларни услубларининг, ижодий тасаввур эркинлиги,

вокеликни билиш ва тушуниш сингари катор умумийлик бирлаштириб туради.

Саъдулла Абдуллаев миллий борлик идеал моделининг ўзига хос вариантини яратиб, мумтоз сиймоларни замонга, устига-устак, замонавий шахарга кўчирган. Айни маҳалда эса уларнинг маънавий равшанлигини ва ахлокий баркамоллигини саклаб қолган. Унинг образларига яширин хавотирлик ҳам, эришилган уйғунликнинг нозиклигини ҳис килиш ҳам хос бўлиб, улар назм оламида эмас, балки вокеий оламда яшайди.

Шу билан бирга Ўзбекистон рангтасвирида миллий йўналишнинг ҳаёт билан бевосита боғлиқ ва мавзу ҳамда услубига кўра анча ранг-баранг бўлган бошка йўли ҳам ривожланди. 70-йиллардаги авлод орасида бу йўналиш вакиллари асосан Б.Жалолов, Ж.Умарбеков, Т.Муҳаммедов, Ш.Абдурашидов ва А.Мирзаев бўлиб, улар, афтидан, исломий тафаккурга хос оламнинг ўзгармаслиги конуниятидан келиб чикиб, замонавийликни идеал сиймо билан қиёслашган. Улар сюжет ва образларнинг ҳаётий ишонарлилигини саклаб қолган ҳолда, кундалик вокеликни улутвор ва сирли маънога тўлиқ борликқа айлантиришади. Жумладан, Шухрат Абдурашидов яратган асарларидаги инсон портретларининг кескин статикасини ва чуқур мушоҳадасини шу билан изоҳласа бўлади. Ташқи ўхшашликка қарамай, паришонлик ҳолати унинг барча моделларини бирлаштириб туради, турли хил қиёфадаги бу образлар ботинан ажралмас бўлиб кўринади.

Алишер Мирзаевнинг изланишлари ва ечимлари анча ранг-баранг бўлишига қарамай уларга ҳам “тұғма хусусиятлар” хосдир. Уларда ёрқин, очик, бир-бирига зид рангларда берилган ҳалқ амалий санъати анъаналари ҳам кўриниб туради. Рассом мўйқаламидан мисоли қаламдек фойдаланади, унинг ҳаракатлари рассомнинг ҳис-туйғусини ифодалайди. Унинг учун ишора муқаддас бўлмаса ҳам, алоҳида мазмунан аҳамиятта эга. Асарлари ўзига хос тасвирий хаттотлик бўлиб, ҳаракат эса гилам ёки каштага ўхшаб қайд килинади. Мирзаев кўп қиёфали асарларида аниқ бир шахсни эмас,

балки халқни ифодали умумийликда ва кўпинча олий нуқтаи назардан турли эмоционал ҳамда ритмик ҳолатларда тасвирлайди. Бу миниатюрага ҳам, Волков анъанасига ҳам якин ҳисобланади. Алишер Мирзаев асарларининг дунёқараш нуқтаи назаридан Шарқ анъаналари билан боғлик айни шу алокаси унинг ижодини Ўзбекистон дастгоҳ санъатида миллийликнинг яққол кўринишларидан бири, деб ҳисоблаш имконини беради. Миллий санъатдаги ушбу йўналиш кейинги авлод рассомлари ижодида ҳам ўз ифодасини топди. Бунда миллийлик шарқона менталитет даражасида тушунилади. Ёш рассомлар ўз асарларида Шарқ мумтоз санъатига хос маънавийликни замонавий рангтасвир-пластика тили билан ифодалашга уринишади.

Бу рассомларнинг ижодининг ўзига хослиги миллий турмушдан олинган этник типлари эмас, балки ижодкор уларни қандай ҳис қилган бўлса шундайлигича кўрсата олишида ўз аксини топади. Уларнинг асарларида Ўрта Осиёнинг анъанавий санъатидаги “абадий” мотивлар гўзал талқин этилади. Булар-шоирона гўзаллик ва образли рамзлар, шарқона мушоҳада ва охиригача очилмай қоладиган сирлилик ва мажоздир. Бинобарин, хозирги Ўзбекистон рассомлари унинг хаётий маромини, ўтмиш даврларни ва замонавийликнинг пластик ҳис этилишини кўrsatiшади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Шохалил Шоёқубов. Замонавий Ўзбекистон минатюраси. -Т.; 2006.
2. О.Х.Усмонов. “Беҳзод ва унинг наққошлик мактаби” –Т.; 1997
3. Н.Оидинов. “Ўзбекистон тасвирий санъати тарихидан лавҳалар.” – Т.; 1997 й.

ОЛД ОСИЁ САНЪАТИДА МЕЪМОРЧИЛИК ВА ХАЙКАЛТАРОШЛИКНИНГ ЎЙГУНЛИГИ

Мадрахимова Махлиё Абдуваҳоб кизи
НамДУ З-боскич талабаси

Дажла ва Фрот дарёлари воҳасида, Ўрта Ер денгизи ҳавзасининг шарқий қисми соҳиллари ҳамда Кичик Осиёнинг марказий тоғли худудида эрамиздан аввалги 5000-4000 йиллардан то 539 йилгача бўлган давр оралиғида Шумер, Аккад, Оссирия, Урарту, Бобил каби қатор давлатлар мавжуд бўлиб, улар жаҳон санъати тарихига ўз хиссаларини қўшишган. Бу давлатларнинг сўнгиси бўлган Бобил (Вавилония) эрамиздан аввалги 539 йилда Эрон томонидан тобе қилиб олинган давргача Олд Осиёнинг кадимий тарихи ҳисобланади.

Олд Осиёнинг бадиий-тариҳий ёдгорликлари Миср санъати сингари кенг ва ранг-баранг. Бу ерда ҳам ҳашаматли сарой ва ибодатхоналар курилди. Думалок хайкалтарошлиқ ва рельефда ўзига хос пластик гўзал асарлар яратилди, деворий суръатлар, нозик амалий-декоратив буюмлар ишланди. Шу ўринда бу ёдгорликлар бизгача кам етиб келганлигини инобатга олиш лозим. Бунга сабаб Олд Осиёнинг асосий қисмини ташкил этган Икки дарё оралиги (Месопотамия)да бир-бирини алмаштириб турган янги-янги давлатлар ўртасидаги мамлакатга ҳукмронлик қилиш учун олиб борилган доимий курашлар бўлса, иккинчи томондан эса меъморлик ва тасвирий санъатнинг турларини ривожлантириш учун тош, ёғоч ва металларнинг етарли бўлмагани ҳисобланади. Сақланиб колган ёдгорликлар, уларнинг колдиклари Олд Осиёда эрамиздан аввалги 4000-3000 йиллардаёқ бу ерда ўзига хос санъат пайдо бўлганлиги ва ривожланганлигидан далолат беради. Бу ерда ёзув пайдо бўлди, меъморлик типлари юзага келди, ҳунармандчилик ривож топди.

Олд Осиё санъатида маҳобатли меъморлик етакчи ўринни эгаллаганлиги боис санъатнинг бошқа турлари у билан боғлик ҳолда ривожланган. Месопотамия меъморлигининг ўзига хос характерли

томонлари эрамиздан аввалги 4-минг йилликда Шумер маданияти шаклланган пайтларда юзага келади. Бу даврга келиб, одамлар яшайдиган йирик манзиллар учун баланд сунъий ёки табиий тепаликлар устига курилган маҳобатли саройлар марказ вазифасини ўтай бошлаган. Улар, асосан, хом ғиштдан ишланган бўлиб, девор юзаси эса пишик ғишт ва қисман тошлилар билан коплаб чиқилган. Бинонинг ташки девори токчалар ва ярим устунсимон вертикал ҳажмлар билан ажратилган. Булар бинода ёруғ-соя мослигини кучайтириб, унинг тантановар кўринишини оширган. Бу хусусда Эль Обейддаги сарой (эр. ав. 3000 йиллар) характеридир. Сарой сунъий тепалик устига курилган бўлиб, унга зиналар билан чиқилган. Деворининг ички ва ташки томонидаги ярим устунсимон ҳажмлар унинг мустаҳкамлигини оширишга хизмат қилган.

Саройни безаш ишларида рельеф (барельеф, горельеф) кент қўлланилган. Улар ёғоч, тошдан ишланган, юзаси юпқа мис пластинкалар билан қопланган, кўзлар эса инкрустация қилинган.

Олд Осиё меъморчилигининг яна бир ўзига хос хусусияти, ибодатхоналар олдига курилган, тепага томон кичрайиб борувчи супачалардан ташкил топган зиккурат хисобланади. Бу супачалар зиналар билан боғланган. Зиккуратнинг энг юқори қисмида хона бўлиб, у ерда олтиндан ясалган стол бўлган. Афсоналарга кўра, худо ўз коҳинлари билан шу стол атрофида гаплашган деб хисобланади.

Олд Осиёнинг кадимги даврга хос бўлган тасвирий санъат хусусиятлари Шумер ва Аккад давлатларида (эр. ав. 4000 йиллар охири) кўриниади. Бу ернинг ҳайкалтарошлиги ва майда пластикаси мисрликлар ҳайкалтарошлигига нисбатан бирмунча содда, примитив бўлса ҳам ўзининг ифодали ишланганлиги билан эсда яхши сакланади. Рельефларда эса тарихий воқеалар, жанг юришлари ишланган. Бу ерда думалоқ ҳайкалтарошлиқ ва глиптика кенг тарқалган. Ҳайкаллар кўп ҳолларда ёрқин бўёқ билан бўялган бўлиб, инкрустация услубида ишланган ҳайкалларни эслатади. Маҳобатли ҳайкалтарошлиқ асарларида хар бир

тасвирланувчининг ўзига хос хусусиятларини очиб беришга, ички дунёсини яратишга интилиш сезилади. Ур шахридан топилган аёл боши ҳайкали (эр. ав. XXXI-XXI асрлар), Лагаш ҳокими Гудеа ҳайкалида шу хислатларни сезиш мумкин.

Аккад подшолиги (эр. ав. XXIV—XXII аерлар) даврида Олд Осиё ерлари ягона давлатга бирлаштирилди. Шу даврда тасвирий санъат реализми ортди. Айни шу даврда Шумер достони Гильгамиш афсонаси шаклланди.

Аккад давридан сакланиб қолган ҳайкал ва рельефлар ҳаётйлиги билан характерланади. Уларда нисбатлар түғри, хатти-харакатлар табиий, деталлар аник ва декоратив кўринишда ишланган. Бунга Саргон Кадимий ҳайкали ва Семит портретларини мисол килиб келтириш мумкин.

“Нарамсин стелласи” (эр. ав. 2300 йиллар) даврнинг машхур асарларидан ҳисобланади. У подшо Нарамсиннинг тоғли қабилалар устидан эришган ғалабасига бағишлиланган. Бир тўда жангчиларга бош бўлиб кетаётган Нарамсин ва у етакчилик килаётган жангчиларнинг харакати табиий чикқан, тоғ манзараси, табиат кўриниши ҳам рельеф композицияси ҳаётйлигини оширади. Хаммурапи (эр. ав. 1792-1750 йиллар) подшолиги даврида ҳам Олд Осиё санъатида нодир меъморлик ва тасвирий санъат ёдгорликлари юзага келган. Хаммурапи қонунларининг матни ўйиб ишланган тош тахта ва унинг юқори қисмидаги Хаммурапининг күёш худоси Шамаш олдида турган пайти тасвирланган асар бунга мисол бўлаолади.

Эрамиздан аввалги I минг йилликда Оссурия йирик қулдорлик давлатига айланди. Эрамиздан аввалги VII асрга келиб, у бутун Олд Осиёни ўзига бўйсундириб олди ва ягона давлат ташкил этди Шу даврда ҳашаматли сарой, ибодатхоналар вужудга келди, суронли жанглар, ов манзараларини ифодаловчи ҳаяжонли бўртма тасвирлар яратилди.

Дур-Шаррукен (хозирги Хорсбод)даги Саргон II саройи харобалари (эр. ав. VIII асрнинг икинчи ярми) шу давр маҳобатли меъморлигининг

характерли томонини кўриш мумкин. Бу сарой баландлиги 14 метр бўлган сунъий тепаликка курилган бўлиб, у қалин девор билан ўралган. Сарой меҳмонхона, ётоқхона ва диний маросимларга мўлжалланган хоналардан иборат бўлиб, улар маҳсус очиқ ҳовли атрофида жойлаштирилган. Саройга киравериш дарвозаларининг икки ён томонига одам бошли ва канотли кўтос-шеду ўрнатилган. Бу ҳайкал табиий кучлар рамзи бўлиб, подшони “ёмон кўздан” саклашда хизмат килган. Сарой хоналари деворий суръат ва бўртма тасвиirlар билан безатилган. Бу тасвиirlарда подшонинг ҳарбий юришлари ҳамда афсонавий қаҳрамон Гильгамиш қаҳрамонликлари ифодаланади.

Кальхудаги Ашишурнасирапал II (эр. ав. 883-859 йиллар), Наневидаги Ашшурбанапал (эр. ав. 669-635 й.) саройлари бўртма тасвиirlари ҳам машҳурдир. Ов манзарасини акс эттирувчи бўртма тасвиirlар жуда ҳам юксак маҳорат билан ишланган. Рельеф композицияси ўта динамик бўлиб, чопаётган ва яраланган шерлар ҳайкаллари жонли чиққан.

Эрамиздан аввалги VII аср охирига келиб Бобил янги ривожланиш даврини бошидан кечира бошлади. Навуходоносор II (эр. ав. 605-562 йиллар) подшолик килган йиллар Бобилда шахар курилиш ишлари авж олдириб юборилди, шаҳар қурилиши режа асосида тикланиб, янги бинолар қурилди, атрофи қалин девор билан ўраб чиқилди. Шаҳарнинг саккиз дарвозаси бўлиб, улар ичida Иштар дарвозаси ўзининг кўркам ва серҳашамлиги билан ажralиб турад эди. Шу дарвозадан шаҳарнинг бош ибодатхонасига борадиган йўл бошланар эди. Бош ибодатхона ёнида эса тўқсон метрли катта Бобил минораси қурилган эди. Навуходоносор II саройи ҳам серҳашам, безакка бой бўлиб, “осма боғлар” кўйнида эртакнамо кўриниш кашф этган эди. Бобил санъати узокка чўзилмади. Эрамиздан аввалги 539 или Эрон кўшинлари томонидан босиб олинди. Шу билан Олд Осиё ҳалклари қадимиј санъати тарихи ўз умрини тутатди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. N.U.Abdullayev. "San'at tarixi". 2-jildlik 2/1. –Т; 2001 у.
2. V.I.Abdullayev. "Qadimgi Sharq tarixi". –Т; 1965 у.
3. G.A. Pugachenkova, L.I.Rempel. "Ocherki istorii iskusstvo sredney Azii". M., 1965

ЧИЗМА ГЕОМЕТРИЯ ФАНИНИНГ ЎҚИТИЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШИ

Турдалиева Дилдора Алишер кизи
АДУ 2-боскич талабаси

Марказий Осиёни машхур алломаларининг геометрик изланишлари, Аҳмад Фарғоний, Муҳаммад ал-Хоразмий (783-850), Абу Наср ал-Фаробий (873-950), Абул Вафо Муҳаммад ибн Яҳё ибн Аббос ал Бузжоний (940-998), Абу Райхон Беруний (973-1048), Абу Али ибн Сино (980-1037), Мирзо Улуғбек (1394—1449) каби буюк мутаффакир олимларимиз томонидан математика, геометрия, география, астрономия, ҳандаса, мухадислик каби қатор фанларга асос солиниши билан ӯша дардаёқ чизма геометрия фанига ҳам замин яратилган.

Европада Уйғониш даврида (XIV-XVI) асрларда инженерлик курилиш иншоотларининг пайдо бўлиши билан эса қадимги дунё проекцион тасвирлаш усуллари кенгайиб борди. Бу даврда меъморлар, ҳайкалторошлар ва рассомлар тасвирий санъат перспективасини геометрик асослаш кераклигини англадилар. Перспективанинг геометрик назариясини яратиш XV асрнинг биринчи ярмида пайдо бўлди. Шу даврдаги рассом ва ҳайкалторошларнинг машҳур асарлари кузатиш перспективасини ривожланишини юқори даражасига зришганини кўрсатди.²¹

Замонавий чизма геометрия фанига француз олими Госпар Монж (1746-1818) асос солган. У геометрия фанининг баъзи бир проекцион

²¹ Ш.Муродов., Н.Ташимов, «График тасвирлаш асослари», «Нвruz» нашриёти Тошкент-2013, 44 бет

ғоялари ва усуллари XVIII асрда тез ўсиб бораётган саноат муаммоларни
ечишига кўллаб борган олим ҳисобланади.

Госпар Монж ўзигача маълум бўлган барча геометрик конун-коидаларни умумлаштириб, ўзининг тадкиқотларида ва илмий қараашлари билан тўлдириб, назарий жихатдан илмий асосланган чизма геометрия фанини яратди.

Евклид геометрия фанини яратилишида қанчалик ўринни эгалласа, Г.Монж чизма геметрия фанини яратилишида шундай ўринда туради. Евклид ўз геометриясини яратишда қанча хизматлар килган бўлса, Г.Монж ҳам Витрувий, Фрезър ва бошқаларнинг тўлиқ исботланмаган кўп сонли фикрларини йигиб, уларни такомиллаштириди ва бир тизимга солди.

Хозирда олий ва ўрта маҳсус ўкув юртларида ўқитиладиган чизма геометрия фани айнан шу номда аталиши ва ўқитилиши Россияяга Франциядан кириб келган бўлса, Ўзбекистонда ўқитилиши эса бевосита Россия давлати билан боғлик ҳисобланади. Чунки, ушбу фан Ўзбекистонга XIX аср охирларида рус тилида кириб келган ва кейинчалик кўплаб олимларимиз Россиянинг Москва, Санкт-Петербург, Українанинг Киев каби марказий шаҳарларида тахсил олишган.

Чизма геометрия фани 1810 йилдан бошлаб Петербург йўл-инженерлари корпуси институтида (ҳозирги Санкт - Петербург темир йўллар траспорти институти) француз тилида ўқитилган. Бу пайтда Россияядан мутахассислар бўлмаганлиги сабабли ушбу фанни ўқитиш учун Франциядан мутахассислар таклиф қилинган. Жумладан, Мезьер инженерлик мактабининг ўқувчиси, чизмачилик ва чизма геометрия фанларининг “отаси” ҳисобланган Госпар Монжнинг шогирдларидан бири бўлган К. Потье биринчилардан бўлиб талабаларни ушбу фан билан таништиради.

Потье 1816 йилда Россияда биринчи бўлиб, чизма геометрия фанидан француз тилида дарслик чоп эттириш билан бирга у ушбу фандан Россияда биринчи бўлиб профессор унвонини олган олим ҳам ҳисобланади. Унинг бу дарслиги шу йилнинг ўзида Потъенинг шогирди Я.А.Севостянов томонидан рус тилида таржима қилинади ва уни “Йўл инженерлари корпуси институти талабалари учун чизма геометрия асослари” деб номлайди. Ушбу дарслик Россияда чоп қилинган биринчи рус тилидаги китоб ҳисобланади. Бу дарслиқда чизма геометрияда қўлланиладиган барча атама ва иборалар рус тилида ўз ўрнини топди.

Я.А.Севостянов (1796-1849) институтни 1814 йилда битиради ва шу институтни ўзида чизма геометрия фанидан шогирдликка колдирилади. 1818 йилда у институт ўқитувчилари сафига қабул қилинади ва чизма геометрия фанидан талабаларга сабок бера бошлайди. 1821 йилда Я.А.Севостянов “Чизма геометрия асослари” дарслигини чоп этилди. Бу китоб рус тилида, рус педагоги муаллифлигида яратилган биринчи ҳакиқий дарслик ҳисобланади. Унинг боблари ва параграфларини муаллиф ўзининг илмий изланишлари натижалари билан бойитади. Шунинг учун ҳам бу китоб бир неча маротаба қайта-қайта нашр қилинган. Ҳар бир нашрида атама ва ибораларига ўзгартиришлар, тузатишлар киритилиб борилган.

Севостяновнинг ушбу китоби ўз даврида европадаги барча “Чизма геометрия” китобларидан ўзининг бирмунча устунлиги билан фарқ қилган. Я.А.Севостянов чизма геометриядан илмий-тадқиқот ишларини ҳам ривожлантириб, тасвирий санъатда, чизикли ва фазовий перспектива ясашда, соялар ясашда, карталар чизишдаги турли хил масалаларни ечишда геометрик усувлар тадбиқларини амалга оширган. Унга 1824 йилда рус олимларидан биринчи бўлиб профессор илмий унвони берилади.

Я.А.Севостянов чизма геометрия китобида ушбу фаннинг асосчиси бўлган Госпар Монжнинг ғояларни янада ривожлантириб, “кўшимча проекциялаш” усулини тавсия этган. Кейинчалик эса бу ғояни профессор

С.М.Колотов ҳар томонлама ривожлантириб, “ёрдамчи проекциялаш” усули деб номлайди. У ўзининг 1933 йилда чоп этилган “Чизма геометрия” дарслигига позицион ва метрик масалаларни ечишда “ёрдамчи проекциялаш” усулидан батафсил фойдаланади.

Чизма геометрия фанини Россияда янада ривожланиши ва тараққиётига мамлакатда олиб борилган техника тараққиёти ва кўплаб иншоотлар курилишларининг ривожланиши билан биргаликда тасвирий санъат ва рассомчиликнинг тараққиёти ҳам катта таъсир кўрсатган.

1841 йилда Ф.А.Галактионовнинг “Чизма геометрия” китоби чоп этилади. Бу китоб ўша даврнинг барча ҳарбий-техника ўкув юртлари учун дарслик сифатида тавсия этилган эди. Я.А.Севостяновнинг шогирди профессор А.Х.Редер (1809-1872) ҳам чизма геометриядан бир неча илмий ишлар муаллифи саналади. Уларнинг натижаси ўлароқ “Аксонометрик проекциялар ҳакида” китоби илк маротаба рус тилида нашр килинган. Редернинг 1858 йилда чоп этилган “Расм чизишда чизма геометрияни қўллаш”, “Тўғри бурчакли изометрик проекция” ва “Сон белгили проекциялар” каби изланишлар билан чизма геометрияни амалиётда қўлланишини кўсатилган.²²

Ўзбекистонда чизма геометрия фанинин ривожланишига Р. Хорунов, И. Раҳмонов, П. Адилов, Т. Рихсибоев, Г. Тубаев, Н. Қирғизбоева, Р. Исматуллаев каби кўплаб олимлар улкан ҳисса қўшган. Улар томонидан ўзбек тилидаги дарслик ва ўкув қўлланмаларни ярилган. А. Акбаров, А. Валиев каби ёш олимлар томонидан эса ҳозирда уларни электрон қўлланмалари ҳам яратилди.

Чизма геометрия бошқа геометриялардан ўзининг асосий усули ҳисобланган тасвирлаш усули билан фарқ қиласи ва у математика фанлари билан узвий боғлиқ бўлиб, умумтехника фанларидан ҳисобланади. У ўзининг тасвирлаш усуллари ёрдамида ўкувчининг фазовий таевуруни кенгайтиради. Тасвирларни ясаш ва олдиндан ясалган тасвирларни ўқий

²² Ш.Муродов., Н.Ташимов, «График тасвирлаш асослари», «Наврӯз» нашриёти Тошкент-2013, 62-63 бб.

билиш ҳамда амлиётдаги турли мухандислик масалаларини ечишга ёрдам беради. Чизма геометрия конун-коидалари билан нафақат мавжуд нарсаларни, балки тасаввур килинаётган нарсаларни ҳам тасвирилаши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Хорунов Р.Х. Чизма геометрия курси. –Т.; 1997
2. Кулназаров Б.Б. Чизма геометрия. –Т.; 2006
3. Ш.Муродов., Н.Ташимов, График тасвирилаш асослари. –Т.; 2013

ЎЗБЕКИСТОН МАҲОБАТЛИ РАНГТАСВИР САНЬАТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ТАРАҚҚИЁТИ

Эргашева Гулхаё Хабибулло кизи
НамДУ 4-боскич талабаси

XX асрда Ўзбекистонда кучли рангтасвир мактаби шакланди, рангтасвир санъати усталарининг ижодий салохиёти узок йиллар қаттик мафкуравий назорат остида бўлишига қарамасдан мустакиллик берган ижод ва руҳият эркинлиги рассомларнинг ўзини – ўзи бадиий ифода этиши учун янги куч-куват берди. Айни дамда уларнинг ишларида аввалги даврда кўрсатиш мумкин бўлмаган фалсафий қарашларини ифода этиш имконияти, давларнинг алоқадолигини кўрсатиш, тарихий хотирани парчалаб бўлмаслигини исботлашга интилиш кўзга якъол ташланди. Рангтасвирнинг замонавий фалсафий пластик тизимида 80 – йилларда тамал тоши қўйилган қочиримли – размли услугуб ривожи жадаллашди.

90 – йиллар рангтасвир санъати ўтиш даврига хос бўлган турли – туман услублар кўламиининг кенглиги билан фарқланади. Бу кўламда академик реализм, декоративизм ва миллий-романтизм, киёфасиз рангтасвир, инсталляция ечими тарзидаги авангардизм ёнма-ён мавжуд бўлди. Бу жиҳатдан кўп ижодий қарашларнинг кенгайиши ва теранлашуви, рассомларнинг билгиланган қолиплар чегарасидан чиқишига интилиши билан изоҳлаш мумкин.

1990 йилгача бўлган Ўзбекистон маҳобатли рангтасвир санъати “Маҳобатли тарғибот режаси” - деб номланган мафкура хукмронлиги асосида шаклланди. Тасвирий санъатнинг бир мунча сиёсийлаштилган қобиги асосида ишлаш ҳаммадан ҳам кўра кўпроқ рассомлар учун жуда кийин кечди. Улар услуби бир тахлитда бўлган плакат тилида баён қилишга ундовчи асарлар яратишга мажбур эдилар.

1990 йилларга келиб эса маҳобатли рангтасвир санъати ривожини асосий мезонларида ижодий эркинликни, мавзу, ҳолат ва услубий усусларнинг эркин танланиши, энг муҳими эса бадиий меросимизнинг бой анъаналарига мурожаат қилинишини намойиш этувчи янги саҳифа очилди.

Ҳаммамизга мълумки, маҳобатли рангтасвир санъати ўз шакли ва шамойилига кўра меъморлиқдан ҳоли тарзда мавжуд бўлмайди. Янги ижтимоий-маъмурий иншоотлар курилиши, кўхна биноларни қайта таъмирланиши ҳамда янги шаҳар ансамблларини барпо этиш ишларининг жадаллашиб кетиши билан маҳобатли рангтасвир ҳам сезиларли даражада ўсади ва ривожланди.

Замонавий шаҳарсозлик амалиёти икки йўналишда, яъни шарқ меъморлигининг анъанавий қонунларига бўйсунган ҳолда ва жаҳон меъморлигининг янги ютукларини намойиш этган тарзда шаклланди. Шунигдек, маҳобатли безак санъати – кичик маконда интеръерни эстетик безатиш ишларида дастгоҳли рангтасвир асарлари ва амалий санъат буюмларидан фойдаланиш билан ўзида янги элементларни мужассам этди.

Бу даврда маҳобатли рангтасвир соҳасида бирмунча ёркин ишлар рассом Баходир Жалолов томонидан яратилди. 1993 йили Тошкентдаги “Туркистон” концерт саройининг ички интеръерида Шарқ лирикаси мавзусида ишлаган “Умар Ҳаём туши” асарида композициянинг ажойиб пластикасига ва ранг ечимига эришган. Ўзбекистон Миллий банк биноси ички қисмидаги “Нимага туғилганимни ҳеч кимга айтмади”, Интерконтинентал меҳмонаси интеръеридаги “Наврӯз”, “Афросиёб”, “Тун маъбудаси” (1996) каби панноларида Кўкон театридаги композиция

услубиятига мурожаат қилди, лекин уларда аввалги дабдаба ва кўп фигуралилик тақрорланмайди. Маҳобатли композицияларда авваллари кўп мурожаат қилган қиёфалар, яъни тарихий арбоблар, масхарабозлар ва сервикор раккосалар ўрнини эндиликда наво килаётган файласуф – шоирлар ва дарвишлар эгаллай бошлайди.

Ўзбекитсон халқлари тарихи Давлат музейи (1995) ички деворида у илк маротаба йирик ҳажмда Ўзбекистон тарихи ва ўтмиш маданияти ҳакида реконструктив тарзда ҳикоя килувчи “Абадият гумбази остида” номли композиция асарини яратади. Бу панно янги Ўзбекистоннинг рамзий ғоясини ифодалашда, тарихий давомийликни ва маданий меросни кўрсатишда ўзига хос аҳамиятга эга ҳисобланади.

Б. Жалолов маҳобатли асарлар яратишида шак – шубҳасиз пешқадам, униг асрларида академик мактабнинг мустаҳкам анъаналари, шунингдек, бой хаёлий тасаввурга эга рассомнинг Шарқ ва Ғарб санъати эстетикасини усталик билан уйғулаштиргани сезилади. Унинг санъати 1990 йиллар маҳобатли рангтасвир санъатига муайян таъсир кўрсатди. Ўзбекистонда фаол иш олиб бораётган А. Алиқулов, А. Агаханян, Б. Олимхонов, Ш. Баҳриддиновлардан иборат маҳобатли рангтасвир ижодий гуруҳи ғояларида ҳам рассом давомийлигини англаш кийин эмас.

Бу жамоанинг кўпчиликка маълум ва машхур ишларидан бири “Алломиш” спорт мажмуаси интерьеридаги “Шохона ов”, “Тантанали сахна” асарлари шубҳасиз Баходир Жалолов ижодий услуби таъсирида бажарилган. А. Алиқулов бошчилигидаги ижодий гуруҳ Тошкентдаги Олимпия шуҳрати музейи интерьерининг деворий сурати ечими ўзига хос ҳаракатчан тарзда ечилган икки режали композициянинг монохром силуэтидаги антик атлетларга қарама – қарши ҳаракат ҳолатида олинган шарқ курашчилари, камончилари ва чавондозлари қиёфалари тасвирланган.

Тошкентдаги “Туркистон” концерт саройи интерьерида Ўзбекистоннинг кўхна шаҳарлари тирихий обидалари мавзусида ишланган

А. Ганнинг деворий суратларини, Ю. Чернишовнинг Урганчдаги “Жайхун” меҳмонхонаси, О. Хабибулиннинг Ўзбекистон Республикаси Халқ ижодиёти Давлат кўмитаси, миллий матбуот – маркази, байналминал маданият маркази хамда Акмал Икромов тумани банк биноси интеръерига ишланган деворий композицияларини алоҳида таъкидлаб ўтишимиз жоиз.

Қадимги Хоразм цивилизацияси тарихига бағишиланган маҳобатли асар ҳажман катталиги (200 кв.м) билан кишини ҳайратга солади. Асар Ўзбекистонда ишланган йирик қўламдаги деворий суратлардан бири сифатида эътироф этилади. Уни муллифи Ю. Чернишов эса дастгоҳли рангтасвир устаси сифатида машҳур бўлишига карамасдан, мазкур асарида у ўзини мохир маҳобатли рангтасвирчи рассом сифатида намойиш эта олган.

Нафакт Чернишов балки бошқа дастгоҳли рангтасвирчи рассомлар ҳам ўзларини маҳобатли деворий суратларда синаб кўришган. Жўмладан, бу борада самарқандлик рассом А. Исаевнинг ижоди эътирофга моликдир. 1990 йиллар охирида у темпера техникасида қатор деворий суратлар яратди. 1998 йилда Самарқанд Давлат чет тиллар институти интеръерига у “Буюк Ипак йўли” номли йирик (узунлиги 43 метр бўлиб, марказий қисмининг бўйи 2 метрдан 8 метргача) композиция яратди. Деворий сурат деярли бинонинг бутун вестюблини эгаллайди, унинг марказий қисмидаги “Меҳмонлар учрашуви” композицияси Самарқандга бағишиланади. Ён томонларида эса Буюк Ипак йўли бўйлаб жойлашган Ҳиндистон, Хитой, Италия каби мамлакатларга бағишиланган кўринишлар ўз ифодасини топган. Деворий сурат чекланган тарздаги оч – сариқ ва ҳаворанг туслардан фойдаланиб амалга оширилган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдуллаев Н. Пейзажный живопись Узбекистана.-Т.; 1973
2. Махмудов Т. Ўзбекистон рангтасвир эстетикаси-Т.; 1983
3. Эгамбердиев А. Жанровая живопись Узбекистана -Т.; 1998

SAN'AT ASARLARI YORDAMIDA O'QUVCHILARDA TABIATGA MUHABBAT TUYG'USINI UYG'OTISH

Mutalibxonova Maxliyo Faxriddinxon qizi
NamDU 3-bosqich talabasi.

*Ilm ila kimning dili ravshan erur,
U zamon ichra salomat tan erur.*

A.Navoiy

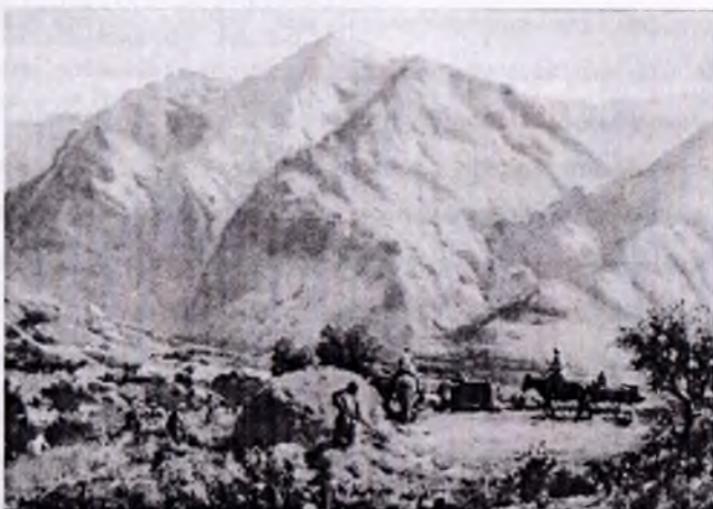
O'z erkini, o'zligini qo'lga kiritgan davlatimiz mustaqilligini mustahkamlash har bir kishining insoniy burchidir. Mustaqil O'zbekistonimizning kelajagi esa bugun maktab partasida o'tirgan yoshlar qo'lida. Shu sababli, yoshlarni har tomonlama yetuk, barkamol inson qilib tarbiyalash hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi.

Yoshlarni har tomonlama mukammal inson qilib o'stirishda estetik tarbiyaning alohida o'mni bor. Estetik tarbiya bolaning ma'naviy kamol topishiga voqealikdagi go'zalliklarni chuquroq his qilishga ko'maklashadi, badiiy didini rivojlanadiradi. Badiiy – estetik tarbiyaning eng samarali, ifodali vositasidir. San'at insonni go'zallik olami sari yetaklaydi. San'atga muhabbat qo'ygan qalb hamisha ezgulikka, go'zallikka intiladi.

Ma'lumki, barcha san'at turlari tomoshabinga o'tkazadigan badiiy, ruhiy, hissiy ta'siri orqali bilim beradi va uni ma'nani tarbiyalaydi. Shu o'rinda tasviriy san'atninig ahamiyati juda katta bo'lib uni boshqa narsa bilan almashtirib bo'lmaydi. San'atning boshqa turlari kabi tasviriy san'at ham yoshlar qalbida Vatanga muhabbat, tabiatni asrash kabi tuyg'ularini kamol toptiradi. Shuning uchun ham bolalarni kichik yoshdanoq tasviriy san'at asarlari vositasida tarbiyalashning ahamiyati katta.

Tabiatning mohir kuychisi taniqli musavvir O'rol Tansiqboyev asarlari har qanday odamda tashqi olamga, tabiatga cheksiz muhabbat uyg'otishini fikrimizning dalili sifatida keltirishimiz mumkin. Rassom tomonidan yaratilgan go'zal manzara asarlari tomosha qilgan bolalar tabiatga sinchkovlik bilan nazar tashlay boshlaydi. Borliqdan go'zallik, nafosat qidiradilar. Va nihoyat, bolalar

qo'llariga qalam, mo'yqalam olib ona tabiat go'zalliklarini ranglar orqali qog'ozda aks ettirishga intiladilar. Tasviriy san'at asarlari orqali murg'ak qalblarda tabiatga bo'lgan muhabbat kamol topadi.

O'rol Tansiqboyev

Yoshlar tarbiyasida tasviriy san'at o'qituvchisining mehnatini alohida ta'kidlash kerak. O'quvchilarni nechog'li to'g'ri tarbiyalanishi uning mahoratiga bog'liq. Tasviriy san'at o'qituvchisining eng katta ma'suliyati shundan iboratki, u o'quvchilarga tasviriy san'at asarlarini ko'ra olish va tushunishi, san'atkorning shoirona fikrini hamda ifoda etuvchi vositalarini idrok qilishni o'rgatishi lozim. Lo'nda qilib aytganda o'qituvchi o'quvchilarga tasviriy san'at asarlarini "o'qiy bilishni" o'rgatish kerak bo'ladi.

Bolalarni bog'chadan va maktabning quyi sinflarida boshlab rasmga qarab so'zlashga, kichik – kichik hikoyalar tuzishga o'rgatish ularda badiiy – estetik didni shakllantirishi va rivojlantirishi bilan bir qatorda, ularning tafakkurini hamda nutqini ham o'stiradi.

4 – 5 sinflarda tasviriy san'at asarlariga qarab hikoya, insho yozdirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu ishda ona tili va adabiyot o'qituvchilarning ham hissasi bo'lishi lozimi. Insho yoki hikoyani yozdirgandan so'ng uning tahviliga ham katta e'tibor berish zarur. Inshoni qay darajada chuqur tahlil qilinsa

o'quvchilarda qiziqish, bilim, ko'nikma va malaka, estetik saviya shunchalik kuchayadi.

Shu bilan birgalikda o'quvchilarning ma'naviy kamolotida xalq amaliy san'ati asarlarining ham o'mi beqiyosdir. Tasviriy san'at darslarida S.Bulatovning "O'zbek xalq amaliy bezak san'ati", Q.Qosimovning "Naqqoshlik", I.Azimovning "O'zbekiston naqshu nigorlari" kitoblari kabi turli darslik va albomlardan, amaliy san'at asarlari namunalaridan ko'rgazmali qurol sifatida keng foydalanilsa, o'quvchilarda yanada ortadi.

Darsdan tashqari mashg'ulotlarda o'lkani o'rganish maqsadida o'quvchilarni tasviriy va amaliy san'at muzeylariga, musavvirlar, xalq amaliy san'ati ustalarining ijodxonalariga ekskursiya va sayohatlarga olib borish ham juda katta ahamiyatga ega. Chunki, yuz marta eshitgandan ko'ra bir marta ko'rgan yaxshi, deganlaridek bu yerda o'quvchi o'zini haqiqiy san'at olamida yurganligini his qiladi. Ijodkor bilan yuzma – yuz muloqot qilish, uning mehnatini o'z ko'zi bilan ko'rish esa o'quvchining xotirasida umrbod muxrlanib qoladi.

Tasviriy san'at mashg'ulotlarida o'quvchining ko'rish a'zolari takomillashtirib boradi. Chunki, har bir mashg'ulotda narsalarni diqqat-e'tibor bilan kuzatishga va ularni idrok etishga qaratib, bor e'tiborini bir nuqtaga qaratish malakasin ham beriladi. Bu jarayon o'quvchining ixtiyoriy diqqatini barqaror bo'lishini taminlaydi. Shuningdek, tasviriy san'at mashg'uloti o'quvchilarni e'tiborli bo'lishga aql bilan faoliyat ko'rsatishga o'rgatadi. Butun vujudi, aql – idroki, tasavvur – tafakkuri bilan faoliyat ko'rsatishga olib keladi.

Xulosa qilib aytganda tasviriy san'at asarlarini ko'rish va o'rganish orqali ularda tabiatni asrab avaylashga o'rgatishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. B.N.Oripov. Tasviriy san'at o'qitishning zamonaviy pedagogik texnalogiyasi, didaktikasi va metodikasi. – T., "Ilm ziyo", 2013.

2. J.Majidov, R.Rajabov. Maktabda tasviriyy san'at ta'lim samaradorligini oshirishning didaktik asoslari. – T., 1990.
3. R.Xasanov. Maktablarda tasviriyy san'at mashqlarini takomillashtirish yo'llari. – T., 1981.

TASVIRIY SAN'ATDAN TOPSHIRIQLAR. ULARNI NAZORAT QILISH VA BAHOLASH

Ibrohimova Iqboloy Tohirjon qizi
NamDU 2-bosqich talabasi

*Biz iste'dodli, fidoiy bolalarimiz,
farzandlarimizga bilim va kasb cho'qqilarini
zabt etish uchun qanot berishimiz kerak*
Sh.Mirziyoyev

Narsaning o'ziga qarab rasm chizish o'tiladigan tasviriyy san'at mashg'ulotlarining asosiy turlaridan biri hisoblanadi. Bu mashg'ulot jarayonida o'quvchilarning narsa va xodisalarning kuzata bilish qobiliyatlari rivojlanadi, xotiradan va tafakkuridan rasm chizish malakalari ortadi, narsalarning fazodagi holatlarini aniqlay bilish, ularning hajmi, shakli, rangini, shu'la-soyasi yordamida tekislikda tasvirlash tushunchalari o'sib boradi. Kuzatish jarayonida o'quvchilar narsalarning o'lchovlarini o'zaro solishtiradilar, ular o'rtaсидаги farqni taqqoslash yo'llari bilan topadilar.

Narsaning o'ziga qarab rasm chizish darslari ikki bosqichda olib boriladi.

Birinchi bosqich - bu hajmga ega bo'limgan perespektiv qisqarishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymaydigan tekis narsalar, ya'ni daftarlar, bayroqcha, papka, o'quvchilar sumkasi, bolta, arra, har xil daraxtlar barglari va shunga o'xshash boshqa narsalar rasmini old tomondan, frontal holatda chizdiriladi.

Ikkinci bosqichda- hajmli narsalar ya'ni mevalar, gul, hayvon, odam, uy anjomlari, qisqasi 3 o'lchovga ega bo'lgan (eni, bo'yi, kengligi) geometrik shakllar va narsalarni chizdirishdan iboratdir.

O'quvchilar dars jarayonida birinchidan rasm chizishning asosini

o'rgansalar, ikkinchidan ijodiy qobiliyatları o'sib, estetik jihatdan tarbiyalanib boradilar, I-II guruhlarda o'ziga qarab rasm chiziladigan narsalarni to'g'ri ko'rishga asosiy shaklning bo'yini eniga nisbatan qog'oz yuziga kompozision jihatdan to'g'ri joylashishini, bo'laklarning nisbiy o'lchovini ko'rsatib, ularning bir-biriga bog'likligini, ranglarini aniqlash va ularning o'ziga xos xususiyatlariga alohida ahamiyat beriladi. I-II bosqichlardagi tasviriy san'at darslarida tik, yotiq, qiya chiziqlarini to'g'ri chiza olishni, kvadrat, to'g'ri burchakli, to'rtburchakli, uchburchak, doira va boshqalarni tassavur qila olish, to'g'ri chiza bilish hamda chiziqlarni ko'z chamasida teng bo'laklarga bo'lish qobiliyatlarini o'stirib borish kerak bo'ladi. Chizilgan rasmni akvarelъ guashъ, bo'yoqlari bilan bo'yashdan oldin uning rangini to'g'ri aniqlab olish va shu rang nomini to'g'ri aytishga o'quvchilarni o'rgatib borish talab etiladi.

Buning uchun o'qituvchi maxsus tayyorlangan rangli pylonka, oyna yoki polietilin (sariq, qizil va zangori asosiy ranglar) materiallari orqali ko'rgazmali qurol tayyorlab o'quvchilar bilan savol-javob yordamida tanishib chiqsa yaxshi natijalarga erishadi. I-II bosqichlarda chiziladigan narsaning maxsus nusxasi katta o'lchovda bo'lib, yaxshi ko'rindigan joyga o'rnatiladi. Agar chizdiriladigan narsa mayda o'lchovda bo'lsa (har xil barglar, gullar va boshqalar) ularning har bir partaga bittadan tarqatib chiqish lozim bo'ladi.

O'quvchilar narsani o'ziga qarab rasm chizganlarida chiziladigan predmetlar ular oldida shunday qo'yilmog'i kerakki, ya'ni perespektiv xodisalar aniq sezilmog'i kerak.

I-II boqichlarda ko'z bilan chamalanadigan perespektiv xodisalarining elementar qoidalari bilan tanishtiriladi. Hajmlı narsalar qalam, akvarelъ, guashъ bo'yoqlari bilan yorug'-soya yordamida qanday ko'rinsa shunday tasvirlash vazifasi qo'yiladi.

Perespektiv xodisalarni ko'rgazma asosida o'quvchilarga o'rgatish dars jarayonida ancha qulaylik tug'diradi. Bunda san'at asarlari, sxemalar, plakatlar va modellardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Masalan: Ch.Axmarovning "A.Navoiy" yoki Z.Inog'omovning "Choyga" asarlarini o'quvchilarga ko'rsatib,

undagi perespektiv xodisalarni so'zlab berish mumkin.

Narsaning o'ziga qarab rasm chizish darslari tasviriy san'at predmeti kursida yakunlovchi bosqich hisoblanadi. Shuning uchun bu guruhlarda o'tiladigan darslar o'quvchilarni faqatgina nazariy mashg'ulotlarini boyitibgina qolmasdan, sistematik ravishda amaliy mashg'ulotlar o'tib ularning bilim malakalarini takomillashtirib bormoq ham kerak.

Perespektiv qoidasi va uni qo'llash usullarini faqat narsalarning o'ziga qarab rasmini chizish darslardagina emas balki xayoldan, tasavvurdan rasm chizish dars jarayonida rassomlar asarlari haqida suxbat o'tkazish mashg'ulotlarida ham o'quvchilarga o'rgatib, tushuntira borish katta ahamiyat kasb etadi. O'quvchilar chiziqli prepektiva bo'yicha surat tekisligi markaziy ko'rish nuri, maydoni haqida bilimlar oladilar va bir yoki undan ortiq kesishish nuqtasiga ega bo'lgan ufq chizig'i haqida olgan ma'lumotlarini yanada kengaytiradilar.

Narsaning o'ziga qarab rasm chizish jarayonida o'quvchilarga odam, hayvon shuningdek qushlar turkumining o'lchov nisbatlari, umumiy o'lchovlar: kalla, qo'l, oyoq, tos va boshqa plastik anatomiya haqida tushunchalar beriladi. Bundan tashqari faktura haqida ma'lumot berib boriladi, masalan, yuzi gadir-budir bo'lgan narsalar bilan bir qatorda yuzasi yaltiroq bo'lgan shisha yoki sirli narsalarning shakli chiziladi. SHuningdek, chizilayotgan narsani o'ziga o'xshatib, xarakterini topa bilish bilan birga uning fakturasini ham ifoda etish talab etiladi.

Narsaning o'ziga qarab chizilgan tasvirida estetik tomonga ko'proq ahamiyat beriladi. Narsaning o'ziga qarab rasm chizish darsi jarayonida har bir o'qituvchi mavzuga oid tasviriy san'at asarlarni keltirib unda rassom qanday tasviriy vositalardan foydalanganligi, uning kompozisiyasi, asardagi ranglarning moslashuvi haqida chizilayotgan narsalarni taqqoslab ko'rsatsa maqsadga muvofiq bo'ladi.

Bu borada o'quvchilar faqat narsaning o'ziga qarab rasm chizishdagi malakalari oshib bormasdan balki san'atimiz namoyondalari ishlagan san'at

asarlari namunalari bilan tanishib boradilar

Mavzu asosida rasm chizish darslari tasviriy san'at fanining qiziqarli mashg'ulotlaridan biridir. Bu mashg'ulotlarda o'quvchilar o'zlari bilgan ta'sirlangan voqeа va xodisalarni xayoldan tasavvur qilib tasvirni ishlaydilar, badiiy adabiyotlarga illyustrasiyalar ishlaydilar. Ayniqsa o'quvchilarining kundalik hayotlaridan olingen mavzular, hayvonlarning hayotiga oid mavzular, adabiy asarlar (ertak, masal, hikoya, she'r) mavzuli rasm darslarining manbai bo'lib xizmat qiladi. Mavzu asosida tasvir ishlash darslarda bolalarning fantaziyasi va tasavvuri aktiv faoliyatga aylanadi. Mavzu asosida rasm chizish mashg'ulotlarining oldida turgan maqsad va vazifalar pedagogikaning ilmiy asoslari bilan belgilanadi.

Mavzuli rasm chizish bolalar yosh xususiyatni e'tiborga olgan holda eng sodda bo'lgan mavzular tavsiya etiladi. Bunda yil fasllarga mos keladigan mavzular "Tog'da kuz", "Kuzgi ishlar", "Yangi yil bayrami", "Qishki o'yinlar", "Maktab bog'ida", "Navruz", "O'zbekiston mustaqilligi kuni", kabi.

Dastur asosida ancha murakkab ya'ni "Hosilni yig'ib-terib olish", "Maktab tajriba uchaskasida", "Bahor kelmoqda", "Molxona", "O'zbekistonda hosil bayrami", "Mustaqillik bayrami", "O'zbekiston konsitutsiyasi kuni", "Hayvonat bog'ida ", "Respublikamiz mehmonlari" kabi va boshqa mavzular bilan bir qatorda, badiiy asarlarga, ertak, hikoya, masallarga illyustrativ rasmlar chizadilar.

Kompozisiya yaratishning tayyorgarlik bosqichida o'quvchilar narsaga qarab rasm chizish perespektiva, rangshunoslikdan olgan bilimlardan keng foydalanishlari kerak. O'qituvchi vazifani tushuntirishda o'quvchilarda mavzuga nisbatan qiziqish uyg'otishi lozim.

Tajriba shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi mavzuni qanchalik keng va to'liq tushuntirsa bolalar rasmlari shunchalik mazmundor va sifatli chiqadi. Har bir mavzuni chizishdan oldin o'quvchilar bilan ma'lum vaqtgacha ekskursiyalar o'tkazish, mavzu asosida ishlagan asarlarini tahlil qilish ham maqsadga muvofiqdir. Rasm chizish jarayonida chizish qiyin bo'lgan obrazlar, masalan,

odam, hayvon, murakkab texnika va x.k.z ni chizish yo'llari haqida ma'lumot berish, sxematik tasvirini chizib ko'rsatish kerak.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Abdullaev N. San'at tarixi. - T. 1991.
2. Azimova B, Rajabov R, Abdirasilov S. Tasviriy san'atga oid atashamarning izohli lug'ati T 1994.
3. Majidov J. Maktabda tasviriy san'at bo'yicha o'quv tarbiyaviy ishlarni tashkil etish. T.1995.
4. Oripov B.N. Tasviriy san'atni o'qitishning zamonaviy pedagogic texnologiyasi, didaktikasi va metodikasi. T.; Ilm-Ziyo, 2013.
5. "Inson manfaatlari hamma narsadan ustun". O'zbekiston Respublikasi "Tasviriy oyna" ijodiy uyushmasi. T.; 2017.

НАДЕЖДА КАШИНА ИЖОДИДА ЁРУГ-СОЯНИ ҚҰЛЛАНИЛИШИ

Қосимова Нилуфар Муроджон кизи
НамДУ 4 курс талабаси

Рассом рантасвирда бадий асар яратиш жараёнида нур-соя ўйини орқали, хоҳ у табиий ёруғлик бўлсин, хоҳ сунъий, қатъий назар инсон киёфаси орқали уни характерини, ички хис-туйғуларини очиб беришга ҳаракат қиласди. Бу борада рассом “ёруғлик перспективаси” қонунига амал қиласди. Ҳаво перспективасининг таъсири табиат қўйнида кўпроқ бўлса, ёруғлик перспективасининг таъсири эса хона ичкарисида кўпроқ бўлади.

Ёруғлик перспективасини ҳосил бўлишида ёруғлик манбай ва ундан натурагача бўлган масофа муҳим ахамиятга эга. Масалан, хонада жойлашган буюмлар деразадан тушаётган ёруғликка қанчалик яқин жойлашган бўлсалар, уларнинг ранглари шунчалик ёрқин, равshan бўлиб кўринади. Деразадан узоклашган сари эса уларнинг ёритилганлик даражалари кучсизланиб боради. Шунга кўра буюмлар рангининг тўйинганлиги, равшанлиги, ёрқинлиги ҳам кескин ўзгаради.

Бу борадаги тажрибаларни бойитиш ва малакани ошириш максадида хонадаги табиий ёруғликни дераза пардасини яримигача ёки тұла очиб күйиш оркали буюмларнинг ҳақиқий рангидә рўй берадиган ўзгаришларни амалий равиша кузатиб, ўрганиш тавсия этилади. Бундан ташқари устоз рассомлар ижодида ёруғ-соя масаласига кандай қаралғанligини ўрганиш ёрдамида ҳам тажриба ортириш мумкин бўлади. Мисол учун, Н. Кашинанинг “Доирачи қиз” асари оркали дераза олдида ўтирган доирачи кизга ёруғликни таъсирини жуда чиройли очиб берганligини кўришимиз мумкин. Ўзбекистон рангтасвир санъатида самарали ижод қилиб ўчмас из колдирган Кашина Надежда Василевна 1896 йили Россиянинг Перм шаҳрида таваллуд топади. 1917 йили аёллар гимназиясини тутатиб, бошланғич синф ўкувчиларига дарс бериш билан биргаликда янги ташкил этилган рассомлик билим юртида ўқишига катнайди.

Кашина Ўзбекистонга биринчи бор 1928 йили келади. Кейинги йили яна Самарқандда бўлиб, шу иккى ижодий сафар даврида яратган асарлари билан Москвада кўргазмада иштирок этади. Кўргазмадан жой олган “Беда”, “Шердор олдида”, “От пойгаси” асарлари Третьяков галереясиға сотиб олинди. Кашинанинг Ўзбекистонда дастлаб бўлган йилларидаги ишлаган асарлари, ўлқадан олган ilk таъсуротлари асосида хотира ва тасаввур асосида яратилган. “ирдарёдан ўтиш”(1930), “акалокнинг тақдирини айтиш” (1931) каби асарлари XX аср Европа санъатида мавжуд бўлган примитивизм ва экспрессионизм услублари таъсирида ишланган.

Рассом 1930 йили учинчи маротаба Ўзбекистонга ижодий сафар билан келади ва қолишига қарор қилиб Самарқанд шаҳрига жойлашади. Шу ерда ижодининг энг қизғин дамлари бошланади. Рассомни аввалгидек ёруғ - соя ранг масалалари қизиқтирганлиги сабабли ҳам бу даврдаги асарлари нур ва рангта бой бўлади. “Чойхонада”, “Пахта топшириш” каби асарлари шу изланишларининг натижасида пайдо бўлган асарлар жумласига киради.

1932 йили Кашина Самарқандда ўзининг ilk шахсий кўргазмасини ташкил этади. Уни асарлари хаётий мазмунга эгалиги, рангларининг

тиниклиги, ёруғ-соянинг таъсирили тарзда ифодаланганлиги билан томашабин қалбидан жой олади. Унинг “Доачи қиз” асарида гүзалик, ёшлиқ, шижаот тасвирланганлиги сабабли, рассом кўпроқ илик ранг тусларидан фойдаланади. Асарга дикқат билан карайдиган бўлсак, қизнинг хона ичкарисида дераза токчасида ўтириб, доира чалаётгани, сочини майда ўриб дўппи кийиб олгани, какеткали кенг кўйлагию, жияк босилган лозими

Н.Кашина. “Доирачи қиз”.

ҳакикий ўзбекона миллийликни акс эттириб турибди. Дераза ойнасидан тушаётган қуёш нури Ўзбекистоннинг серкуёш үлкалилигидан далолат бермоқда. Қуёш нурининг ёруғлиги қизнинг юзида, доирада, кийим-кечакларда, уйнинг деворларида акс этиб, илик ранг тусларини ҳосил

килади. Рассом қыз портретини очик интеръерда тасвиrlаганлиги сабабли ҳам илик ва совуқ ранглар мухити ўзаро уйғуналашиб, яхлит ранглар бирлигини ташкил этган.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. М.Набиев. “Рангшунослик” Т.: Ўқитувчи. 1996.
2. Х. Эгамов. А. Сулаймонов. “Рангшунослик” ўкув қўлланма Тошкент.2005
3. Н.Абдуллаев. “Санъат тарихи”. Т.: Ўқитувчи, 1996

РАНГТАСВИРДА ЭТЮД ИШЛАШ МАСАЛАСИ

Махмудова Дилшода Абдулло кизи
НамДУ 4-боскич талабаси.

Биринчи Президентимиз И.А.Каримов²³ томонидан Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг қабул қилиниши, узлуксиз таълимнинг жорий этилиши, айниқса, тасвирий санъат ўқитувчиси ва ўқувчиларига бўлган эътибор дикқатга сазавордир. Шунинг учун ҳам ўкув жараёнининг мазмуни, мақсади ва уни қандай усуслар билан ўқувчиларга етказиш масаласи шу соҳада ишлаётган раҳбар ҳодимлар ва етакчи мутахасислар олдига бир қанча долзарб вазифаларни қўяган. Ана шундай вазифалардан бири олий таълим тизимининг тасвирий санъат соҳаси таълим йўналишларида олиб бориладиган ўкув предметларига оид дарслклар, ўкув услугубий қўлланмаларни замон талабига мос равишда қайта кўриб чикиш ҳисобланади.

Шунингдек, тасвирий санъат соҳаси ихтисослик фанларининг аксарияти бевосита амалиёт билан боғлиқлигини инобатга олган ҳолда уни ташкил қилишда инновацион педагогик технологияларни ўрнига катта эътибор қаратиш вазифаси ҳам алоҳида долзарб масала бўлиб турибди. Жумладан, 1, 2, 3 боскичларда ўқитиладиган қаламтасвир, рангтасвир,

²³ I.A.Karimov "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi".1997-yil Toshkent

композиция, 4 боскичда ўқитиладиган академик қаламтасвир асослари, дастгохи рангтасвир ва композиция каби ихтисосликнинг энг асосий ўкув предметларида қўлланиладиган атама ва ибораларни қўлланилишида ҳам айрим муаммолар мавжуд.

Ушбу ўкув предметларидан кўплаб фан дастурлари, дарслер, ўкув-услубий қўлланмалар, рисола ва илмий маколалар чоп қилинган. Бирок, ҳозиргача олиб борилган илмий тадқиқот ишлари ва изланишларнинг ҳаммасини ҳам қониқарли даражада дейиш бироз мушқул. Чунки тасвирий санъат соҳасига оид жуда кўплаб атама ва ибораларни ўқувчи-ёшлар, ҳаттоки олий таълим муассасаси талабалари ҳам яхши билмайди. Бунга биргина мисол килиб олий таълим муассасалари тасвирий санъат йўналишларининг рангтасвир, графика, ҳайкалтарошлиқ каби ихтисослик фанларида доимо фойдаланиб келинадиган “этюд” иборасини оладиган бўлсак, уни изохи масаласида ҳаттоки профессор-ўқитувчиларимизнинг орасида ҳам турлича қарашлар мавжуд. Талабалар қолиб аксарият ўқитувчилар ҳам этюд деганда рангтасвирдаги манзара жанрига мансуб ибора деб қарайдилар ва табиатни ўзидан ишланган кисқа муддатли рангтасвирни тушунишади. Баъзи бир лугатларда эса “этюд - кисқа муддатли ранглравҳа” деб берилган. Аслида эса ушбу ибора рангтасвир, ҳайкалтарошлиқ ва графика соҳалари учун бирдек тааллукли ҳисобланади. Дарслер ва қўлланмаларда эса этюд ибораси тахлил қилинмаган, у бўйича тегишли услугий тавсиялар берилмаганлиги ҳозиргача долзарб масала бўлиб турибди.

Олий таълим муасасалари 5110800-Тасвирий санъат ва мухандислик графикаси бакалавриат таълим йўналиши учун чиқарилган рангтасвир, рангтасвир ва композиция фанлари дарслерлари, ўкув-услубий қўлланмалар, ўкув-услубий мажмуалар, фан дастурлари ва тестлар, таянч иборалар билан танишиш жараённида этюд иборасига берилган аник бир таърифни учратмадик, борлари ҳам нотўғри таърифдан иборат эди. Жумладан, ушбу йўналиш 4-боскич талабалари учун мўлжалланган

“Рангтасвир ва композиция” ўкув предметидан тайёрланган ўкув услубий мажмуанинг тестлар тўпламида этюд нима? - деган савол берилган. Унга тўғри жавоб сифатида “ранг билан натуранинг энг характерли хусусиятлари тасвирланган тасвир”- деб жавоб келтирилган. Бизнингча бу этюд иборасига берилган нотўғри таъриф бўлиб, у талабани ҳато тушунча хосил қилишига олиб келади. Аслида эса у ўзбек тилига четдан кириб келган ибора бўлиб, одатда биз уни қандай бўлса шундайлигича ишлатамиз.

Шунинг учун ҳам биз этюд асли кайси тилдан олинганилиги ва унга хорижий манбааларда қандай таъриф берилганлигига эътиборни каратган холда изохини топишга ҳаракат килдик.

Этюд (французча *étude* сўзидан олинган бўлиб, *ўрганиш* маъносини англатади) натурани ўрганиш максадида унга қараб ишланган тасвир²⁴. Этюд рангтасвир, ҳайкалтарошлик, графика соҳаларига бирдек тааллукли бўлиб, у кўпинча бадиий асар яратиш жараёнида ёрдамчи материал бўлиб хизмат қилади. Буюк тасвирий санъат усталарининг этюслари алоҳида ўзига хос бадиий кийматга эга бўлганлиги учун мустақил аҳамият касб этади ва ўзига хос санъат асари ҳисобланади.

Ушбу тахлилдан келиб чиқкан холда натурани ўрганиш учун унга қараб ишланган қисқа муддатли тасвир деган хулоса хосил қилиш мумкин. Юқорида этюдга берилган таъриф рус тилидаги дарслик, ўкув қўлланма ва энциклопедияларда бир хилда берилган бўлиб, ўзбек тилида ҳам айнан шу маънони англатади. Уни қачондан буён қўлланилиши юзасидан эса қуйила батафсил маълумотларни келтириб ўтамиш.

Жаҳон санъатининг етук намоёндалари, жумладан XVIII аср охирлари ва XIX аср бошларида француз рассомлари, хусусан Барбизон мактаби вакиллари тасвирий санъатининг рангтасвир турида этюд масласига алоҳида эътибор бериб, қарашлари асосида унга ўз муносабатларини билдирганлар.

²⁴ Популярная художественная энциклопедия. От м до Я. –М.; 1986. 418 –6.

XX аср бошларида Европа санъатшунос-олимлари ва рассомлари этюд ишлаш масаласи ҳакида фикр билдириб, унинг ўзига хос ижодий хусусиятлари, бадиий маҳорат мактаби эканлигини алоҳида таъкидлаганлар. Ўзбекистонлик рассомлар эса XX аср бошларидан этюд ишлашга катта эътибор каратган бўлсалар, рассом-педагоглар эса бу муаммоли масалани XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб ўринли ҳал этишга муваффак бўлганлар. Хусусан, барча санъат соҳасидаги олий ўқув юртларида ҳар семестр якунида пленер амалиёти ўтказилиши ўқув режага киритилган. Бу орқали эса табиатни ўзидан ўрганиш мақсадида қисқа муддатли тасвиirlар ишлаш кенг йўлга кўйилган. Очик ҳаво шароитида қисқа муддатда ишланган рангтасвирга ҳам этюд деб қаралган.

Хозирга қадар ўзбек тилидаги маъноси чуқур илмий тахлил қилинмаган этюд масаласини тадкиқ этиб, уни самарадорлигини ошириш юзасидан тавсиялар беришдан олдин этюдни рассомлар ижодида тутган ўрнини аниклаб олиш лозим бўлади. Бевосита табиатни ўзидан этюд ишлаш орқали тасвирий санъатни ўзига хос йўналишига айланган натурализм ва реализм ҳакида батафсил маълумотларни ўрганиб чикиш лозим бўлади. Чунки, ушбу йўналишлар замирида табиатни ўзидан ўрганиш мақсадида ишланган тасвиirlар, этюdlар ётади. Талаба борки рангтасвир соҳасида тажрибасини этюд ишлаш орқали ортирумас экан, ундан хеч қачон рассом чиқмайди.

Натурализм (французча “naturalisme”, лотинча “naturalis”-табиий, табиатан, “natura”-табиат) – XIX асрнинг охиридан бошлаб Европа ва Америка Кўшма Штатлари санъати ва адабиётида пайдо бўлган йўналишлардан бири бўлиб, борликдаги мавжуд нарсаларнинг айнан ўзини тасвирлашга асосланган. Асосий тасвиirlаш обьекти одам ҳисобланиб, бosh мақсад унинг характеристи, тузилиши, табиатини ифодалаш тушунилади.

Бундан ташқари олий таълим муассасаларида ташкил қилиб келинаётган пленаръ амалиётига ҳам алоҳида эътибор қаратиш лозим бўлади. Этюд ишлашда талабалар аудитория шароитида, узоқ муддатли

рангтасвир дарслари жараёнида олган билимларини дала амалиёти давомида, табиатни ўзидан ишлаб, күнкіма ва малака хосил килишлари учун ташкил килинадиган амалиётни ўрни бекиёсдир. Талаба аудитория шароитида сунъий ёруғлик таъсирида бўлган буюмлар олами билан тўқнаш келса, очик ҳавода эса табиий ёруғлик таъсирида рангларни канчалик ўзгаришини гувоҳи бўлади. Аслида ёруғлик барча рангларни маңбаи хисобланади, ёруғлик бўлмаса биз ҳеч қандай рангни кўрмаймиз.

МУНДАРИЖА

<i>Сўз боши.....</i>	3
<i>Б.Ф.Жаббаров. XVIII аср Франция санъати ва унда хайкалтарошликтининг тутган ўрни.....</i>	5
<i>O'.E.Abdullayev. Tasviriy san'at mashg'ulotlarining zamonaviy ta'limi.....</i>	9
<i>A.A.Амануллаев , Д.А.Абдимўминова. Тасвирий ва амалий санъат машғулотларида ўқитиштнинг инновацион педагогик услублари.....</i>	16
<i>D. S.Pulatov XX asr O'zbekiston haykal taroshligi (Evropa ijodiy an'analarining kirib kelishi va milliy mакtabning shakllanishi).....</i>	20
<i>X.И.Ризаев. Қаламтасвирни ўрганишда асосий қонун – коидалари....</i>	25
<i>Б.Н.Орипов. Мактаб тасвирий санъат ўқитувчиси фаолияти.....</i>	30
<i>H.Z.Soliyev. Maktab tasviriy san'at darslarini yoshlar tarbiyasidagi o'mi.....</i>	34
<i>Б.Б.Орипов. Мактаб тасвирий санъати таълими самарадорлиги йўлида.....</i>	38
<i>F.Sh.Madaminov. Egri chiziqlar. Egri chiziqlar va ularning hosil bo'lishi.....</i>	41
<i>V.S.Buvayev. Yosh avlodga kulolchilik sirlarini o'rgatish.....</i>	46
<i>M.Sh.Sharipjonov. Leonardo da Vinci ijodida portret jantri.....</i>	49
<i>Ш.Ш.Турсунов. Таълим жараёнларида тасвирий санъат дарслари самарадорлигини оширишда интерфаол усуллардан фойдаланиш....</i>	53
<i>Ш.Ш.Турсунов. Таълим жараёнларида бадиий - эстетик тарбияни ривожлантириш омиллари.....</i>	58
<i>A.A.Isaqov. O'quvchilarini grafik savodxonligini oshirishda innovatsiya-ijodkorlik va tasavvurni shakllantirishdagi muhim omil.....</i>	61
<i>A.X.Абдуллаев. XX аср охири ва XXI аср бошлари миниатюра санъатида ижодий изланишлар.....</i>	64
<i>A.S.Saidqulov. Burun tasvirini ishlashning ўзига хос томонлари.....</i>	68
<i>P.U.Xudoyberdiyev. Antik davrga mansub bo'lgan gipsdan yasalgan odam boshi namunasi qalamtasvirini ishlash.....</i>	73

<i>Б.Ғ.Жаббаров, Н.Б.Тешабоева.</i> Жан – Антуан Гудоннинг Римдаги талабалик кезлари ва ижодий фаолияти.....	78
<i>С.Абдуганиева, Д.С.Пулатов.</i> Миниатюра санъатига бир назар.....	83
<i>A.A.A'zamjonov, M.Qurbanova.</i> Tasviriy san'atning tarbiyaviy ahamiyati.....	86
<i>X.U.Raximov.</i> Namangan rangtasvir san'atি ривожида ёш ижодкорларнинг ўрни.....	89
<i>B.B.Yo'ldashew.</i> Tasviriy san'at va chizmachilik fani vositasida o'quvchilarda dizaynga oid bilimlarni shakllantrish.....	93
<i>M.I.Temirova.</i> Mahobatli rangtasvir Namangan viloyati timsoldi.....	98
<i>M.H.Haydarova.</i> Tasviriy san'atni o'qitishda predmetlararo bog'lanish....	103
<i>Н.Д.Зокирова.</i> Тасвирий санъатнинг мънавий камолотимизда тутган ўрни.....	106
<i>Г.Б.Неъматиллаева.</i> Европа рангтасвири ва Шарқона минатюра санъатининг уйғунлиги.....	109
<i>M.A.Мадрахимова.</i> Олд Осиё санъатида меъморчилик ва хайкалтарошликнинг уйғунлиги.....	113
<i>Д.А.Турдалиева.</i> Чизма геометрия фанининг ўқитилиши ва ривожланиши.....	117
<i>Г.Х.Эргашева.</i> Ўзбекистон маҳобатли рангтасвир санъатининг ўзига хос тараққиёти.....	121
<i>M.F.Mutalibxonova.</i> San'at asarlari yordamida o'quvchilarda tabiatga muhabbat tuyg'usini uyg'otish.....	125
<i>I.T.Ibrohimova.</i> Tasviriy san'atdan topshiriqlar. Ularni nazorat qilish va baholash.....	128
<i>Н.М.Қосимова.</i> Надежда Кашина ижодида ёруғ-сояни кўлланилиши	132
<i>Д.А.Махмудова</i> Рангтасвирда этюд ишлаш масаласи.....	135

**“Фаол тадбиркорлик, инновацион ғоялар ва
технологияларни құллаб-қувватлаш йили”га бағишенген
“Элни дарди билан күйсагина жон, үша жон згаси ҳақиқи
инсон” деб номленген**

**Фарғона водийси Олий ўкув юртлари турдош кафедралари
илемий анжумани**

(Илмий мақолалар түплами)

Босишига топширилди 10.09.2018.йил
Босишига рухсат этилди. 16.10.2018 йил
Формати 60x80. Адади 100. ҳажми 8,75 босма табоқ.

“НАМАНГАН” НАШРИЁТИ
Наманган шаҳри, Навоий кӯчаси, 36.
Нашриёт лицензия рақами AI – 156
2009 йил 14 августда берилган.

